ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1938

М. Бутович.

„Літопис Червоної Калини".

Умови передплати:

Річна передплата виносить	зол. 13.—
Піврічна передплата виносить	„ 7·—
Чвертьрічна „ „	„ 3·50
Ціна поодинокого числа	„ 1·20
Для членів „Червоної Калини" чвертьрічно	„ 3·—

П. Т. Передплатники з Чехословаччини платять таку саму передплату, з інших країв річно . . . . . зол. 14·50

Точні П. Т. Передплатники отримують в 1938 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах цінної праці проф. Володимира Січинського **„Чужинці про Україну".**

Передплату просимо слати виключно чеками **Пром. Банку** ч. конта 506.778.

Адреса Редакції і Адміністрації: „ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ",
Львів, вул. Зіморовича 12. почт. скр. ч. 43.

ЧОМУ ВИ ЩЕ НЕ ЗАМОВИЛИ

Історії Українського Війська в образах?

Цеж найкращий спомин учасникам і вічна память нащадкам!

„ЧЕРВОНА КАЛИНА" приступила до видання побільшених знимок-картин з життя УСС — СС — і УГА

і вже видала в першій серії такі картини:

УСС в Карпатах
УСС на Поділлі
УСС над Стрипою
УСС в окопах

на тривкім, гарнім, картоновім папері величини 45×34 цм

Видані картини повинні бути вибагливою мистецькою прикрасою кожньої української хати, домівок читалень, народних домів, установ і т. д.

Ц на цілої першої серії враз із опакованням і портом — тільки зол. 5·— за готівку.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА" у Львові, Зіморовича 12. почт. скр. 43.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. Річник

ЧИСЛО 7–8. ЛИПЕНЬ – СЕРПЕНЬ 1938

Начальний Вожд У. Г. А.
ґен. МИРОН ТАРНАВСЬКИЙ
помер дня 29. червня 1938 р.

Ділимось з нашими колишніми Товаришами Зброї сумною вісткою: не стало поміж нами нашого Начального Вожда, ґенерала Мирона Тарнавського, не стало того, що вів нас у наші Великі Дні. Помер несподівано 29. червня рано у Львові у Народній Лічниці у 69-ім році життя. Тому, що число „Літопису" вже на машині, докладніший некрольоґ Покійного Вожда подамо у черг. числі.

В останнє стаємо перед Тобою, Пане Ґенерале, на позір і голосимо слухняно: Память про Тебе — вічна, як вічна є Любов Батьківщини.

Полковник Евген Коновалець

Командант Корпусу Січових Стрільців

В сороковий день вбивства.

Написав: *Петро Сагайдачний*

„Не в корчі громи бють, але в дуби".

Париж і Ротердам...

Париж — тоді, Ротердам — тепер.

Два пункти чергової дії перманентної боротьби за українську державність з червоною Москвою поза межами української національної території, багровіють українською кровю.

25. травня 1926 року й 23. травня 1938 року.

Дві жертви, що на шляху змагань української нації стануть вічним мементо, хто найлютіший ворог України. Що вдарятимуть щорічно, двічі в рік, на тривогу перед одвічним ворогом — Москвою. Що не дадуть вснути національній чуйності.

Париж — Ротердам!

Клич і відгук усім, що їх провадить візія неминучого майбутнього збройного зудару з Москвою, візія Великої Держави.

*
**

Дивна збіжність дат.

Майже в цю саму днину, коли дванадцять років тому сталася жахлива траґедія на вулиці Парижа — прийшла друга траґедія на вулиці Ротердаму.

Чому так?

В українській національній революції над Дніпром, що почалася памятного 1917 року й боротьбі за українську державність, вони оба виступають виразно скристалізованими й маркантними на загальному українському фоні Постатями: Головний Отаман Вождь Армії Української Народньої Республики й Полковник, командант ґвардії — еліти тієї Армії — Січових Стрільців. Оба у відношенні до червоної й кожної Москви мають одне ставлення й одну лінію: лінію безкомпромісової боротьби.

Один — Наддніпрянець, Другий — Галичанин.

Оба найшли Себе в боях на вулицях Києва, оба зрозуміли Себе під Арсеналом 1918 року. Оба зійшлися тоді на одному шляху.

„Москва — найбільш грізний ворог української державности!" — кликав Один.

„Про долю й майбутнє української нації рішатиме **наш** Київ!" — імперативно проголосив Другий.

І за цей **наш** Київ вели нас у бій з московськими окупантськими арміями продовж 1918. і 1919. років.

Щоби в Києві блестів Золотий Тризуб!

*
**

Обох стрінула одна доля.

Саме тоді, коли скрізь, де тільки є для цього змога, українці готовилися вшанувати роковини траґічної смерти Того, що згинув у Парижі — грянула вістка, що одвічний ворог убив Другого.

Того, що міг і умів дати фірму й зміст подіям, що невмолимо надходять на українських землях над Дніпром.

Москва не забула тієї постаті.

Памятала Її з подій нашого недавнього минулого.

І жахливо тремтіла перед нею.

Вбивши тоді одного — вбила тепер другого.

*
**

Полковник Евген Коновалець — Командант Корпусу Січових Стрільців.

Таким знає Його історія від зарання останньої доби визвольних змагань української нації, від першого збройного чину відродженої української армії, від виступу еліти тієї армії — Січових Стрільців у Києві.

І таким бачимо ми Його сьогодні.

Ми, бувші Січові Стрільці.

Це — не некрольоґ. Військо не знає некрольоґів.

Це — не ґльорифікування.

Це — врешті, навіть не спроба характеристики. Для цього тут ще не пора.

Це — тільки кілька моментів з минулого Січових Стрільців в перших роках існування Української Держави, що на їхньому тлі для кожного українця виразно вирине сильветка Команданта Корпусу Січових Стрільців.

З доби, коли ця формація існувала й діяла.

З 1918 і 1919 років.

*
**

Полковник Евген Коновалець.

Хто Він був для нас, Січових Стрільців тоді?

Незабутні події над Дніпром на переломі 1917 й 1918 р.

В столиці України твориться військова формація, що в історії визвольних змагань нації, збройної боротьби з Москвою й оборони української державности, має відіграти велику й важну ролю. Що має витворити в своїому середовищі нового українця, що має стати прототипом майбутньої української армії.

Хто стає у проводі цієї формації?

З між усіх, що тоді відповідали цьому завданню — вибір падає на Нього. Він стає Командантом Січових Стрільців.

Бере на себе завдання відповідальне й важке. Може тоді ще й несвідомий тієї великої ролі, що її відіграє в історії тієї доби нашого незалежного існування.

*
**

Останні дні квітня 1918. року.

Перша ненадійна, велика внутрішня криза молодого орґанізму української незалежности. Зміна форми правління й ладу.

Очі й увага всіх звернені в бік тієї військової формації, що єдина має право й змогу кинути на терези подій своє важке слово: дати леґітимацію новому правлінню виступати іменем української нації, або відібрати йому це моральне право.

На Січових Стрільців.

Він рішається: Куди звернути свої сили?

Радить Стрілецька Рада. Момент важний і відповідальний. Вимагає не тільки палкого серця й завзяття, але й орієнтаційного хисту, вміння передбачувати події, а навіть дипльоматичної здібности.

„Ми мусимо лишитись вірними одній ідеї!" — вирішує складне питання Комендант.

І Січові Стрільці складають зброю.

Це — був вияв сумління нації.

*
**

Осінь 1918 року.

Чергова й важка криза української державности. Болюча проба нашої національної гідности й гордости.

І знову очі й увага всіх — і зневірених і віруючих, і своїх, і чужих, і друзів, і ворогів — звернені в Білу Церкву: на Січових Стрільців.

Що скажуть вони?

Київ шле військового міністра в Білу Церкву. На інспекцію військової формації, що нею командує Полковник Евген Коновалець.

І Київ питає: чи в цю грізну для України хвилину, може надіятись на Білу Церкву?

Полковник Евген Коновалець відповідає:

„В цей грізний для України момент, Січові Стрільці підуть беззастережно за тим, хто буде за Незалежністю Української Держави. І підуть проти кожного, хтоб він не був, хто буде проти Незалежности України".

І прохає запевнити в цьому Київ.

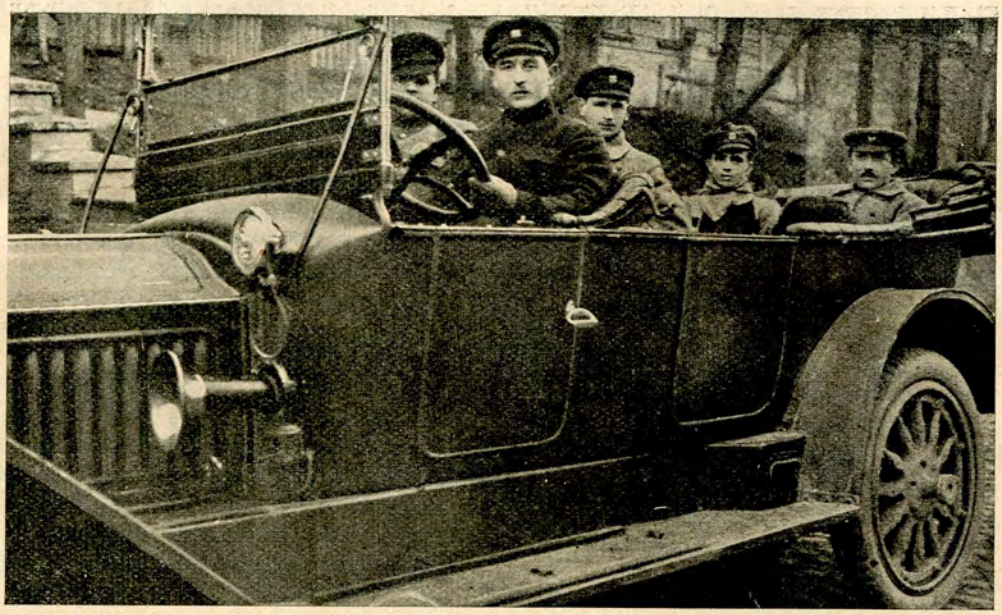
Що так і сталося — свідком Мотовилівка.

*
**

Старшини СС. з представниками УСС. у Києві весною 1918 р.

Від гори зліва І-ший ряд: хор. Вирвіч, † сот. М. Загайкевич, сот. І. Роґульський, підхор. УСС. Гриць Грицай, чет. М. Маренін, підхор. УСС. В. Біляч, стр. Н. Н.; ІІ-ий ряд: дес. УСС. В. Гірняк, сот. Харамбура, † сот. І. Андрух, сот. Кучабський, сот. Бісик, сот. Г. Гладкий, хор. Д. Грималюк, чет. Ф. Мамчур; ІІІ-ий ряд: хор. В. Дзіковський, хор. І. Пак, чет. І. Чорниш, хор. О. Кизима, сот. І. Чмола, сот. М. Матчак, † сот. Ф. Черник, сот. А. Домарадський; IV-ий ряд: лік. пполк. Др. І. Рихло, сот. П. Пасіка, лік. пполк. Др. К. Воєвідка, от. УСС. Др. Н. Гірняк, полк. Е. Коновалець, от. от. УСС. Г. Рожанковський, сот. В. Дідушок, полк. А. Мельник, сот. Сушко.

Авто команду СС.

Полковник Е. Коновалець, поруч його адют. сот. П. Пасіка і сот. Ф. Черник.

І ще один момент з цих незабутніх днів.

Приїзд Покійного Головного Отамана в Білу Церкву безпосередньо перед нашим виступом. Остання спільна вечеря. Радіючи перебуванням між Січовими Стрільцями, їхнім бадьорим наставленням й вірою в перемогу або геройську смерть — Головний Отаман хоче словами виявити свої почування.

Піднімається Полковник Евген Коновалець.

„Дозвольте, Пане Головний Отамане, що скоріше зробимо діло. А згодом уже говоритимемо. Це такий звичай у нас, Січових Стрільців".

Його суттю — був Чин.

*
**

Грудень 1919 р.

Заломання нашої орґанізованої збройної боротьби на фронтах. Катастрофа.

Армія зосереджена недобитками й хворими в глухій закутині Волині. Кульмінаційна дія української державности.

І знову радить Стрілецька Рада.

„На ніякі компроміси й концепції, ми не підемо. Бо не сміємо піти. Майбутнім маємо лишити Велику Ідею й чисті прапори, несплямлені ніякими політичними торгами. Ми знаємо тільки наш власний збройний Чин в ім'я й для Великої Ідеї".

Так говорить Командант Січових Стрільців.

І 6. грудня 1919 року підписує наказ про розвязання формації Січових Стрільців.

Це був Полковник Евген Коновалець.

Командант Січових Стрільців.

*
**

І Його, нашого колишнього Команданта, згадуємо в сороковий день Його вбивства ми, колишні Січові Стрільці.

Удар на Чортків

Написав: *Др. Іван Борковський, б. четар УГА.*

Коло битви під Чортковом твориться помалу леґенда. Леґенда правдива, яка є апотеозою сили українського народу, його життєздатности, його здібности до виконання великого вчинку в критичній хвилині. Бо й удар на Чортків заслугує на те, щоби стати народньою леґендою. По довгих тижнях відступу зпід Львова та військових невдачах, а що гірше, деморалізації військових частин, масової дезерції надходить зміна, а те, що грозило катастрофою, є зародком побіди. Стрільці та поодинокі частини відступаючої Української Галицької Армії, які на вид малих польських стеж відступали в непорядку, нагло дістають охоту воювати, стають та не відступають. Бо й не було куди, лишилося „три морґи України", як говорили під Чортковом.

Одначе історія наших визвольних змагань має вже майже двацять літ віку. Двацять літ довгий час, щоби могти спокійніше та ясніше здати собі справу з минулих подій, а головно тих моментів, в яких ми самі були учасниками. Про Чортків багато писалося і пишеться, дебатується на сторінках преси, а це варто і треба; чортківський удар на це заслуговує. Одначе інакше бачили команданти, а інакше ті, які прямо на Чортків наступали, фронтові старшини, команданти сотень та куренів. Заки приступлю до опису приготувань наступу на Чортків та перебігу самої битви так, як я її бачив, зупинюся кількома словами на подіях, які мали місце на Великдень 1919. року під Львовом, а потім 15. травня тогож року, коли почався загальний наступ польської армії та розгром українського фронту.

Великдень 1919. року був передостанньою невдачею української зброї під Львовом*). Невдача полягала в тому, що українська лінія була витиснена дальше від Львова на схід та переходила через Кротошин—Сихів. На цій лінії стояли частини станиславівських куренів аж до 15. травня. Думаю, що Великодня битва мала на ціли не лише відкинути українські частини подальше від Львова в напрямі Сихова і за Зубру, але здається, що польське командування приготовляло вже офензиву та пробувало силу відпору українських частин якраз в тому напрямі, куди задумувало вести офензиву. Офензива почалася 15. травня і диво, українська армія опинилася вже десь 4. або 5. червня коло Чорткова. Поляки наступом прорвали український фронт на кількох місцях. Цей наступ певно Начальною Командою неочікуваний, здеморалізував українські військові частини до тої міри, що почалася не лише масова дезерція, але навіть деякі простори залишилися цілком необсаджені. Зі стратеґічних поглядів, на думку штабовців, і в ціли вирівнування фронту ми без бою опускали села і міста та залишали їх противникові. Неясно мені до тепер, чому армія нігде не поставилася на відпір, а лише скорим і неупорядкованим відворотом прямувала на Схід. Також дивне, що Начальна Команда Української Галицької Армії не подбала, щоби на сході від Львова побудувати запасні окопи і то кілька ліній, щоби на всякий випадок мати точку опору для оборони в разі неповодженъ під Львовом. Ніхто до тепер не вияснив, чому лише під Львовм були сякі такі окопи, а дальше на сході Начальна Команда не приготовила ані доброго рівчака, який фронтом бувби звернений проти наступаючого противника. Чейже партизанки не могли очікувати.

І так дійшли ми до Чорткова.

Точний записник, який я вів, забрали поляки від мене вночі в Козятині в 1920. р. Деякі моменти визвольної боротьби записав я в таборі в Йозефові в 1921. році, і з цих записок тепер вибираю найактуальнішу частину — про офензиву на Чортків.

Про чортківську офензиву писало багато учасників того знаменитого наступу — непідготованого Начальною Командою — на сторінках преси, а головно в „Літописі Червоної Калини". Читали ми спогади вищих та нижчих командантів і, розуміється, що кожний це пише так, як це бачив та пережив — з погляду тієї частини, в якій находився і з якого місця брав чинну участь у наступі. Добрі спогади написав б. пор. П. Мигович на сторінках „Літопису Ч. Калини" з 1937. року. Але він належав до частини VII. Бриґади, яка вела наступ на Чортків по лівій стороні дороги з Ягольниці до Чорткова. Я хочу знову описати цей наступ як фронтовий старшина III. Бриґади, командант сотні, що йшов у наступі на Чортків і бачив, як виглядало по проломанні польського фронту під Чортковом. Десь коло 5. червня 1919. року, відступаючі частини УГА опинилися на лінії Серету в куті межи Дністром та Збручем на „трьох морґах України". Частини II. Корпусу, в якому була і III. бережанська Бриґада, стояли в области Серету, а частини III. бережанської Бриґади, в якій були I., II. і III. станиславівські курені стояли в Усті Епископським над Серетом. Знаю, що в Усті стояв II. станиславівський курінь і мабуть булава бриґади; де стояли інші станиславівські курені, не знаю. Дня 6. або 7. червня польське командування по розслідженні положення на фронті та по відпочинку своїх частин почало знову офензиву, а то на північний схід від Чорткова по лівому березі Серету в напрямі на Вигнанку. По відомостях, які нам були знані в постою в Усті наступали поляки на Усусусів, що держали в руках Вигнанку, або були біля неї. Бій тривав ціле пополудне 7. червня, цілу ніч і до полудня 8. червня. Цей бій нас денервував в Усті, ми не знали що властиво діється, аж за якийсь час довідалися, що бій дуже жорстокий, а Усусуси мають вже на 150 людей страт. В Устю ми ночували та не знали, що діялося кругом нас, ані що буде, говорилося лише про зміни в Начальній Команді.

В день 8. червня падав дрібний густий дощ та вже дополудня десь коло 10. або 11. години прийшов приказ готовитися до відходу з Устя, невідомо куди. Курінь зібрався під командою пор. Загайкевича в силі ще доброї підльвівської сотні. Я, як командант 7. сотні II. станиславівського ку-

*) Про це напишемо пізніше.

КОМАНДА СТАЦІЇ ХОДОРІВ У 1918 Р.
Стоять з права: 2 Головацький, телеґр.; Кордуба, ур. руху; пор. Бабій Іван, Рожанський, Йосиф Копитко, рев. зал.; † Гамкало; уч. Юськів, з Городища.

реня тут під Чортковом нарахував у сотні, яка мала під Львовом 160 стрільців, лише 35 стрільців. Це були переважно свідомі молоді хлопці з Павелча, Ямниці, Чернієва і Богородчан та декілька молодих поважних господарів, свідомих українців і добрих патріотів. Із старшин були хорунжий Нанюк, підхорунжий Берестянський, бунчужний Хамик. Один хорунжий, якого назвиско я забув, а варто було його запамятати, що був приділений до сотні, по дорозі зі Львова втік і до Чорткова не дійшов. Так само, а може й ще гірше було у всіх останніх сотнях.

З Устя Епископського вирушили ми походом на захід, перейшли міст на Сереті та йшли дуже болотнистою дорогою, яка вела через ліс. Ніхто не знав, що і як буде, а позаду нас направо вже від ранку скорострільні вибивали свої ленти, тріскали кріси та розривалися ґранати — це було коло Вигнанки. По дорозі довідався я, що будемо наступати на Чортків, але перше треба здобути Ягольницю. Одначе за якийсь час по дорозі в лісі прийшли точніші відомости, в яких говорилося, що Ягольниця в наших руках і ми будемо наступати на Чортків. З ліса ми вийшли на поле в болото, а дощ сік. Перед нами в далекій віддалі видно було дорогу на Чортків, яка йшла на горб, обсаджений військами противниками, а вдолині за горбом був Чортків, звідки було видно доми і вежу, мабуть костел. На кінці ліса ми стояли всуміш з гарматчиками, кіньми і возами, а потім рушили через поле в напрямі якогось села, чи місточка — казали, що це Ягольниця. Одні частини стояли під лісом, а другі крутилися по полі, певно на якийсь неточний приказ. Я мав наказ іти зі сотнею яких пятьсот кроків від ліса в напрямі того селища при дорозі до Ягольниці. Я пішов туди, відчислив пятьсот кроків і став. З Ягольниці впало кілька стрілів, а я зі свого кріса кількома стрілами відповів в напрямі Ягольниці. Не було ясно, чи Ягольниця обсаджена українськими частинами. Команда післала двох їздців, які обережно підсувалися в напрямі Ягольниці, а за якої пів години вернули з вісткою, що Ягольниця обсаджена українським військом. По цьому випадку прийшов наказ стягнути частини назад до ліса. Ми стягнулися на край ліса на дорогу, а потім приїхали кухні з обідом. З боку поляків не впав ані один стріл.

По обіді частини у поготівлі то на дорозі, то в лісі чекали на накази. Десь коло третьої години або й пізніше прийшов наказ до відходу. Дощ перестав зовсім. Куріні вийшли з ліса на поле та взяли напрям на Чортків. Сотні за сотнями розбігалися в розстрільну і в бігу зближувалися до дороги лівим крилом, яка вела на Чортків з Ягольниці. Я був із 7. сотнею II. станиславівського куреня на самому правому крилі бриґади, на правому крилі сотні був бунчужний Хамик з четою, а дальше направо не було нікого, лише ліс, горби та поля до Серету. Ціла маса війська в розстрільній ішла в напрямі польських окопів, що були у віддалі яких 2,5 до 3 кільометри. Поле рівне, аж під самим Чортковом терен підвищувався, а на його гребені була польська оборонна лінія. Батерії виїхали з ліса разом з піхотою, розставлялися та йшли разом з розстрільною, а найбільше зосереджувалися коло дороги. З Ягольниці вийшли також війська VII. Бриґади в розстрільній по лівому боці дороги. Скільки їх було — не знати. По правому боці дороги, куди йшла наша III. бережанська Бриґада, що не мала більше як 500 людей, може і менше, булава бриґади була позаду розстрільної. Розстрільна коло самої дороги складалася мабуть з трьох ліній. Я був із сотнею на самому правому крилі, позаду мене не було нікого. По дорозі і попри дорогу їхали батерії. Поодинокі гармати виїзджали наперед ліній і сипали шрапнелями і ґранатами на польські лінії безпе-

реривним огнем в той спосіб, що коли лінії піхоти перейшли, виїзджали чвалом задні гармати 50 до 100 кроків перед лінії, обертали дула та отвирали вогонь, а за той час попередні гармати запрягали та приготовлялися до дальшого скоку. Оклики команди, крик „вперед — гурра" мішався з ревом гармат. Перша лінія піхоти в ході стріляла поодинько на польські окопи. З польських окопів, які були в димі українських ґранат та шрапнелів, озивався чимраз дужче тріскіт крісів та серії скорострілів. Час від часу розривалися над нашими лініями польські шрапнелі. Стрільці кричали „гурра", хотіли перекричати пекельний тріскіт крісів та вибухи гарматніх стрілен. Рвалися до бігу, то знову йшли кроком. Бунчужний Хамик з правого крила кричить до мене:

— Пане четар, пане четар! Направо немає нікого, поляки можуть нас обійти!

— Уважайте і вперед бігом! — відповідаю, бо його чета трохи залишилася позаду. Це відома річ української війни на галицькім фронті, як частини не мали на крилах злуки — це їх бентежило.

Ось ми вже перед польськими окопами, ще кілька вистрілив з них і тихо. Напнуті нерви; бігом опинюємося на ворожих скопах, на крісах баґнети готові до пробою, але не було нікого, лише ранені, яких зараз перевязували наші санітарі і декілька полонених вояків, що не вспіли втекти; були тут всуміш розбиті скорострільні, розірвані тіла вояків та безліч покинених крісів і муніції. Ще кілька вистрілів за відступаючими, декілька вибухів ґранат та шрапнелів і Чортків був здобутий. Ні, ще ні. Десь підчас наступу в половині дороги між Ягольницею і Чортковом розстрільні почали міняти напрям, а то в ліво скіс; ті частини III. бриґади, які були на правому боці дороги, зачали переходити на лівий бік; видно, що командування мало причину до цього, хотіло обійти Чортків зі заходу та дістати оборонців Чорткова в полон. Певно команда VII. Бриґади, по лівім боці дороги, мала ліпший розгляд в терені і бачила, куди поляки відступають. Цей мій здогад, як будемо дальше бачити, має свої підстави. Наступаючі розстрільні повернули так далеко в ліво скіс, що я, який був зі сотнею при початку наступу около пів км. від дороги, при здобутті польських окопів опинився на самій дорозі, яка вже вела в долину до міста Чорткова. Дорога рівна, а на ній ні живої душі не було видно. Всі українські наступаючі частини пішли на ліво від дороги на захід поза Чортків, а українські гарматні частини остановилися в перших хатах під містом. Я зібрав сотню — інші сотні з 2. станиславівського куреня пішли на захід від міста — та по обох сторонах дороги зачав іти в низ до Чорткова. Скоростріли на плечах, кріси готові до стрілу — входила сотня в силі понад 30 людей до міста. Коло перших будинків стояла залишена польська батерія полевих гавбиць та гармат. Нараз доганяє мене курінний комендант пор. З. та каже:

— Пане товаришу, я піду з Вами до міста, курені все одно пізніще прийдуть за нами.

Йдемо дальше і бачимо, що дорога з гори, де стоїмо спускається рівно вниз до міста і звідси видно далеко, але кругом пусто і нікого не видно. Нараз з побічньої вулиці дорогою виїхала проти нас валка, а то: 4 полеві кухні і 4 вози за ними, а на хідник вийшов вояк в зеленому однострою. Що за диво! Українці чи поляки? Як українці, то хіба Усусуси увійшли зі сходу до Чорткова. Поляки? То кудиж вони утікали, коли цей від обозу так собі безжурно хідником їде та оборонцям Чорткова, що в міжчасі — бог знає де, певно може ще обід везе. Ми прийшли ближче до себе цілком спокійно, а я кажу курінному: це поляк, спокій, я його чапну. Стрільці вже також пізнали і ні чичирк. Бачу, молодий в окулярах, вози їдуть, а з кухонь пара йде. Йду проти нього, лапаю за груди та кажу „руки до гори". Польський вояк був певно варшавський студент з 36 п. п., який стояв на фронті під Чортковом. Ця несподівана стріча його дуже здивувала, видивився на мене та каже:

— Удало сен пану мнє злапаць.

Окружна Військова Команда у Сокалі: 2. чет. Мельничук, 3. сот. Осип Семенюк, в послідній ряді 2. хор. Лука Сич.

Команда Булавної Сотні V. Бриґади.

Стрільці відібрали кріси, а польські вояки, що сиділи на возах, позіскакували та втекли поміж хати. Хлопці почали стріляти, але поляки зникли в садах та поміж хатами.

Це сталося недалеко костела, знаю, що костел по правому боці. Я ніколи передтим, ані потім в Чорткові не був. Костел має камяні сходи, на ті сходи я поставив скорострїл та пустив серію по вулиці і хатах. Деякі цікаві та голодні стрільці зачали коштувати, що смачного мали мати поляки на обід. Горох, мясо і каву. Яка шкода, могли і ніч з цим видержати і добрий сон мати. Я приказав кільком стрільцям сісти на вози та відвести їх до заду, а було їх 8 з кухнями. Курінний командант побачив, що в місті Чорткові справа ще неясна, коли валка возів з кухнями собі безжурно містом їде на той відтинок фронту, який ми перед хвилею зліквідували. Видно, що ані один поляк не йшов містом; але на захід поза місто, бо інакше булиби наробили переполоху і кухні завернули з дороги, якою їхали. Курінний тому хотів привести (згл. наперед пошукати) дальші сотні куреня до міста та вичистити від можливо залишених польських частин. Одначе курінний прийшов з дальшими сотнями дуже пізно вечором, коли ми вже на кватирах збиралися відпочивати. Зловлення кухонь і возів (2 вози — показалося були старшинські*) є також доказом як поляки українського удару на Чортків не очікували, згл. очікували його не з тої сторони, з якої його українські війська зробили. По зловленні польських кухонь також було видно, що обсада польського фронту на полудне від Чорткова в напрямі Ягольниці була в силі одного куреня 36. варшавського п. п.

Я дав наказ іти дальше вперед. Йдучи дорогою бачу, як з хати вибігає якийсь молодий панок з жовто-блакитним прапором, за ним певно його дружина і стромляють прапор на браму. Я йшов дальше дорогою аж до моста. Коло моста ми станули. Зачали приходити українські чортківські громадяни та витають нас, обіймають стрільців, а я довідуюсь, що якраз через міст веде дорога на залізничий двірець. Даю приказ хорунжому Нанюкові, щоби зі своєю четою в силі 10 стрільців пішов як стежа на двірець, що цей зараз і виконав.

Коли так стояли коло моста, приходить якийсь молодий українець та каже:

— Пане старший, я український шпіон.

Я дивлюся на нього і стає мені смішно, одначе кажу йому:

— А щож ви вишпіонували? Треба було передтим шпіонувати, а тепер нам вас не потрібно.

— Е ні, каже, я вам щось розкажу, що я довідався. Коло млина — тут показав напрям на полудне долі ріки — є ціла польська сотня зі скорострілами і не знає, що сталося, не знає, що українці вже в Чорткові. Можна їх злапати.

Питаю його, чи це певне, а він присягається, що це правда та додає, що мусимо уважати. Це потверджують мені і хлопці, що позбігалися дивитися на українське військо. Всі кажуть, що поляків є там багато зі старшинами та мають багато скорострілів. Щож тут робити, мелькнуло мені в голові. Зі сотні 35 люда маю тепер усього 12 стрільців разом зі скорострілом підхорунжого Берестянського та бунчужного Хамика, 8 стрільців з підстаршиною пішло з добутими возами, один з полоненим поляком, хорунжий Нанюк пішов зі стежею на двірець. Польська скорострільна сотня, коли має добрих старшин, може зі скорострілами пробувати пробитися та може наробити неприємного та непотрібного переполоху. Можуть бути страти в людях і то в людях, що є найліпші і хотять витримати за всяку ціну. А ще той „шпіон" казав, що згадана сотня не може нікуди втікати, лиш через міст, що коло нього стоїмо і то лише тою дорогою, яка веде по правому боці ріки в долину до млина; іншої дороги не має. Не довго надумуюся, приказую бунчужному Хамикові перелізти пліт по правій стороні дороги разом з двома стрільцями та йти городами в напрямі млина, не наражувати непотрібно життя, лише перевірити, чи коло млина є справді поляки, а коли так, нехай їх стрілами з заду наполохає, може вони рушаться звідтіля до відступу. Чи той млин далеко та як виглядає, до нині не знаю, бо його й не бачив. Бунчужний переліз пліт і зник між хатами, а за якої чверть години з напрямку, куди він пішов, було чути рідкі поодинокі крісові стріли. Я був переконаний, що бунчужний Хамик побачив поляків; був це надзвичайно солідний вояк, яких рідко стрічалося в українській армії, родом з Городка Ягайлонського, точно виповнював прикази а по чортківській офензиві підвищений на хорунжого.

Не можна було довго надумуватися, треба було бути приготованим на те, що польська сотня буде відступати на міст. Я мав коло себе 10 стрільців і скорострїл. Обсадив ними рів коло самого моста напроти дороги з млина, скорострїл готовий до стрілу. Хлопці поховалися, лише кріси лежали готові до стрілу. Скорострільці сховані за купою каміння, що коло мосту було зложене так, що і скорострїла не було видно. Лише я сам прикляк та дивився напружено на дорогу, на якій нічого не було видно, лише два доми по обох сторонах, один мабуть школа. Дорога рівна яких 300 кроків, а дальше завертає в право. Хлопцям приказую не стріляти, доки не дам наказу. Що робити, як появляться поляки, стріляти, чи лишити їх, аж прийдуть до моста і взяти їх в полон? Коли буду стріляти, можу поранити кількох, а інші також зачнуть стріляти, будуть ранені або й забиті, а нас десять проти сотні, яка має більшу скількість скорострілів. Нерівне число, а ризикувати стрілянину небезпечно. Українського війська в Чорткові ані на лік не видно. Всюди тихо і порожно, лише десь з далека на захід від Чорткова чути поодинокі крісові стріли. Я рішився взяти сотню в полон. Нараз воздух розривають вибухи ручних ґранат, а відгомін несеться зі сторони, від якої очікуємо поляків. Нічого не бачу, лише чути якийсь дзеленькіт, як це буває в бігу, коли баґнети дзенькають. При тім чути також придушений тупіт. Кажу хлопцям уважати і не дати ані одного стрілу, поляків зловимо. Коли вискочу з рова, тоді за мною. Зі закруту вулиці показуються два вояки в зелених одностроях, а за ними гурма вояків в шаленому бігу — ціла вулиця повна, біжуть з крісами в руках а деякі зі скорострілами на плечах.

*) На відібраних старшинських возах були валізи з біллям, подушка і ковдра, яка служила мені довший час через зиму на Україні. Крім того були два фотографічні апарати в окремій валізці разом з альбомом фотографій. Один апарат з валізою я взяв собі.

На вид такої скількости вояків я задрожав, серце забилося живіше. Я бажав би, щоб це вже було відбуте. Припадаю до землі. Вони вже близько, вже лиш 50 кроків, вже добігають до моста. Два старшини на переді, вже всього 20 кроків. Я вискакую з рова та кидаюся на першого старшину з краю, кричу „руки в гору", ловлю його за груди, а десять стрільців вибігає за мною з наїженими баґнетами, кричать „кидай зброю". Ще добігають останні з заду поляки, не знають, що діється, передні скидають кріси та скорострільи на землю. Ми їх пустили просто на наш скорострільи, який готовий до стрілу. Між масою поляків ми губимося, а один зі старшин питає:

— Вас єст так мало?

— Ні, кажу, нас є багато, вже закватирувалися в хатах.

По правді казати — в місті не було ще ані одного українського вояка крім нас.

Підхорунжий Б. з кількома стрільцями стоїть коло крісів.

Польський підпоручник каже: Ґдибисьми вєдзєлі, же вас єст так мало.... — а я йому перебиваю — певно багато з вас лежалоби тут на дорозі трупом.

Підпоручників було двох, один підпоручник Льот з Варшави, мабуть син професора університету, а другий підпоручник, якого імя я забув, стояв похнюплений і ані словом не відзивався. Поляки з дива не могли вийти, питаючись ще раз стрільців, чи ми всі, яких нас тут бачуть. Думали, що ми йдемо з большевиками. Нас десять взяли тоді в полон понад 150 вояків і підстаршин, 2 старшин та 8 скорострілів. Сотня належала до 38 чи 36 п. піхоти з Варшави, яким командував мабуть майор Савіцкі, бо оголошення з його підписом, розліплені на мурах Чорткова, я пізніще сам читав. В тій хвилині прибіг бунчужний Хамик, переліз пліт з двома стрільцями та прилучився до нас.

Коли полонених відведено до садку коло якоїсь хати таки біля моста, прийшов з чортківського двірця хор. Нанюк та зголосив, що на двірці нікого не бачив, а поляки мабуть туди не відступали. Здивувався, що по його відході без жадного стрілу взято в полон таку скількість вояків та забрано стільки скорострілів.

Кватиру для команди сотні зараз знайшли таки в тому домі в садку, де була польська полонена сотня, а над вечір прийшов і курінний командант з останком куреня. Прийшов до моєї кватири з телєфоністами. Тут ми разом лежали на соломі в кімнаті на підлозі, бо не було ніякого кімнатнього урядження і не знали, чи взагалі хтонебудь в тому домі жив. На дворі вже темніло, а вулиці Чорткова зачали заповнятися частинами українського війська, яке займало призначені місця для нічлігу. Приїхали кухні, щоби хлопцям розділити заслужену вечерю, перший раз веселішу від хвилини відступу зпід Львова. Кругом гамір та радісні лиця. Всім хотілося чимскорше на вздогін за противником, щоб не дати йому встановитися. Але цю задачу дістали інші частини, а ми могли спокійно цю ніч на Зелені Свята 1919 р. в місті Чорткові провести і снити про краще майбутнє.

Полонених польських вояків відіслали вечором до команди бриґади. Прийшлося ще раз їх бачити, але вже по другому відступі 16. липня за Збручем, де лежали усміхнені на лівому березі ріки під якимсь ліском, а ми йшли в далеке незнане.

Микола Никорак, четар УСС, родом з Дрогобича, двічі ранений, з того раз тяжко в бою під Семиківцями. Згинув 1918 р. по переправі через Дніпро коло Нікополя.

На другий день по здобутті Чорткова перед полуднем, була наказана збірка станиславівських куренів цілої III. Бриґади. Ми вийшли в поле на те місце, де вчора проломили польський фронт. Тут до нині стояли ще польські залишені гармати. На цім місці прочитали нам наказ, що команду армії перебрав ґенерал Греків, про що вже вчора перед наступом на Чортків говорилося. Також прочитали там наказ про переформування бриґад на полки, чим дотеперішні курені знесено. Станиславівські курені дістали назву 6. полку піхоти і це число було задержане аж до початку 1920 р.

Того самого дня пополудні пішли ми з Чорткова на Бучач, де були рано. Звідти пополудні поїхали ми підводами через Дарахів до села Тютькова під Струсовом. Тут над вечір пішли ми наступом на польські лінії, які боронили Струсова. Два рази наступали, аж за третім разом проломили польський фронт та заночували в Заздрости. При цих наступах в житах був тяжко ранений хор. Нанюк з Товмаччини. Рано найшли його в житах мертвого. Дальше разом з полком УСС мали ми більший бій під Денисовом, звідки через Плотич пішли ми до Козови і під Бережани. (Дальший наступ буде описаний окремо).

Цих кілька слів хотів я сказати про удар на

Чортків. Думаю, що цей — по моїй думці — цікавий момент перебігу битви за Чортків буде малим причинком для точнішого пізнання наступу на Чортків. Чортківська офензива заслуговує на подрібніще опрацювання для захования в памяти одного з найкращих наступів Української Галицької Армії для будучих поколінь. Нині можна про все отверто писати, бо славні подвиги Української Армії належать вже до історії, а для точного пізнання історії, яка не сміє спочивати на здогадах, треба очевидцям та учасникам ходу боїв списати все, що знають, навіть те що їм видається маловажним. Будучі історики українських визвольних змагань будуть могти лише з точного матеріялу дати повний і вичерпуючий образ героїчної епохи українського народу. Читачі мені також вибачать, що в цих споминах про Чортківську офензиву може за багато згадую про себе; в дійсности не знаю, як це було в других сотнях, хто що робив. Знаю лише, що я робив і що діялося в 7. сотні II. станиславівського куреня, що робили моїй команді підчинені стрільці, підстаршини і старшини та знаю положення, в якім я разом з підчиненою мені сотнею находився.

Згадую на цьому місці геройські подвиги старшин, підстаршин і стрільців, які в дальших наступах поклали своє життя і кровю скропили нашу молоду волю зі свідомістю в серці, що віддають своє життя для щастя будучих ґенерацій. Згадую хорунжого Нанюка*) і тих 40 стрільців та підстаршин, які поклали свої голови в рукопашному бою під Костеневом і Білкою шляхоцькою при другому відступі. Згадую тут і тих живих учасників бою під Чортковом зі 7. сотні II. станиславівського куреня, тих добрих українських патріотів селян, які гордо і високо несли до останніх своїх сил в голоді і холоді український національний прапор. З нагоди близького двацятиліття наступу на Чортків до всіх Вас, товариші по зброї, нині господарі з Павелча (Попадинець, Тачинський), Ямниці, Чернієва, Дрогомирчан, Богородчанщини і інших околиць Галицької Землі, які служили в 7. сотні II. станиславівського куреня лину думкою і разом з Вами згадую славне минуле, якого ми були учасниками.

*) Хорунжий Микола Нанюк, родом з Товмаччини. В часі світової війни брав участь в боях під Верденом. За української визвольної боротьби був під Львовом і згинув від кулі в наступі зпід Чорткова на село Тютьків під Струсовом. В житі на полях за Тютьковом був ранений в ногу (стегно), цілу ніч шукала за ним стежа, знайшла аж рано мертвого, і видно було, як він біллям старався затамувати кров. Поміч прийшла за пізно. Був похований в селі Заздрости. У роковини наступу на Чортків згадую з болем серця доброго приятеля, боєвика та відважного старшину і з чужини клоню голову над його могилою.

Ніч після бою

(Мойому Ком-ові сот. УСС. Грицеві Голинському присвячую).

Написав: *Степан Лисак*

По битві... Ніч тріюмфу і слави покрила теміню землю.

Тут і там на боєвищі замигає світломет.

Умовк гураґан пекольного вогню, — переможні, гарячі дула дрімали в тиші...

Того вечора стрілецькі кріси писали вогненними літерами під небом Поділля епохальну дату 8-го червня.

По рішальній битві живе й мертве одпочивало. — Все спало — під чорною габою Чортківської ночі. Тільки боєвики у передній лінії причаїлись до землі та уважно слідкували за рухами противника. Подільська земля, зорана вогнем і залізом палила їх загартовані тіла. Чорні, засмалені сонцем і порохом стрілецькі обличчя палали побідною радістю. В головах ще й тепер шуміло, бухало, в ухах свистало, дзвеніло, — то так на всі струни грала гарфа війни сувору мельодію гармат...

...Переможну симфонію КРОВИ й ЗАЛІЗА!!!

Боєвики у передній лінії із своїми командантами підсувались у теміні вперед і наслухували. — У запіллі противника — рушно... В нічній тишині скавуліли в селі злякані собаки, іржали коні, по битім гостинці гуркотіли гармати, скрипіли обозні колеса. Трівога. Відворот.

Суворі, чорні постаті посувалися вперед. Останній Чортківський приказ свойого вождя: — „наказую готовитись до дальшого рішального наступу-удару" — виконали з великою самопосвятою, гордо й жертвенно!

Ніч...

А — ген за ними, в запіллі, на малім клаптику Поділля всі частини 3-ох Корпусів УГА стояли в строгім поготівлі та ждали божого світанку. В булавах Команд гарячково працювали армейські мізки над новими офензивними плянами. Біля довгих столів машинописи писали прикази, скрипіли пера, грали телєфони по усій території: „ЧОРТКІВ — ЧОРТКІВ В НАШИХ РУКАХ"!! До всіх бриґад, полків вислано депеші: ГОТОВТЕСЬ! РАНО НАСТУПАЄМ!

Перед кватирами булавних Команд стояли авта, на спочених конях приїзджали вістові та старшини фронтових частин. Швидко вбігали до селянських хат, інші з таким самим темпом виходили з Команди — з новими приказами — всідали на свої коні і летіли полями до своїх частин.

Білоголові вожді при відході дружньо стискали старшинам руки, а їх обличчя сяяли радістю як тих — там на фронті у передній лінії.

Приказ: „рано наступаємо дальше!"

Прага, травень 1938.

„Адмірал і кок“

Оповідання — уривок з життя Чорноморської Фльоти з 1916. р.

Написав: Лейтнант фльоти *Святослав Шрамченко.*

На Севастопольському рейді стояла така темна ніч, які бувають лише на полудні в літі.

Духота денної спеки, що трималася ще в повітрі, потрохи змякшалася прохолодою нічного моря. Але вахтовому начальнику мічману Х., який в темряві міряв кроками по палубі велетня дреднавта ⁂, що стояв на бочці в глибині північної бухти, все-таки було гаряче.

Доходила година 22. От-от мав вернути з берегу адмірал. Мічман перевів фалрепних[2]) і пройшов на ют[3]) корабля, з якого краще можна було б побачити вогники міста, але майже нічого не було видко в темряві[4]). Навіть горіючі маси сусідніх кораблів на рейді ледве-ледве можна було зауважити і лише часом маленькі червоні і зелені точки світел шлюпок з ріжних кораблів швидко рухались по темному рейду в ріжних напрямках і мічман повернув до кормової рубки[5]).

Але не встиг він переступити комінгса (мор. порогу) рубки, як:

„Ваше Високоблагородіє!“[6]) Адміральський катер вертає!“ — доклав йому вахтовий підстаршина.

Мічман швидко спрямувався до правого кормового трапу (самий почесний вхід на корабель).

„Хто гребе?“[7]) — рознеслось з корабля по черзі

Чорне море в ночі. Скеля імени відомого маляра-мариніста Айвазовського на полудневому березі Криму.

від вахтових вартових матросів, на шум моторного катера, який наближався.

„Адмірал... і кок!“ — донеслась неясна відповідь знизу з катера.

У мічмана мигнуло в голові дивне, просто неймовірне сполучення („Адмірал і кок!??“), але на вагання не було часу.

„Фалрепних свистати!“ — наказав він.

„Єсть фалрепних свистати“ — відповів вахтовий підстаршина, який крок за кроком слідкував за своїм начальником і раптом понеслись трелі боцманської дудки.

„Розсильний?“...

„Єсть розсильний!“; з темряви перед мічманом виринула біла фіґура матроса-вахтового посильного.

„Докласти старшому старшині і лейтенанту У, що адмірал вертається!“ (командантові корабля тоді не докладалось, бо він був ще також на березі).

„Єсть ВВБ.!“ і фіґура бігом провалюється в темряву. Трап освітився синими лямпками з колпаками до долу, щоб ні з моря ні з повітря не було видко світла.

Фалрепні, як білі чорти „заграли“ (мор.) по трапу, ставши по два на його помостах.

„Струнко!“ і мічман, приклавши руку до кашкету, витягнувсь, не рухаючись, проти входу на трап.

---

[1]) Кок — так називається на фльоті куховар.

[2]) Фалрепні — це вартові матроси, що їх посилають на вхідний трап (морські сходи) корабля, на якому вони становляться попарно при самому вході на горі і на помістах трапу. Крім віддання пошани прибувшому на корабель, вони служать також на кожний випадок потребування помочі. Кількість фалрепних залежить від поваги прибувшої особи (від 2 фалрепних вгору). Те саме при зїзді з корабля.

[3]) Ют — задня частина горішньої палуби корабля (на кормі).

[4]) У Севастополі, як у воєнно-морській кріпости, підчас війни не світилося жадних вогнів в місті і всі вікна домів, що виходили в бік моря мусіли бути зачиненими на ставні і на штори. Самоходи, трамваї і візники мали сині свігла скеровані на діл. Край хідників на вулицях був вимазаний вапном.

[5]) Одно з місць кермування кораблем.

[7]) „Ваше Високоблагород діє“ — так звертались в той час матроси і підстаршини до молодших і булавних старшин фльоти. Революція це змінила і тоді звертались так: „Пане Гардемарине!“, „Пане Мічмане!“, „Пане Лейтенанте!“ і т. д.

[6]) На нічні окрики вартових матросів з кораблів до проходючих шлюпок на рейді, кермові матроси останніх відповідають, або „мимо“ (себто проходимо мимо: не на ваш корабель!), або відповідають „адмірал“, „командир“, „старшина“, „матрос“ в залежности від присутности на шлюпці старшої з цих осіб.

Батерія УГА у Сихові під Львовом 20. II. 1919 обстрілює Львів.

Катер підлетів до корабля, дав задній хід... і став у трапу.

Мічман чекав, що ось-ось покажеться на трапі висока гарна постать у всьому білому, показного начальника І. Бриґади лінійних кораблів Чорного Моря контр-адмірала П., який тримав свій прапор на дреднавті.

Але проходить хвилина, за нею друга. Очікувана фіґура не показувалась.

Тоді мічман не відриваючи руки від кашкету ступив на горішний поміст трапу і перегнувшись через поручні (мор.), подивився на діл. З темряви кормової каюти катеру ніхто не показувався.

„На катері?"

„Єсть на катері!" — відповів кермовий підстаршина.

„Що, адмірала нема?"

„Так точно — нема ВВБ!" — відповів підстаршина і в той же час з катеру донеслося:

„ВВБ. дозвольте війти?"

„Фалрепних відсвистати!" скомандував мічман „на катері — виходь!"

На борт корабля вступили дві білі матроські фіґури. Перша адміральського вістуна, а друга адміральського кока.

„А! Ось яка „бакова аристократія" зявилася! — подумав мічман.

„ВВБ! Матрос 1 статті Перерепенко з берегу прибув! Їх Ексцеленція просила надіслати катер за ними на Ґрафську пристань на 23 годину!" відрапортував жвавий вістун.

„Єсть! А хто відповів на оклик вартового матроса?..."

„Кок ВВБ! Він сказав, що він адміральський і тому старший на катері і вигукнув: „Адміральський кок!"[8]) відрапортував вістун.

[8]) А на корабель знизу донеслось: „адмірал і кок".

Потішна історія! прийшло до голови мічманові, але тепер треба було добре взятись за кока і укарати його за свавільну манію величности, яка порушила устав.

„НН! а де ж адмірал?" запитав молодший флаґ-старшина (морський адютант) адмірала Лейтенант У, який в той мент підійшов до мічмана.

„Нема ще! НН!" і мічман пояснив все.

„Ну тоді дозвольте мені, НН, покарати кока. Посидить він без берега" сказав, стримуючи усмішку лейтенант.

„Єсть — прошу! "відповів мічман.

„Марш за мною! — скомандував лейтенант вістуну і коку.

Кают-компанію[9]) корабля ще довго веселила ця історія приправлена відповідними коментарями, тим більш, що показалося, що подібна історія не перша і вже траплялася по інших морях. Там бували оклики молодих, в перший раз відбуваючих вахтову варту матросів і такі: „хто ґвінтить?"[9]), або навіть „хто пливе?", а в останньому випадку то була відповідна відповідь „гуска". І тоді „ґвінтильний" і „пливатель" і „гуска" всі сиділи без берега за кару і потім довго ще, як і наш кок, служили предметом веселої розривки для матросів.

[9]) Старшинська кают-кампанія на кожному воєнному кораблі, це велика каюта, яка служить і їдальнею для старшин корабля і місцем для їх сходин підчас вільного від служби часу.

[10]) У молодого недосвідченого матроса, який вже знав, що мусів окликнути кожну наближуючуся шлюпу до корабля в ночі окликом „хто гребе", цілком психольоґічно в голові виникав сумнів, що це-ж відносилось до шлюпок ґребних — себто з веслами, але ж коли підходив паровий чи моторовий катер, то він же ж рухався ґвінтами і тоді у цього матроса міг вилетіти оклик „хто ґвінтить?"

Гірська Бриґада УГА та її перехід на чехословацьку територію

Написав був. чет. УГА *О. З.*

Досі не стрічав я ніяких згадок про цю частину нашої Армії, що творила ліве крило галицького фронту, яке заходило аж у бойківські Карпати. Зближається вже двацять літ від повстання УГА і багато подробиць звязаних з творенням нашої Армії забувається, багато активних одиниць, що були творцями ріжних відтинків тодішнього фронту померло. Щоби рятувати від забуття не один важний момент з історії наших визвольних змагань, подаю тут деякі відомости про цю частину фронту, в якій брав я активну участь. Мої спомини не будуть повні, бо ніяких записок з цього часу не маю, багато фактів, осіб і дат забув, а це що остало в памяті списую, щоби подати хоч важніщі події з цього відтинку фронту та спонукати цим живучих ще співучасників цеї частини армії доповнити отсі мої спомини та цим способом уможливити відтворити історію гірської бриґади.

Початків формування фронту на полудневий захід від Самбора не знаю, бо прибув я туди доперва з початком грудня 1918 р. висланий Окружною Командою у Самборі із сотнею для доповнення фронту ґрупи, якої команда стояла у Старім Самборі. Сформували цю ґрупу місцеві громадяни й старшини, що повернули з австрійських фронтів а саме покійний вже Осип Білобрам (пізніще орґанізатор бриґадної орхестри у Німецькім Яблінніім), його син, теж покійний підхорунжий Корнило Білобрам, пор. М., Ролдич та інші місцеві громадяни, яких назвиськ вже не памятаю. Коли я прибув до цеї ґрупи то командантом її був сотник (пізніще отаман) Маріян Маціевич. Фронт ґрупи, що звалася „Ґрупа Старий Самбір" простягався від Хирова, де лучився з ґрупою полк. Кравса, в полуднево-західнім напрямі: частини цеї ґрупи були розміщені по місцевостях: Сушиця, Старява, Терло, Росохи, Нанова, Бандрів, а дальше від Мочаря по Тісну був операційний терен другої ґрупи „Лютовиська". Спочатку були це самостійні ґрупи і аж при кінці березня 1919 р. створено з цих двох ґруп „Гірську Бриґаду" під командою отамана Василя Черського та сотника Осипа Шльосера як шефа штабу. Осідок команди був у містечку Турка, що було більше-менше однаково віддалене від осідків команд обох ґруп. Старосамбірська ґрупа складалася з двох куренів піхоти (що були розміщені: І. курінь у Біличі, Смеречній, Терлі, Росохах та Волошиновій (резерва) і ІІ. курінь у Нановій та Бандрові), відділу скорострілів, одної батерії, саперської сотні, обозу, булавної сотні, (що була рівночасно запасною сотнею) та відділу військової поліції. Ґрупа Лютовиська, якою командував сотник Д. Молецій та начальник булави сот. Софрон Шебець, складалася з двох куренів піхоти, відділу кінноти, скорострільної сотні та пів батерії артилєрії. Найдальше висуненою військовою частиною з полуднево-західнім напрямі був невеличкий відділ добровольців під командою сотника Богуна, що оперував біля залізничої стації Команча на лінії Лупків.

В березні 24 або 25 (?) переїздила через фронт Старосамбірської ґрупи делеґація нашого Уряду, що їздила на переговори в справі завішення зброї з поляками до Бонкович під Хировом. В складі цеї делеґації були: мін. закордонних справ Др. М. Лозинський, полк. ґенштабу Фідлєр, ґен. Ґембачів (Комдт. ІІІ. Корпусу), от. Долєжаль та отець Бонн як переводчик, тому, що з польської сторони був також делеґат Антанти якийсь американський ґенерал (Гл. світлини у Літ. Ч. К. ч. ??? Ред.). З нашої команди був приділений як секретар пор. М., що повинен списати хід цих цікавих переговорів, які не увінчалися успіхом, бо противна сторона жадала, щоби наша армія заняла лінію ґен. Бертельмі, тоді як наша делеґація виїхала внаслідок депеші през. Вільзона, щоби заключити перемиря на занятих становиськах і починати мирові переговори. Противна сторона заявила, що депеша Вільзона її не вяже!

Коли в половині травня заломився наш фронт під напором військ ґен. Галєра, мусіла і наша бриґада змінити позиції і 15 травня війська ґрупи Ст. Самбір посунулися на полудне та заняли лінію Тершів — Спас, Лаврів — Бандрів, а команда Ґрупи перенеслася на стацію Стрілки. Недостача сполуки з лівим крилом ґрупи Кравса і командою ІІІ-го Корпусу, а також паніка серед стрільців, що не мали амуніції і резерви, примусили команду бриґади до дальшого відступу через Турку в напрямі Сколього. Тимчасом Ґрупа Лютовиська посувалася горами в напрямі ужоцького провалу. Розмоклими гірськими дорогами посувалися піхотні частини, артилєрія, обози та штаби бриґади і Ґрупи Ст. Самбір через Бориню і Сморже в напрямі Сколього, де сподівалися ми найти сполуку зі штабом Корпусу або загалом з нашою армією та дістати дальші вказівки. Так добили ми до села Тухольки і вислали звідси стежі в напрямі Сколього, які ствердили, що в Сколім нема вже наших урядів, а місцева польська міліція переняла владу у місті. Телєґрафічної або телєфонічної сполуки з нашими командами ми також не добилися й тому спрямували наші частини гостинцем на полудне в напрямі чеської границі а самі зібралися у парохіяльнім домі в Тухольці на нараду, на якій були присутні: кмдт бриґади, начальник булави, комдт ґрупи Ст. Самбір, комдт артилєрії сот. Я. та кількох нас молодших старшин. Нарада, що почалася вечером тягнулася до півночі, а думки спочатку ділилися. Одні радили зібрати ці частини, що були під рукою і заняти Сколє та пробувати передістатися горами в напрямі Станиславова і в цей спосіб получитися з армією, — другі, — щоби перейти чеський кордон, там зібрати розбритих по горах стрільців, сформувати на ново бриґаду, запастися в харчі і набої та почати наступ в напрямі Стрия зглядно Станиславова. Переважав другий плян, який мав за

собою ще й цей дуже важний аргумент, що військо не мало харчів а серед бідного бойківського населення на переднівку не можна було дістати ніякої поживи ані для стрільців ані для коней. Він був також і з військового становища більше реальний, бо з тим розбитим і розбритим по горах військовим матеріялом ледви чи булоби далося щось вдіяти.

Ні один з нас не думав, що коли перейдемо границю, вже більше не вернемо як боєва формація на фронт, хоч числилися з тим, що чехи, колиб навіть хотіли нас розброїти, не будуть мати до цього сили, бо війська у них в цій околиці майже не було, а в додатку були вони заняті боями з наступаючою червоною мадярською армією, що посувалася на Підкарпаття.

Слідуючого ранку почали ми посуватися через Аннаберґ до села Климець під чеською границею. Звідси виїхала на конях делеґація з сотн. Маціевичем на чеську сторону, щоби порозумітися з чеською командою, щодо переходу на їх територію. Не памятаю, які були умовини переходу, одначе вони покривалися більше-менше з нашим пляном й тому ми почали зближатися до границі.

Хоча була це друга половина травня, на дворі було холодно, гори покриті снігом, а в лісі малося враження зими. І думки наші похолодніли, бо хоч плян наш був не здавати зброї і через кілька днів вертати на свою територію, то всеж таки ми відступали з рідної землі.

За селом Климець закопали ми у лісі частину артилерійських та скорострільних набоїв, бо обезсилені коні не могли везти її по гірських дорогах.

(Докінчення буде).

Микола Лебединський

КОНОТОП

(У 279-ту річницю світлої перемоги.)

I.

Умер Богдан... Минулися дні слави,
В сумнім Суботові замовк по тризні дзвін...
І полонила степ Москва лукава —
І мов запався в землю світлий Чигирин.
Де ж ділись дні, що в прапорах горіли,
І де ті подвиги, що світом потрясли? —
О, цитьте!.. Цитьте!! Ще засвищуть стріли
І вилетять на бій приборкані орли.
Ще Переяслав з сорому устане
І на Москву оберне дула гаківниць
І Ромодан тікатиме з ордами
Під грім гармат козацьких і рушниць!
І на степах широких України
Постелиться московський труп, як лист,
І чад неволі понесуть з руїни
Вітри у безвісті крізь січі лютий свист...
О, цитьте, бо вже йде година кари,
З Суботова озвався в північ грізно дзвін,
Тікають, як вовки, опричники й бояри —
Над Чигирином встала знов Богдана тінь!..

II.

Гей чути гук і в полі там димове:
Понад гаї, понад глибокії балки —
Проснулася земля від грому і від крови
І задудніли знов розспівані полки.
Виговський вже іде у бій на Конотоп,
І блиснула в степах гетьманська булава,
І громом понеслась кіннота у ґальоп,
І полягла кругом потоптана трава.
Вже військо йде, мов ті Дніпрові води,
Що на пороги з шумами падуть —
Казиться Шереметєв воєвода
Під Києвом і йде з страхом на путь...
Горить земля хахлацька під ногами,
Гарчить, сркегоче степ зловіщо у ночі —
І червоніють луни над шляхами,
І в байраках перекликаються сичі.
Гетьман з полками взяв Лівобережжя,
Летять під Конотоп козацькі прапори,
І йдуть пробоєм громові мережі —
І вже Соснівка-річка в крові вся горить!..
Кричить із піною в губах Трубецький,
Штурмує Конотоп і зве мордву на бій —
Та з города сміється Гуманицький
І на лицарський герць мече свій дужий рій.
І враз гетьман Виговський із полками
Схопив Москву в свої залізні рамена —
І кров московська потекла степами
І згинула орда в степу, як сарана...
Гей, чути гук... і в полі там димове:
Понад гаї, понад глибокії балки —
Проснулась Україна вся від крови
І знов двигнулись прапори й, як мак, полки!..

III.

Гей, довкола міста Конотопу,
Гей, там річка Соснівочка є:
З того трупу кров ворожу пє!...
Гей, поникли московські шоломи
В українських родючих степах —
Утікайте ж, бояре, додому,
І ховайтесь в своїх болотах!
Трицять тисяч у ранню годину
На покоси поклав буревій —
Так усім буде гріб в Україні,
Що з мечем тут прийдуть на підбій!
Трицять тисяч ворожого трупу
Й Україна устала з оков —
О, ще вийдуть полки з Конотопу
І озвуться гармати ще знов!
І ще блисне у золоті знову
Виговського тут булава;
Забагріє Соснівка від крови —
І поляже орда, як трава!..

Штаб південного фронту

(14-го грудня 1918 р.—15-го січня 1919 р.)

Спомин.

Написав: *полк. Гнат Пороховський*

Точної дати не пригадую. Знаю тільки, що після того, як штаб республіканських українських військ на Волині, що оперували підчас повстання проти гетьмана Скоропадського в районах Ізяслава, Кремянця, Острога та інших навязав звязок із штабом отамана Оскілка, мені наказали передати обовязки начальника штабу цих військ і відправитися в розпорядження штабу отамана Оскілка. Цей наказ я одержав від отамана Оскілка і мені дали до зрозуміння, що я маю отримати інше, вище призначення.

Прикро було мені розставатися з тими частинами, над орґанізацією яких я попрацював, та командним персоналом їх, що складався в більшості з старшин та підстаршин, з якими я зжився ще з часів 1917 року. Проте не мав я ні сміливости, ні підстав від виконання того наказу ухилятися. Отже, передавши одному з старшин обовязки начальника штабу, я розпрощався з Сумчуком та вояками, маючи надію, що за короткий час ми знову зійдемося до спільної праці. Сталося інакше. Правда, з Сумчуком я мав нагоду раз після того здибатися в Бердичеві, але нікого з інших старшин, здибати мені не довелося. Чув я, що всі вони сумлінно виконували свої обовязки в ріжних бойових українських частинах та всі поклали своє життя за Батьківщину. Їх світлі для мене та України образи я часто бачу перед собою, але, на жаль, не можу пригадати вже їх прізвищ. Шкодую, що в ті криваві часи ми не мали змоги робити світлин. Навіть списків вояків зберегти не могли. Отже нічого не маємо для того, щоб увіковічити імена тих, що віддали життя своє за Батьківщину. На жаль, наша військова та й політична література понесе в майбутнє в більшості імена та прізвища тих, що уціліли підчас боротьби. При цій нагоді мушу сказати, що в той час, коли вояки Української Галицької Армії, розуміючи вагу затримання для історії фактів та прізвищ, обогатили нашу військову літературу та увіковічили імена й прізвища майже всіх вояків, що належали до тих частин, вояки наддніпрянських частин не хотять взяти на себе труду, щоб своїми спогадами затримати для історії коли не прізвища борців, то хоч би тільки назви українських частин. З оповідань деяких старшин, що тепер перебувають у Румунії, можна сконстатувати, що в час боротьби повставали на Україні деякі частини, що в боротьбі проти большевиків іноді зовсім зникали. Гинуть вони й для української військової історії.

Не знаю, чи я на своїй посаді начальника штабу республіканських військ на Волині працював на користь населенню тих місцевостей, де ті війська працювали, але знаю, що коли населення Острога, як українське так і жидівське, довідалося, що я маю відїхати, то я отримав багато адрес від ріжних ґруп з подякою за моє до них відношення. Піднесли мені адресу поляки і жиди. Згадую про цей факт лише для того, щоб розвіяти те враження, що мовляв в ту епоху українське військо ставилося вороже до жидів та робило прикрости населенню. До цих справ я ще вернуся, тут лише скажу по совісті, що там де не було провокації жидівського населення, там не було ніколи яких будь протижидівських виступів з боку орґанізованих українських частин.

Найближчою стацією від Острога було Кривино. Там тоді сидів якийсь „отаман". Здається на прізвище Шлегель, чи Шегель. Щось такого... Займався він грабунками, але знайшов засоби звязатися з німецькими ешалонами, що стояли на стації Кривино і так би мовити знаходився під їх охороною. З нашим військом знаходився в стані війни. Наша спроба зліквідувати цього отамана не вдалася. Німці стояли на перешкоді. Він нас представляв як військо, яке хоче розброїти німців, а себе захистником їх. Ми мали декілька ранених та забитого одного бунчужного, якраз з найближчого оточення Сумчука. Сумчук чекав поки стація звільниться від німців, щоб знов заатакувати того отамана. В таких умовах мені їхати на стацію Кривино було неможливо, а тому в супроводі невеликої кінної ескорти я поїхав на стацію О.

На цій стації я застав велику кількість ріжного люду, що дослівно переповнював стацію. Багато потягів чекали черги на відправу. Стояли і потяги німецьких ешалонів. Ці потяги виглядали на дійсні твердині. Були озброєні гарматами та кулеметами. Німецькі салдати були в бойовому поготівлю. На їх обличю лежав сум, але в той же час і така суворість та рішучість, що, здавалося, вони були виконані з заліза та є в стані перебороти всі перешкоди, що лежать на їх шляху до батьківщини.

Начальник стації з трудом посадив мене у ваґон першої кляси того потягу, що мав відійти на Шепетівку. І цей ваґон як і всі інші був переповнений людською масою. Куди вони їхали ці люди я і тепер не можу здати собі справи? Одні озброєні, другі без зброї. Всі одягнені в напів військову російської армії уніформу. Одні їхали на повстання, другі верталися до дому. В цій масі,— що наповнювала наше купе і взагалі потяг, я не звертав на себе особливої уваги. Був одягнений в чемерку салдатського сукна, жовті чоботи. Мав чорну шапку, за яку ще не так давно московські старшини 3-го Острізького полку погрожували поставити мене під стінку. Правда мав золоту шаблю, але і це тоді не було ознакою старшинської ранґи, бо часто-густо навіть большевицькі салдати, убивши старшину, озброювалися його зброєю. Жадних відзнак не мав. Мав при собі багато посвідок та наказ штабу отамана Оскілка. Отже був добре забезпечений. З річей мав при собі лише маленьку валізку.

Потяг вирушив. Була ніч, але не могло бути

і мови про те, щоб можна було заснути. Тіснота. Приходилося слухати розмови. Ці розмови були по суті і по формі такі, що могли радувати большевиків і всіх ворогів України. Вони могли налякати не тільки „буржуїв", а і всякого українського патріота. Большевицькі гасла. Ворожість до буржуїв, інтеліґенції, панів, „офіцерів" та таке інше. Мені здавалося, що рік самостійного існуваня України був лише сном та що ми все ще знаходимося в місяці грудні 1917 року, коли і тоді мені і теж в потязі приходилося чути такі розмови. А на тлі цих соціяльно-політичних та клясових поглядів огидні оповідання деяких про вбивства, насильства над панами та грабунки. Груба салдатсько-московська мова. Лайка за кожним словом. Моральна розпуста, розбещеність. На кожній стації нові хвилі такого люду, що атакував місця в потязі. Революційна гарячка охопила ті маси, які ще не так давно билися не відомо за що в російській армії. Вони перлися не знаючи властиво куди та пощо. Жадоба крови говорила в них. Помста! Кому? Про це вони не думали! Убивати були готові кожної хвилини. В деяких це бажання руйнувати було таке сильне, що вони не витримували і малими ґрупами злізали серед ночі на малих стаціях та ішли в темноту в пошуканці жертв, мовляв, скрізь знайдуться вороги. Про Україну вони не думали. З таких ґруп потім творилися більші або менші загони повстанців, що під проводом своїх отаманчиків бродили в нашому запіллю, уникаючи фронту та бійки з ворогами. Вони мусіли чимось жити! Вони грабили в тій чи іншій формі. За них потім прийшлося відповідати українському народові.

Перебуваючи весь час в українських реґулярних частинах, а потім у повстанчому війську, про яке говорив, я і всі мої товариші по зброї, навіть повставші маси, в керуванню якими я приймав участь, плекали національну ідею вище усього. Ті розмови, що я їх почув у ваґоні мене пригнобили, здезорієнтували. Мої спроби повести розмову з тими, що переповнювали купе, на національну українську тему успіху не мали. Україна була видумка буржуїв. Правда були серед присутніх і такі, що погоджувалися зі мною, але робили мені знаки, щоб я на цю тему не говорив, бо це може скінчитися для мене траґічно.

Тут у потязі мені прийшлося переконатися, що маса має до большевиків більші симпатії ніж до Самостійної України. Крім того я довідався, правда дуже туманно, що нібито Директорія хоче дійти до згоди з большевиками. Від всіх цих розмов та чуток я прибув на ранок в Житомир як нібито після якогось кошмару.

І стація Житомир була така брудна та переповнена ріжним людом, що я її насилу пізнав.

Від комманданта стації я довідався, що ставка Головнокомандуючого Південно-західним фронтом Отамана Оскілка знаходиться в Бердичеві. Отже, треба було негайно їхати туди. Тому, що до відходу потягу залишалося багато часу, то я рішив познайомитися з начальником залоги міста Житомира. Комендант стації не тільки дав мені адресу, а дав мені і одного вояка, щоб той супроводив мене до начальника залоги.

Ідучи по місті я мимоволі затримав свою увагу на ріжних відозвах, що покривали стіни будинків. Це були чисто большевицькі відозви. В них говорилося про те, що скоро власть перейде в руки робітників, селян та салдатів. Мій провожатий, якийсь підстаршина сказав мені, що частини, що знаходяться в Житомирі збольшевичились та що властиво лише стація з її комендатурою вірна Директорії, а місто саме це большевицьке гніздо.

Це ж саме потвердив мені і начальник залоги міста Житомира отаман Нагірний. Познайомившись з ним, я переконався, що він не є фікцією, як я думав, видуманою старшиною розвідчиком 3-го Остріжського полку. Він дійсно передавав у свій час тим старшиною мені наказ підняти повстання в Острозі. Довідавшись про спосіб, як той старшина виконав його доручення Нагірний поклявся, що як ще раз буде мати нагоду зустрінутися з ним, то накаже негайно його розстріляти. Дійсно той старшина передав той наказ так, що москалі мали нас всіх розстріляти. Нагірний був людина вже старша. Носив чемерку з чорного селянського сукна. Білу вовняну шапку. Не мав ні відзнак, ні зброї. Робив враження невійськової людини.

Щодо стану річей в Житомирі, то він описав його як чисто большевицький. Потвердив, що ціла дивізія українських військ не то що збольшевичилася, але не хоче брати жадної участи в боротьбі проти большевиків. Отже, можна було чекати формального проголошення большевицької влади в Житомирі, до чого прагнуло жидівське населення.

Отаман Нагірний, чи був таким від природи, чи може помирився з думкою про можливість заведення большевицького режіму на Україні, бо говорив про це спокійно. Говорив, що не має сили змінити цей стан річей у Житомирі. Назвав мені декілька прізвищ найбільше збольшевичених комендантів полків, між ними сотника Карбовничого. Цей сотник підчас Гетьмана вступив у 4-ий козацький полк, яким я кермував. Він був українець, але без жадної освіти. Ранґи старшинської (штабс-капітана) добився в російській армії за бойові відзначення. Мабуть він був дійсно хоробрим, бо мав, здається, чотирнацять поранень у велику війну. У мене в полку він був начальником господарчої частини. Після розформування полку його було призначено в один з полків у Житомирі. Потім, коли большевицький рух у Житомирі пригашено, його розстріляно.

Отаман Нагірний, про якого я з того часу нічого не чув, просив мене освітлити перед отаманом Оскілком дійсний стан річей у Житомирі. Він же засобив мене большевицькими відозвами як доказом стану річей в Житомирі.

Там же в Житомирі я випадково зустрівся на вулиці з полк. Капустянським. Довідавшись, що я йду в штаб Оскілка, він просив мене вжити заходів, щоб звільнено з тюрми полк. Ліпка, бувшого начальника І-ої української дивізії. Цей полковник ґенерального штабу був призначений

Похід „Молодої Громади“ на цвинтар поляглих вояків УГА у Львові підчас Зелених Свят 1938 р. У першій чвірці кол. Начальний Вождь УГА бл. п. ґен. М. Тарнавський.

командантом І-ої дивізії зразу ж після гетьманського перевороту в квітні 1918 року, на місце полк. Никонова. В час повстання проти гетьмана він разом з московськими відділами бився проти українських повстанчих військ на Волині, знаходячись під політичним кермуванням волинського ґуберніяльного старости Арно. Як видно, полк. Ліпко попав у полон і сидів у тюрмі. Я сказав полк. Капустянському, що я не знаю, чи буду я мати змогу зробити що в цій справі та між іншим висловився, що осуджую полк. Ліпка за його боротьбу проти українських частин та за відсутність у нього національного українського почуття, що він яскраво доказав підчас кермування 1-ою українською дивізією, (потім була названа 2-ою). Треба сказати, що цей полк. Ліпко, не дивлячись на те, що був увесь час ворогом України, був потім начальником штабу Української Армії. Він же перший з табору у Каліші зголосився до повороту на Радянську Україну. В обсаджуванні посад такими панами як полк. Ліпко, треба шукати одної з причин наших невдач. Хай нас Бог боронить від таких вождів як Ліпко в майбутньому!

Ставку Головнокомандуючого Південно-Західним фронтом найшов я на стації Бердичів. Штаб містився у ваґонах. Коли мене зголошено то першим приняв мене начальник штабу фронту ґенерал Аґапієв. Він ще був в гетьманських наплечниках. Тоді ж при мені їх зняв. Коротко доклавши йому про події на Волині, я затримав довше його увагу на долі тих старшин, що їх арештовано комісією в Острозі та просив його зробити розпорядження, щоб їх було доставлено для розсліду їх справи в Бердичів.

Потім докладно описав ситуацію в Житомирі. Ґен. Агапієва видно дуже затурбував той стан, бо він зараз же подався зі мною у ваґон от. Оскілка.

З от. Оскілком я познайомився тоді вперше. Він був ще молода, навіть порівнюючи зі мною, людина. Високий, ґрункий з миловидним майже дівочим обличчям. Голос високий. В російській армії він, здається, був лише хорунжим технічних військ.

Отаман Оскілко подрібно розпитав мене про положення в тих районах Волині, де працювало наше військо. Зробивши доклад на це запитання та подавши і писаний, що я тоді мав при собі, я затримався на питанню арештованих старшин в Острозі, а потім описав, як знав, ситуацію в Житомирі, представляючи її як крайнє небезпечну для нормального життя та порядку. В справі арештованих старшин отаман Оскілко погодився з тим, що їх треба перевезти в Бердичів, а щодо Житомира то сказав, що він чекає на одну спеціяльну частину, яка заведе там порядок.

Підчас нашої розмови на ці та інші теми, отамана Оскілка дуже часто просили до апарату і він сам приймав довгі телеґрами, читаючи їх нам. В більшости то були телеґрами з північної частини фронту, здається з Мозиря та Овруча, де большевики загрожували, а наші частини мали нахил відійти без бою в запілля на відпочинок. Як видно ситуація там була тяжка під оглядом настрою наших частин, бо один комендант говорив так: „Большевики наступають, а наші козаки загрожують перебити старшин та забити мене, якщо їх не змінять іншими частинами. Спасайте нас, бо для нас тут наступає страшний суд”. Це речення затрималося у мене живим аж до цього часу, бо і тоді зробило на мене сильне враження та і я сам потім був в становищах, які мало чим відмінялися від того, в якому знаходився той бідний комендант. .

Отаман Оскілко давав при мені відповідні розпорядження начальникові штабу. Кинулася мені у вічі і та ненормальність, яка існувала у взаємовідношеннях між командантом фронту та начальником штабу цього фронту. Ґенерал ґенерального

штабу, отже людина, що отримала найвищу військову підготову для провадження як військових операцій так і війни в найширшому значінні цього слова, був в підлеглості бувшому може лише молодшому старшині, що кермував чотою. Малося враження, що така ситуація витворилася через недовіря політичного проводу України до одних старшин і повного довіря до других, хоч і молодих та без військового досвіду. Мені було прикро дивитися на таку ситуацію. Але як я вже сказав, то були часи коли подібні факти були майже нормальними. Може то була необхідність. В майбутньому не повинно би це повтарятися, бо найбільше досвідчений військовий, а особливо тоді, коли має високу ранґу, а знаходиться в підлеглости недосвідченого та значно молодшого в ранзі старшини, може в деяких випадках не проявити того громадського почуття мужности та впертости, яка так потрібна для переведення бойових операцій, маючи, як заслону, волю недосвідченого начальника, який через нерозуміння військової справи, може навіть ставити опір деяким плянам свого начальника штабу. Іншими словами: кожний начальник штабу має при виробленні пляну бойових операцій переборювати багато труднощів як з боку підготови та настрою військ, так і тих, що їх ставить терен, ворог і природа. Коли при цьому він має ще боротися і з перешкодами, що повстають від недостаточної спеціяльної підготови його команданта, то він може показатися безсильним.

У своїх розпорядженнях отаман Оскілко був, кажучи мягко, поверховним. Давав їх завжди в загальних туманних рисах. Ставив підлеглим начальникам завдання тяжкі, не приймаючи на увагу засобів що вони їх мали. Він не знав або не хотів рахуватися з тим, що бойові операції можуть бути успішними лише тоді, коли все, що необхідно для успіху передбачено, коли дух начальників може бути зосереджений лише на самому переведенні операцій і не розтрачатися на поборення інших перешкод. На словах отаман Оскілко завжди обіцяв більше, ніж то міг зробити. Такі обіцянки впливали деморалізуючо на частини, розкладали їх. Скажемо, для прикладу: отаман Оскілко запевнив козаків, що вони завтра отримають належні їм гроші. На деякий час це викликає добрий настрій. Але проходить час. Гроші не поступають. Настрої у козаків падають. Начинається розбрат. Я не є такий вже прихильник старшин старої школи, до якої я належу, бо між нами знайшлося багато таких, що і до кінця збройної визвольної боротьби не могли привикнути до ідеї самостійности України, але здаю собі справу, що під оглядом затримання духа у вояків старшини старої школи мали більше шанс і то тому, що ніколи не намагалися підтримати настрій у козаків такими обіцянками, що їх здійснити не могли. Мені скажуть, що обіцянки часом потрібні і навіть необхідні для підтримки духа та виграння часу в бойових операціях. Хай так! Але на них довго не протриматися. Правда скрізь і завжди ліпша, ніж обман.

Давши відповідні розпорядження, отаман Оскілко знов вернувся до моєї особи. Як видно він мав добру опінію про мене, бо мене тут призначено Головнокомандуючим південного фронту. Цю посаду мав я переняти від полк. Яницького.

Я тоді не мав часу займатися справою взаємовідношення між південно-західнім фронтом та південним. Чи перед тим, як я приняв цей фронт, вони були рівнозначні і окремі, чи ні, я того не знав, як і не знав, чи зміна полк. Яницького та моє призначення зроблено лише з ініціятиви отамана Оскілка, чи з наказу Директорії. У всякому разі писаний відповідний наказ я отримав за підписом отамана Оскілка та начальника штабу Аґапієва.

Зайнявши кімнату в готелі, я негайно вийшов в звязок зі штабом Південного фронту, який містився там же в Бердичеві. Начальник штабу полк. Пірогов вже отримав відповідне повідомлення, так як і полк. Яницький. Полк. Яницький просив мене телефоном познайомитися зі справами фронту безпосередньо від начальника штабу, а мою зустріч з ним призначив на певну годину вечором в тому ж таки готелі, де помістився я та куди мали прибути всі команданти частин, що стояли в Бердичеві і входили в склад Південного фронту. Трохи відпочивши, я подався в штаб фронту. Там і застав начальника штабу Пірогова, що потім спокійно залишився під большевиками та займає, або займав ріжні високі пости. Цей штаб мав всі відділи, які слід мати штабові фронту: отже, оперативний, персональний, адміністративний, розвідчий, постачання, бойового виряду та таке інше. В проводі відділів сиділи молоді старшини та урядовці. Численний склад машиністок доповнював цей штаб. Коли ж я ознайомившись з орґанізацією штабу, приступив до ознайомлення зі складом частин, що входять в підлеглість фронту та їх дісльокацією, то переконався, що оперативний відділ має точні відомости лише відносно тих частин, що розташовані в касарнях на Лисій Горі тут же в Бердичеві. Щодо інших частин, то ніхто не знав, чи такі частини є чи ні, як є, то де саме находяться. Ні начальник штабу, ні начальник оперативного відділу не мали жадної уяви, для чого існує Південний фронт, де його лінія боротьби, чи є взагалі така, та яке призначення цього фронту в майбутньому. Думаю, що наша військова література колись вияснить всі деталі щодо цього фронту. Що ж торкається мене, то я тоді ж зрозумів, що цей фронт повстав в перші дні повстання проти гетьмана Скоропадського, коли від центру Біла Церква—Київ повстання стало розширятися у всіх напрямках. Отже, кожний напрямок отримав та мусів отримати певну назву, яка характеризувала не так сучасний стан, як той стан, який мав прийти згодом. Так і утворилися південно-західній фронт та південний. Ці фронти зорґанізували свої штаби, які моглиб обслуговувати всі бойові операції. Щодо південного фронту, то рух повстання опередив кермування цим фронтом і то так, що коли переводилися деякі бойові операції ще в околицях Бердичева, повстання охопило і всю Херсонщину, де утворилося багато частин.

(Докінчення буде.)

Український галицький полк в роках 1920-1922-1923 на Великій Україні

Спомин.

Написав: *о. Іван Левицький*, кол. підхорунжий УГА.

(Продовження)

У Погребищу комполк Дацків був призначений відійти до Академії Червоних Генералів у Москву на дальші студії військового знання. І відійшов — команду полку перебрав його помічник Кметик. Але Дацків скоро вернувся, бо його до школи не приняли, тому що був Українець до того Галичанин.

Як у Сквирі так і в Погребищу політвідділ давав представлення, музику, танці, а що була пізна осінь, а потім і зима, представлення з браку театральної салі, давали у магазині знищеного дво, чи три поверхового млина. Магазин був великий, зимний, сидячих місць було обмаль. Через брак відповідного товариства, а в кінці через арешти серед полку, не було вже того життя, як у попереднім постою. До тепер полк був по назві та по складі чисто українсько-галицький, урядування все по українськи, ба навіть ще в Умані діставали ми накази Рев. Воєн. Совєта по українськи, а Рев. Військ. Ради, друковані по українськи-московськи. Письма до дивізії писалось по українськи, також по українськи листувалися із ріжними цивільними установами. Устрій полку був австрійський, то зн. задержаний із часів самостійности України.

У поході піхота і кіннота ішли чвірками, канцелярія як за Української Держави, однак з часом приходилось придержуватись московської форми, а це спричинювало багато праці, всі особисті звіти-рапорти змінено поспішно на письменні, входить бюрократія, все переводиться „бумагами", на яких треба класти ріжні резолюції, підстави, основи, числа і т. д.

Стан полку починає убувати, деякі демобілізуються по ріжним наказам, а деякі самовільно, але таких було обмаль. Дехто переходить до цивільної служби, як учительство, завідуючих ріжних відділів, яких за царства червоних утворилось „имже ність числа", дехто пристає до фабрики цукру, чи жениться. Так стан полку у Погребищу числить вже 2 курені, а решта частин задержується. Кінною розвідкою проводить Липа, лікарем полку стає Мир. Заячківський, помічник військома Бочан відходить, його місце займає Цепко, строєвий командний та нижчий адміністративно-господарський склад часто зміняється.

Дацків по повороті із Москви обіймає дальше полк. У Погребищу полк задержався найдовше зі всіх постоїв. Вправді мав в осені знову вернутись у Сквиру і був уже навіть спакований, однак з невідомих мені причин задержався надальше у Погребищу. Тут постояв цілу осінь — зиму.

В Погребищу зайшла основна зміна полку. Перше, він стратив свою самостійність як українсько-галицький, а друге, дістав іншу назву. Він дістав назву „402 сов. строковий полк 134 бригади 45 сов. стр. киевской дівізії" — і ця назва остається аж до повної ліквідації полку із Галичан у м. Біла Церква. Приходить доповнення із Татар, азіятів. Два перші курені з 6 сотнями, не дуже то повними, були Галичани, III курінь — Татари, командний їх склад Москалі разом із комбатом.

Комполком стає москаль, колишній царський старшина, Дацків стає помічником комполку, помкомполку Кметик відходить здається як суддя — по званню він був правник. Адютантом полку остає Гаврилів, помічники адютанта москалі. Господарська частина задержує свій первісний стан. Стар. писарем тоїж частини стає Кречун.

В полку відчувається великий брак адміністраційного персоналу. Вся адміністрація переходить тепер поголовно на московську мову, брак знання як слід мови, а радше нехіть утруднює всяку працю. Полк стративши свою самостійність, стає від тепер чисто московським, хоч зложений із 75 відсотків українців Галичан.

Товариське життя упадає зовсім, арешти відбуваються дальше, демобілізація теж, а також дезерція. Деякі втікають аж до Галичини, як писар із І. куреня Р. У. С. С. — назвисько його забув, був добрий товариш, його бачив я у Львові десь 1924. р. Почин до дезерції дає музика, яка майже вся із інструментами втікає — залишився лиш капельмайстер. В магазинах речі пропадають, дарма, що стоїть варта, магазиніри часто зміняються.

В полку був ще Столярчук — предсідник „рабоче крестянской депутації" — людина необразована, заледви писати-читати умів, літ мав 35—40, партійний, але людина підла, такої другої людини в полку не було. Всюди нюхав, всюди рив. Доносчик — карієрист.

Після Йордану, мабуть було це вже в березні, серед великої заверюхи та острого зимна, полк вирушив до Бердичева на обняття ґарнізону. Там стояв тоді штаб 45 дивізії. Виїхали возами та санями. Похід був призначений на один день з виходом скоро світ. Одначе, заки всі зібрались, настало полудне, а з ним вдарила дуже сильна заметіль. Вкінці по ваганнях полк вирушив, та вдорозі заметіль і студінь збільшилася і через це полк приїхав до Бердичева з 4—5 денним опізненням. Все розбилося в поході, порядку жадного не було, в дорозі багато повідморожували собі ноги і руки, а підводи залишилися засипані по дорогах. Одначе по 4—5 деннім поході з приходом в Бердичів настала зміна — сильна відлега, а з нею початок весни.

У Бердичеві став полк частинно в казармах за містом за ставом, частинно у близьких селах, як пр. кінна розвідка, штаб в каменицях біля ставу, недалеко пошти, магазини напроти московської церкви, що стоїть по дорозі до ставу.

Про Бердичів писати не буду, багато вже було описів цього зажидівленого міста. У цім році панував великий голод на Україні, а з весною показав він усю свою силу. З приходом полку у Бер-

дичів відчули ми всі, що це є голод. Хліба не ставало, часто 1 хліб був на 10 душ. На обід зупа, як то кажуть, крупа крупу доганяє, вечорами хиба зуби полокати; одна чайна ложочка цукру на день на душу. Стрілець виснажений, пригноблений, ратунку, підкріплення нізвідки, а службу стрілецтво повнило дальше. Чим ближче кінця весни тим гірше. Впала на людей сліпота, не було кого на службу висилати.

Раз якось жиди поскаржились, що кінноти́чики напали в ночі на пекарню та забрали жидам мацу. Кінна розвідка стояла на селі із „стратеґічних" причин, щоби коням було дати що їсти. Наші чури стріляли ворон, кавки, варили-гостили себе і нас. Свіжого мяса тоді ми майже не діставали, як було, то консервове, а „порція" величини двох пальців. Один писар зі штабу, Володимир Кириленко, попав у якусь душевну слабість. З початку всі йому дорікали, думали, що „маркируе", а далі побачили, що нічого не вчиниш з ним, залишили його в спокою, а бувало, що 3—4 дні його нігде не було. Пропав — здезертирував, — а де далі, знову зявлявся той сам і такий самий. Почалася знову дезерція, хто де знайшов приміщення, утікав.

Одинока розривка, це був театер. Квітки вступу були даром, ходилось майже що дня, але в гурті, бо коли прийшлося вертати з театру сліпота не давала. Брали одного „видючого" на кількох „сліпих".

Театри грали виключно московські пєси, раз був і цирк, що складався з членів одної родини.

В мене слабість відновилась і мене відіслали в лічницю в Білу Церкву. Коли я приїхав показалось, що нема місця, я вернувся в полк і став жити „на ласкавім хлібі", а його так бракувало. В дорозі до Б. Церкви я мав можність бачити ціле страхіття голоду. По стаціях валялися мужчини, жінки, діти по підлогах ждалень, все в лахміттях, вигляд страшний. Померших всюди повно, притім нечистота, сморід, на ваґонах, по ваґонах всюди утікачі із сходу на захід, де ще яко-тако хліб зародив. Дивуюсь, як міг залізничий персонал це видержати.

Якось в тім часі прийшов за помічника адютанта один москаль, а радше партійний жид, а при тім останній туман, десь колись продавав певно „сємочки". Приходять вже і писарі москалі, ґімназійні студенти, новобранці, без жадного військового початкового вишколу, просто в штаб. Незабаром дістаю новий приділ: „каптенармусом" (маґазинір) маґазинів одностроєю. В маґазинах повстають „манка", зміняються маґазиніри, але це не помагає. Вечером маґазин замкнуто, запльомбують, варту поставлять, а на ранок пльомби нема, а і стійки часто нема. Це діялось тоді, коли за вартових стояли „товариші" татари.

Як де здобудемо кусок хліба, то йдемо за місто на цвинтар або лодкою далеко на став і там в дібранім товаристві Божі дари споживаємо.

Про арешти вже писати більше не буду, бо вони ніколи не переводились, а в Бердичеві тюрма відома, біля двірця. Все, що по українськи дише чи говорить переслідувано. Кватиру мав я в українців, у якогось столяра, а дружина його працювала на пошті. Щоби їм не пошкодити, я довго там не мешкав, перенісся у поміщення штабу полку.

Починає політика робити своє, йдуть політкурси, приходить наказ здавати конституцію, бо хто не здасть, усунуть з командного стану, щастя, що тая конституція була дуже „куца". Приїхала комісія на іспити із дивізії, питають, Галичани здали, стрілецтва не питали. Приїхав раз і тов. Петровський, місто прибрало інший вигляд, червоні плахти на домах, музика, шпаліри, військо. Ура, ура — кличе жидівня — Бердичів. У Лазареву суботу під вечір зайшло нас кількох у церкву, святять лозу, відправа вся по московськи — сумно, тяжко, що на Україні навіть Богу молятся по московськи.

Десь мабуть з кінцем травня полк подався до поблизького села з яких 20—30 верстов у напрямі Білої Церкви (назву села забув) на постій, а радше для переведення ліквідації полку. Виїхали самі Галичани.

Підчас постою полку у цьому селі, а був то вже десь початок червня, приходять ще раз, а заразом і в останнє, бо більш полку не було, арештування. Із арештованих одного до нині добре памятаю, був це начальник пішої розвідки Ребець, який недавно одружився із Галичанкою Кострубівною, що мала покінчений ліцей у Перемишлі. Жінка осталась, а його взяли у тюрму в Київ, що із ними сталось, не знаю.

Багато тут звільнилось, цеж була остання демобілізація, але ще таки дехто остався. Стрільцям видано із маґазинів, що лиш можна було, а командний і адміністративний персонал дістав трохи білля і половину т. зв. простирала.

Військом Нагуляк, особистість знатна, але тут опустив носа. Мабуть побачив, що з тої муки хліба не буде, а може і совість рушилася за гріхи супроти свого народу. Він тишком-нишком наладував дві підводи всяким пролєтарським добром і разом зі своєю товаришкою Теодозією (жінка його вінчана комуністичним шлюбом, якась зі Скали чи з тих околиць) втік, з ніким навіть не пращавшися, дідня виїхав у постій 45. дивізії „на распалаженія".

В тім селі ми коротко стояли. Замітне те, що і тут бачили ми повно утікаючих голодних людей; умирали як осінню мухи. Був один випадок божевілля на тлі голоду. Дістав його один мешканець того села, де ми стояли, як побачив тих бідних нещасних утікачів, примари голоду.

Ліквідаційна Комісія і решта Галичан подались у Білу Церкву. Ліквідаційна комісія працювала над ліквідацією полку та здавала звіти, а з тих, що остались зложили одну сотню, що повнила ще службу охорони Штабу Дивізії.

Богато тут уникало служби, а приходили ми до „менажі". До них зачислявся і я лиш з цею ріжницею, що як хворий і призначений знову у лічницю у Київ, я діставши папері, ще трохи покрутився у Б. Церкві. Це була пора жнив, місяць липень 1922. р.

Ще заки я виїхав у Київ сталось серед нас Галичан нещастя. Адютант полку Іван Гаврилів родом з Рогатинщини, мабуть зі села Скоморохи по віддачі всіх документів ліквідації полку у дивізії, повертаючись до своїх, а Галичани стояли кватирою по другім боці міста за рікою Рось біля церкви, пішов купатись і не вміючи добре плавати утопився, попадаючи на вир. Його поховали на місцевім цвинтарі при участи всіх Галичан. На мо-

гилі поставили хрест. Пращальних промов не було, не то щоби не було кому сказати, але сльози тиснулись кожному до очей і уста заніміли.

Іван Гаврилів був поруч Дацкова одним із найкращих старшин. Не лютився, нікому лиха не чинив, працював як день так ніч, писав історію полку. Ще памятаю у Погребищу, коли там полк стояв, ми оба нераз в ночі розшифровували „секретні накази" „по борбє с бандітізмом". Ніколи душа Його не годилась із наїздником, був вірним Сином Великого Українського Народу. Пишу це до відома тим, хто його знав, а в першій мірі Його рідні.

Річі його забрав Столярчук, про якого я вже вище згадав, заявляючи, що доставить їх родині, та так і в нього вони пропали.

31. VIII. став я у перше в золотоверхім Києві, матері українських городів. Подався у хірургічну лічницю, що була при Свято Лаврськім Манастирі, там перебув операцію та пролежав повних два місяці.

Решта Галичан під проводом? відійшла у Київ та закватирувалась при Інститутській вулиці в партері, на горі цеїж камяниці була столовка „Березіля", здається ч. 13.

Сотня дальше повнила службу охорони Штабу.

По виході із лічниці серед снігу-дощу у мо́сковських лаптях пізної осені зголосився я знову до своїх. Вже раніше на кілька місяців я дав вістку до батьків, що жию та стараюсь вернути у Галичину, тому то я старався все держатись своїх, бо знав, що перейдем у Київ, а там конзулят, і по видобуттю документів зможу вернутись легальною дорогою.

Вправді я ще був дістав місце у дивізії як завідуючий магазинів, але з тої посади я рішучо зрезиґнував, бо вже досить мені було тих страхіть та ненависти. У Києві стрінувся я із товаришем зі шкільної лавки Фавстом Лопатинським, тоді вже славним артистом Березіля. Тут пізнав також Курбаса та інших артистів і нераз заходив у їх робітню.

В Галичині восени 1922. р. над Збручем прийшло до диверсійного нападу. На нього вирядженo Шеремету, Мельничука, Ценка та ще двох, яких прізвища призабув. Вони всі вийшли як аванґард. Їх завданням було, викликати повстання серед українського населення проти поляків і прилучити Галичину до Совітів. Так думали ті, що це повстання аранжували. Одначе зовсім інше думали ті, що

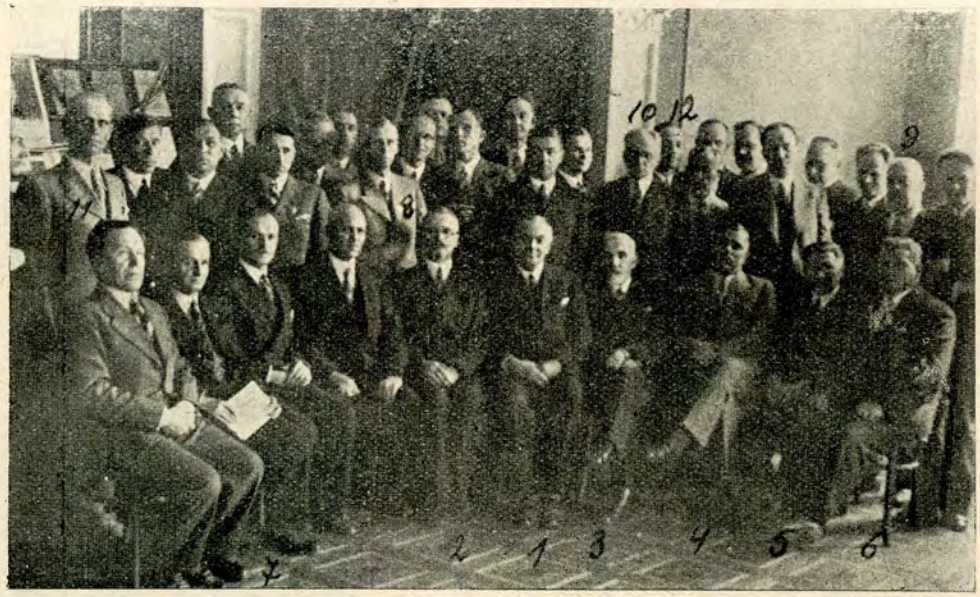
о. Михайло Божак, б. хор. УГА II. курінь, III. бережанської бриґади.

це повстання робили. Ціль Шеремети і Мельничука, як бувших У. С. С. і вояків Укр. Гал. Армії, була не віддати її москалям. Шеремету і Мельничука я добре знав і не сумніваюся в те, що я вище подав.

Сотня під цю пору була боєво приготована до вимаршу в Галичину і ми всі ждали тої хвилини як день так ніч, всі продавали зайві речі, щоби лекше було в поході, тішилися, що ось-ось побачимо так давно не видану Галичину. Лиш зловлення Шеремети, Мельничука і інших здержало сотню готову до вимаршу. Командантом сотні був тоді Іван Микитин зпід Львова, зі села Руданець.

Точніших вісток про вихід та приготування Шеремети, Мельничука в Галичину подати не можу, бо як вони вже були в Галичині, я ще був в лічниці, а вернувшись, я їх вже не застав. Випитуватись подрібніше було небезпечно. В недовзі дійшло до політичного порозуміння між Польщею і Москвою. В наслідок цього сотня в числі біля 100 душ на чолі із команд. Іваном Микитином переходить у розпорядження Київської Ґуберської Міліції та дістає назву „Київська Резервна піша Міліція". (Докінчення буде).

Учасники Четвертого Зїзду Українського Воєнно-Історичного Т-ва:
1. Ґен.-хор. Зміенко — голова Т-ва; 2. полк. М. Садовський — гол. редактор „За Державности"; 3. ґенерал фльоти Савченко-Більський; 4. підпокл. Рибачук; 5. Професор Ів. Шендрик; 6. Полковник Литвиненко — ком-т табору; 7. підполк. Ю. Науменко; 8. полк. Марущенко-Богданівський; 9. сотник Веденський — військовий суддя; 10. інж. Яновський — учасник II. Зимового походу; 11. підполк. Рембо-лович; 12. Др. Ю. Липа.

IV Зїзд Українського Воєнно-Історичного Т-ва

5. червня ц. р. в Варшаві, відбувся IV. Зїзд членів Українського Воєнно-Історичного Т-ва.

Десяті роковини заснування й діяльности Т-ва надали цьогорічному Зїздові спеціяльно святочно-торжественний характер.

Зі всіх закутків, де є якісь осередки української політичної еміґрації зібралися найбільш діяльні члени Т-ва. Не бракувало і членів Т-ва не-еміґрантів.

Збори, впродовж майже години, вислухали прислані на Зїзд привітання, які в теплих, сердечних словах висловлювали прихильну оцінку попередньої праці Т-ва та закликали до дальшої такої корисної праці.

По вислуханню звітів з діяльности Управи, Редакційної Колеґії, Ревізійної Комісії та Уповноваженого Т-ва зі Львова, Збори одноґолосно висловили довіря ,похвалу і подяку за дуже тяжку, сумлінну та безкорисну працю. Звіт Редакційної Колеґії нарисував цікавий образ початків праці Т-ва, коли то на ручній машині, у Каліші, друкувався перший том Збірника „За Державність", та коли кожноразово, пендзлем треба було смарувати валок, аби можна було перепустити одну сторінку складу. Направду це нагадувало працюючим початки книгопечатання.

На спеціяльній ґабльотці в салі засідання Зборів були виставлені всі праці Т-ва, які наглядно ілюстрували хронольоґічно хід праці та як систематично з року на рік та праця поступала наперед під оглядом якости і кількости військово-історичних матеріялів та ілюстрацій до них. В VIII. томі Збірника на 284 сторінках друку є аж 112 добрих світлин, з яких більша частина ніколи ще не була репродукована.

На пропозицію п. полк. Ривачука Збори одноголосно висловили подяку п. полк. М. Садовському, який від початку існування Т-ва приложив, може, найбільше праці і є, так би мовити, душею Т-ва і видань Т-ва.

П. ґен.Сальський в імені Уряду УНР. в короткій але міцній промові, привітав Збори та перед недалеким кращим майбутнім, що вже гряде закликав до сильнішого споєння в нашій праці.

Збори відбувалися в атмосфері дуже поважній та діловій. Кількаразово ріжні промовці підкреслювали, аби Т-во не схиблювало з наміченого пляну, та цілком обєктивно, безпристрастно давало матеріяли для освітлення ріжних сторінок нашої військової історії не пропускаючи жадної доби існування українського війська, під яким проводом воно було.

По перерві приступлено до виборів нової Управи та одноголосно, тайним голосуванням, обрано її в складі: п. ґен. хор. В. Зміенко, п. полк. М. Садовський, Ю. Науменко, О. Благодір та до Військового Суду сот. Веденський. В заступники обрано п. д-ра Ю. Липу та п. проф. Ів. Шендрика.

Збори закінчено спільним товариським обідом.

(ір.)

На панцирці

Написав: б. хор. *Ф. Ш.*

— Гальльо! Камінка! Тут Сілець — для поїзду ч. 212. вїзд вільний?

— Для поїзду ч. 212. вїзд вільний на тор третій — Черни.

Поїзд ч. 212. — панцирка з Радехова — відїхав год. 10 мін. 35.

— Пане поручнику! Панцирка вже їде.

— Що їде?! Богу дякувати, бо тепер телєфонують мені з Кристинополя, що ворог забрав Белз і далі відтискає наших. Негайно їдете до Кристинополя, коби скорше!

На стації дався чути переразливий свист льокомотиви і по хвилині вискочив з поїзду молодий струнький хорунжий, літ около 19. Він зголосив поручникові:

— Пане поручнику, хорунжий Л. з панциркою голоситься слухняно до диспозиції. Маю дві гармати 750 міліметрові і два важкі скорострільні, 240 гарматних стрілен і 60 ґуртів. Людей 12 обслуги.

— Ах, людей цілком замало. Бійтеся Бога, чи у Вас людей чорт забрав, чи що вже з тим Радеховом.

Був це потяг цілий обложений бляхою 9 міліметровою на нітах. На довгім 9.5 метровім ваґоні до перевозу вугля, були уставлені дві гармати. При гарматах були зроблені дашки з грубих порогів-швелів, а під дашками були сховані стрільна. Боки ваґону були обложені бляхою. За гарматами був ваґон критий, також цілий обложений бляхою. Тільки по боках вирізані дві більші дірки на скорострільні і кілька менших на кріси. За цими двома ваґонами була льокомотива також ціла обложена бляхою.

— Дібрати води, люди беруть чай з кухні ресторану!

— Пане поручнику, машиніст поляк, я на залізничім ділі не знаюся, каже хорунжий, він вправді їде добровільно, але хто його знає.

— В такім разі дам вам хорунжого Ф. Ш., був колись на залізниці, був комендантом залоги шляху Добросин — Рава Руська, вже тиждень маркірує тут на стації. — Хорунжий Ш., — звернувся поручник до мене — ви відповідаєте за цілий потяг, комендантом залоги є далі хорунжий Л. Зі своєї залоги даю вам трьох людей.

— Пане машиніст, ви готові? — питаю.

— Ей, де готовий, а куди поїдемо?

— Їдемо до Кристинополя зобачити, що там діється на фронті.

— Та поїхав би, але я голодний.

Скочив я до ресторану, взяв фляшку горівки, ковбасу і два малі бохонці хліба.

Скочив з тим на льокомотиву і за хвилину протяжний свист. Ми відїхали. Машиніст і кочегар покріпилися і їхали весело. Не менше весело з шумом і свистом заїхали ми на стацію Кристинопіль, де з забудовань відстрілювалася наша остання сторожа. Хорунжий Л. зачав стріляти зі своїх гармат, а скорострільні почали косити. По кількох стрілах гармати замовкли, бо ніяк не можна було їх навести в сторону противника. Але це все здезорґанізувало противника, а наші частини рванулися вперед, панцирка додала їм духа. З Белза острілювала нас ворожа артилєрія, кулі почали падати густо коло нас. Ґраната вдарила в льокомотиву, здавалося викине льокомотиву на бік. Панцир вгнувся, як тарілка в тім місці. Ми завернули назад до Камінки. По дорозі злостився хор. Л., що не міг мати пожитку з гармат.

Вечером приїхав молодий машиніст п. Кот з Сокаля, українець. Ми постановили над раном вибратися до Жовтанець, де вже були ворожі частини.

— Пане К. як найтихше мусите вїхати на стацію Жовтанці, де ми, як буде треба, відчинимо вогонь. Сиґнали для вас будемо давати привязаним до вашого парового свистка шнурком.

Молодий машиніст зовсім не спав, лише цілий час оглядав льокомотиву, смарував та обмацував кождіську шрубку.

В годині третій були ми вже в Сапіжанці. Машиніст аж трясся з нетерпеливости, як молодий кінь на перегонах. Як поїзд вїхав на стацію, свисток почав протяжно свистати. Хорунжий побачив, що противник залишив свої становища і відступає в паніці, тож почав здоганяти його гарматним вогнем. Так заїхали ми до стації Дубляни. А що не можна було використати скорострілів, винесли ми їх з ваґону і тоді бачили, що значить скорострільні не ограничений рамкою діри ваґону.

Завернули ми аж коло десятої години, обкидувані бомбами з літаків.

В ночі їздили ми ще обстрілювати стацію Підзамче і Львів. В тім часі вибух пожар складу амуніції на головнім двірці, що дало привід нашій залозі чванитися тим, що, мовляв, склад запалило стрільно нашої гарматки.

Опісля панцирку відіслано до варштату до Радехова, аби поправити вмонтування гармат так, щоби краще було ними повертати. За тиждень по

гім мусіли ми евакуувати стацію за Буг і міст на Бузі знищити.

При тій нагоді був я свідком такої події:

Я пішов до Сільця, щоби пошукати підводи під кріси, амуніцію і мотори від малої залізнички, котру почато ще в зимі будувати з Сільця до стації Красне, але через легкодушність призначеного до того команданта, мусіли ми вивозити військове добро селянськими підводами. По дорозі бачу: веде якийсь старшина сотню в шоломах в західну сторону. Побачив якогось стрільця около 22 літ з повним наплечником, без кріса.

— Сотня стій!

Старшина підійшов до стрільця, приказав зняти наплечник і витягати з нього все, що там було, а що ця робота переляканому воякові йшла нескладно, старшина почав витягати сам і кожду річ показував сотні.

Опісля приказав все назад поскладати до наплечника і запитав:

— Де ваш кріс?

— Кріс лишив, а сам зрабувавши фаталашки втікаєш домів? Чи так годиться воякові?

Вийняв нотес і запитав:

— Маєш яку леґітимацію? Ні? то як називаєшся?

Записав.

— Коли і де уроджений?

Записав.

Звернувся до сотні і сказав:

— За дезерцію і рабунок, за полишення кріса засуджую його полевим доразовим судом на кару смерти. Хто проти цього?

Ніхто не відізвався, ані не ворухнувся.

Старшина зняв з плеча короткий кріс, зрепетував і крикнув до вояка:

— Обернись!

Стрілець не обертався лиш плакав, плакав як мала дитина.

Старшина обернув його і відступивши пару кроків вистрілив до нього з заду.

Стрілець упав, не ворухнувшись.

Старшина написав все на картці нотеса, видер і припняв забитому до блюзи. А сам звернувшись до сотні, закомандував:

— Сотня ходом руш!

І помашерували.

Опісля довідався я, що цим старшиною був отаман Долуд.

ПОХИБКИ ДРУКУ

В ч. VI. Л. Ч. К. за червень 1938 р. просимо справити у вірші О. Бабія „На київських горах“ в першім стовпці другий вірш здолини четвертий рядок: замість: „й“ має бути „і“. Рядок має звучати: **„Бо ви жити і вмерти уміли“.** У другім стовпці, четвертий вірш здолини, другий рядок: замість: „Як нарід впаде з волі Бога“ має бути: **„Як на нарід впаде з волі Бога“.**

У карті боїв під Браславом на ст. 18 замість назви ріки „Буг“, має бути **„Бог“.**

ЧЛЕНИ УГА СЕЛА ВОСКРЕСІНЦІ, пов. коломийського. — Від ліва І. ряд сидять: Гуцуляк Мих., стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Гуцуляк Василь, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Григорчук Юра, стр. 6 бат. арт.; Гуцуляк Михайло Стеф., 36 п. п. ім. І. Мазепи; *Білий Никола, віст. уд. Гуц. Куріня чет. Голинського; **Ласійчук Стефан,** підхор. удар. Гуц. Куріня чет. Голинського; **Стефанців Іван,** б. УСС і ст. дес. рахунковий полку ім П. Дорошенка; *Івонюк Федор, 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Шепетюк Микола, віст.; *Угрин Іван, стр. Гуцульський Курінь; *Тоник Іван, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка. — **Від ліва ІІ. ряд стоять:** Білейчук Никола, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Шепетюк Сафат, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; **Гуцуляк Юрко Стефана,** 24 п. п. ім. П. Дорошенка; **Бабушак Михайло,** ст. дес. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; **Шепетюк Дмитро,** ст. дес. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Довганюк Василь, тамже; Коротушак Василь, тамже. — **Від ліва ІІІ. ряд стоять: Гуцуляк Юрко Івана,** тамже; **Шепетюк Іван Гаврила,** тамже; *Романенчук Петро, тамже; Фесюк Василь, міліц. при Окр. Команді; *Ласійчук Никола, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; Стефанишин Никола, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; *Шепетюк Михайло, стр. 24 п. п. ім. П. Дорошенка; *Левицький Федор, 24 п. п. ім. П. Дорошенка, сотня кулеметів. — Увага: **товстим друком,** це учасники боїв від самого початку під Львовом аж до кінця траґедії Галицької Армії на Україні. Знак * учасники боїв на терені Галицької Землі.

При VII-ій Львівській Бриґаді на Великій Україні

Хронольоґічний хід подій.

Написав; *П. Мигович*, б. пор. УГА.

(Докінчення)

Дня 14. грудня 1919. опустили ми село Бугаків коло Брацлава і переїхали до місточка Печара над Богом. Дорога була дуже тяжка. Якраз примерзло — та подекуди коні проломлювали надмерзле болото і застрягали повиж колін в густім липкім болоті. Колеса возів оббиралися болотом, котре на штрихах замерзало. Колеса виглядали гей одна маса. Крок за кроком їхали ми цілий день на нове місце. Із собою забирали ми тих, що вже перебули тифозну крізу. Тяжко хорі залишалися на місці і після крізи долучували до нас. Але таких було мало. Хорі стрільці, що не стратили ще притомности не хотіли відлучуватися від своїх товаришів. Вони їхали на підводах.

В Печарі.

В тому місточку є великий двір і тут був плян улаштувати лічницю. Але такої не уладжено, бо не було з чого. Ліжок, сінників, простирал та накриття не було. Хорі лежали на соломі на долівках.

Хорих доглядав місцевий цивільний лікар із сестрою санітаркою, яких змобілізовано в Печарі до військової служби. Але вони не могли собі дати ради обслужити всіх хорих як слід. Їх було за багато на одного лікаря і одну сестру помічницю.

Через Печару переїздили ріжні частини нашої Армії. Звичайно в Печарі ночували. Вони залишали під нашу опіку своїх хорих. Коли було місце у місцевій лічниці, хорих передавали до неї. Але звичайно місця не було — тоді хорих приміщували по хатах та у дворі. Переходив також через Печару один невеличкий відділ около 20 чоловіка денікінського війська. Були це здебільша старшини. Виглядали бідно як і ми.

В Печарі повмирало наших стрільців дуже багато, там і похоронені. Тут у лічниці померли з III-ої бриґади поручники: Припхан і Ґой. З наших старшин хорували в Печарі: поручники Андрій Хома, Юліян Богачевський, Осип Баран, четарі Дмитро Турій, Бабяк, Пігут і ще кількох.

Ліквідація 14-го Стрілецького Полку Піхоти.

Стан нашого полку меншав. В ньому було тепер два курені. Оба в силі коло 300 мужа і з того 200 хорих. З причини такого малого стану, команда бриґади наказом з 15-го або 16-го грудня 1919. — зліквідувала 14-ий полк піхоти. З цілого полку сформовано курінь і як „III-ий курінь" прилучено його до 13-го полку піхоти VII-ої львівської бриґади. Таким чином в VII-ій бриґаді залишився 13-ий полк піхоти, який складався із трьох куренів.

Командантом новоутвореного III-го куреня 13-го полку назначено сотника Рудольфа Мара. Він мав бути командантом лише тимчасово. Дійсним командантом призначено сотника Віктора Бравна, але він ще хорував і не міг обняти команди куреня. Адютантом куреня назначено дотеперішнього адютанта полку поручника Александра Кліша.

При новосформованім курені було всього дві сотні піхоти — а радше дві півсотні піхоти — і одна скорострільна сотня. Скорострільна сотня складалась із давньої I-ої і II-ої скорострільних сотень.

Вози і коні що осталися із зліквідованого 14-го полку піхоти, передано до корпусу.

Через Тульчин до села Александрівки.

Дня 1-го січня 1920. рушив курінь III/13 із місточка Печари до місточка Тульчина. Тут ми заночували в дворі, а 2-го січня рушили в дальшу дорогу до села Александрівки. Частину хорих брали ми із собою — та усіх забрати було годі, забрали ми із собою тих, що вже перебули крізу і приходили до здоровля. В Тульчині хорі залишалися в лічниці так, що до Александрівки прибули в дійсности лише здорові стрільці.

Куренем командував тут курінний адютант поручник Кліш, тому що командант куреня сотник Рудольф Мар відійшов обняти команду 13-го полку. Командант полку отаман Роман Волощук відійшов перебрати команду бриґади від сотника Андрія Олексина, який захорів — а командант бриґади підполковник Альфред Бізанц щойно приходив до здоровля.

Команда полку була в селі Капустянах.

В с. Александрівці захопили нас Різдвяні Свята. Треба було їх якось святочно — в той тяжкий для нас час — відсвяткувати. В нашім курені кожна сотня улаштувала спільну святу вечеру. На уладження святої вечері дозволено зачислити на стан, який був у сотні, дзвінке для всіх за три дні Різдвяних Свят. Дзвінке на одного стрільця було тоді 64 карбованці. Отже був фонд з котрого можна було уладити святочну вечеру, закупивши всього потрібного на свята.

Такі святочні спільні вечері — не відбувались всюди, бо по підвідділах не було в той час грошей — а ліквідатура їх також не мала. Тут радив собі кожний командант сотні, як міг, щоби тільки якось трохи святочно ці свята відбути.

Стан скорострільної сотні в часі свят мав 63 мужа — отже сотня мала 4032 карбованців денно дзвінкого — або 12.096 карбованців на святу вечеру. Приблизно цілу ту квоту зужито.

Спільна вечера відбулась в той спосіб, що у сільській хаті заставлено столи. Стрільці засіли до спільної вечері. Командант сотні виголосив

принагідну промову, — після чого почали співати колядки та вечеряти. Свят вечір минув у добрім настрою, котрого в тих часах було у всіх нас так мало.

Місцеві селяни відносились до нас прихильно. Але чули ми, що в селі Капустянах, де була наша команда полку пропадали коні.

Одного разу проти нас зробили були селяни в селі Александрівці „сход". „Сход" скликано дзвоном. Коли ранком одного дня около години 9-ої задзвонив дзвін у місцевій церкві — збіглись на майдан коло церкви господарі села Александрівки. Миттю прибуло около 100 селян. „Сход" скликав один селянин, якому наш кавалерист взяв 16 снопів вівса для свого коня і коней своїх товаришів. Коні справді не мали що їсти і вчинок кавалериста треба оправдати. Він дбав за свого коня і коней своїх товаришів.

Спочатку „сход" підняв крик проти нас.

Нам старшинам дали знати, що селяни роблять „сход". Дійсної причини „сходу" зпочатку ми не знали, тому першою річчю було поготівля скорострільної сотні і сотень піхоти. Ми думали, що хотять нас роззброїти. Та за хвилю ситуація вияснилась. Багато селян, довідавшись в чому річ — відійшли негайно до своїх домів, говорячи: „чому сам не дасть коневі їсти, щоби козак не брав".

Кількох наших старшин пішло на „сход", щоби на місці розсудити справу. Вони заявили, що за забрані снопи заплатять і „сход" розійшовся. В дійсности покривдженого винагородили цукром, бо грошей не було. Тим способом конфлікт зліквідовано і більше подібних випадків в тому селі за два тижні нашого побуту, не було. Селяни самі добровільно давали нашим коням сіна та трохи й вівса. Вони бачили наш стан, пізнали по кількох днях наших стрільців — і на відході навіть жалували за нашим військом. Так відносини між місцевим населенням і нашим військом по кількох днях спільного буття укладалися якнайкраще. Наші стрільці, кватируючи по селянах, помагали їм при господарстві — прим. їздили в ліс по дрова та привозили не тільки для себе, але й для селян. Та тому, що війська ґен. Денікіна відступали дальше — мусіли і ми йти дальше на полудне.

Дня 16. січня 1920. рушив курінь зі села Александрівки через місточко Верхівку до села Жабокрички. Був мороз з вітром, хто не мав кожуха, сильно змерз. Марш тривав цілий день і був час змерзнути.

З Жабокрички рушили ми через місточко Чечельник до повітового міста Ольгополя.

В Ольгополі.

До Ольгополя прибула також команда 13 полку і команда бриґади. Решта частин 13-го полку удались до поблизького села, Демівки.

В Ольгополі мали ми перебути лише Йорданські свята. Після свят мали ми перейти дальше на полудне через м. Балту в околиці м. Ананіева. Тимчасом частини нашої бриґади дальше вже не їхали. Тут застав нас вже большевицький переворот.

З місцевих тюрм уладжено лічницю і кімнату хорих. Недужих доглядало трьох лікарів і санітарна служба. Земський шпиталь пристроїти не було можна, бо вічно в ньому псувалися рури Підозрівали, що це умисне хтось робить — одначе певних даних на це не було. Увага цілої команди звернена була на те, щоби хорих на тиф і виздоровців якслід доглядати. В користь хорих устроювано вечірки, театральні вистави, концерти. Вони давали гарні доходи. З одної такої вечірки узискано около 30 тисяч карбованців чистого доходу. Такі імпрези устроювано з місцевим громадянством, що дуже прихильно відносилося до нашого війська. Але були тут і такі, що випоминали нам злуку з військами ґен. Денікіна. „Ви зрадники" — говорили.

За час свого буття в Ольгополі наші частини почали приходити до себе — себто хорі виздоровлювали. Але ще й в Ольгополі хорували та вмирали. Наш курінь числив вже на 1-го лютого 1920 р. понад 200 здорових. Не були це зовсім здорові, яких можна уживати до бою, але були це стрільці, які приходили до себе. За два-три тижні при добрім відживлюванню могли станути вже з крісом у руці. Крісів при курені було дуже мало. В сотні на 120 мужа було не більше, як 40 крісів.

II. сотня скорострілів мала на 20. січня 1920 р. такий стан: 3 старшини, 88 стрільців, 10 скорострілів — з чого 7 австрійських типу Шварцльозе, 1 російський типу Максима і 2 американські Люіса. Усі були з обслугою. Крім того при сотні було ще три скорострільні без обслуги, бо бракувало людей. До австрійських скорострілів було в сотні тоді 13.500 шт. стрілива, до російського скорострільного було 8.500 шт. набоїв, а до американських скорострілів було 4.292 шт. набоїв. При сотні були коні: 3 верхові, 26 потягових і 6 вючних — та було 19 ручних російських і 9 австрійських ручних крісів. Решта крісів попропадали по домах, де хорі лежали.

Велику увагу звертали ми на те, щоби стрільці мали порядний одяг і обуву. При сотні скорострілів заложено шевську і кравецьку робітні. В тих робітнях працювали стрільці із сотні, що вміли трохи шевства та кравецтва. Таким чином направляли вони своїм товаришам блюзки, штани, плащі та обуву.

В тім часі, коли армія наша мала прилучитись до большевиків — від денікінців позабирано досить поважні магазини, сотні одержали по 20—30 пар нових черевиків. Брак був білля.

Денне заняття стрілецтва були: рано легкі ґімнастичні вправи, вправи в поході та військова наука. Наш курінь закватирований був у східній частині передмістя Ольгополя. Там була велика левада — і на тій леваді ми вправляли. Після полудня відбувались популярні виклади. Вільні стрільці від служби і праці сходилися до одної більшої кімнати і там один із старшин сотні читав їм поеми Шевченка, пояснював їх, росказував про нашу історію, ґеоґрафію та вів з ними балачки на ріжні теми. Той спосіб праці і виховання із стрільцями давав добрі висліди. Стрілецтво пізнавало за що бореться у визвольній боротьбі.

Крім цих занять, стрільці їздили до ліса по дрова для себе, для господарів, у яких були на кватирах, для сотенної кухні, а також для лічниць.

Провіянтура тут функціонувала добре. Вона мала подостатком цукру і за цукор вимінювано інші продукти. Але він вже вичерпувався.

Грошей не було. Військова каса з трудом виплачувала заслуженину стрільцям. Команда II-го Гал. Кор. ще дня 15. жовтня 1919 у своїй відправі ч. 115, т. 2. писала: „На жадання Інт. II-го Гал. Корпусу про приділення грошей, надійшла 14. ц. м. з Нач. Інт. Г. А. така відповідь: „Грошей нема, нема надії на гроші. Н. Інт. Г. А. ч. 3223. Повідомляється про те Команди Бриґад і підвідділів з тим, що всякі їх урґенси про приділення грошей будуть наразі неузгляднені, тому що Каса II-го Гал. Корпусу не має гроша". Значить був брак гроша. У нашій сотні і курені виплачено заслуженину стрільцям до кінця січня 1920. Дальше не виплачувано, бо грошей не було.

Тільки коні не мали що їсти. Замість сіна і вівса для коней, провіянтура давала для коней цукор. Його треба було вимінювати на сіно та овес і солому, на січку. Доки селяни мало ще намінялись цукру за овес та солому, доти і коні мали ще подостатком харчу. Зчасом міщани і дооколичні селяни мали вже цукру досить — і вимінну торговлю не хотіли вже провадити. Тоді коні почали вже голодувати. В околицях Ольгополя галицьких частин було по селах багато і кождий підвідділ міняв цукор окремо. Цукру було багато, а сіна, соломи і вівса вже майже не було. Коні підупадали на силах, діставали пархи і гинули. В сотні скорострілів згинуло в Ольгополі 3 коні.

Ліквідація 13. Стрілецького полку.

Тут зреорґанізовано нашу бриґаду. 13 полк перестав істнувати. В Бриґаді сформовано курені і так: з 13-го полку піхоти повстав І-ий курінь VII-ої бриґади, а з 14-го полку піхоти, що його зліквідовано в м. Печарі і створено тоді III/13 курінь, повстав II-ий курінь VII-ої бриґади.

Таким чином VII-а бриґада мала всього два курені піхоти — в той час не більше як 500 здорових стрільців та старшин.

Від Денікіна до большевиків.

Денікінського війська між нами не було. Вони ще скорше відступили на полудне, заки VII бриґада прийшла до Ольгополя. Про розвал денікінських частин вже ніхто не сумнівався.

Большевики були від нас ще далеко. Вони щойно підходили до Немирова, Брацлава, Тульчина.

В межичасі владу в Ольгополі і околиці переняли повстанці відділу полковника Трутенка, яких клич був Самостійна Українська Народня Республика. Всіх повстанців в Ольгополі було до 20 чоловіка. Вони перебрали команду міста, розафішували, що вони одинока влада УНР — і поза тим не проявляли ніякої активности.

Нижчі наші старшини, що не знали, що робиться на верхах, сиділи собі спокійно та журилися про прохарчування стрілецтва і коней. Що робилося тоді в Начальній Команді УГА, ніхто з нас

Пор. У. Г. А. Антін Дудар, родом з Бірок вел. повіт Тернопіль, рим.-кат., від листопада 1918 до липня 1919 зразу при Команді двірця відтак при зап. коші. Помер на тиф в жовтні 1919 в Барі і там похоронений.

нічого не знав. Лиш час до часу довідувалися ми дещо більше із політичних справ. І тоді дебатували ми звичайно в харчівні при обіді або вечері, як буде розвязане питання про те, чи наша армія піде за військами ґен. Денікіна, чи залишиться, чекаючи на большевиків. Треба ствердити, що ясних поглядів на ту справу між старшинами нашого куреня не було. Ми просто не здавали собі справи, що наступають дуже важні події.

Командант нашого полку, от. Роман Волосцук виїздив часто кудись у поїздку в політичних справах, їздив до Одеси до головного штабу військ ґенерала Денікіна. Тоді командував вже російськими військами ґенерал Шілінґ. Після повороту нашого командanта, інформував він нас про тодішнє складне наше положення — та все-таки відомости наші були скупі. Тоді актуальне було питання: чи відступати за військами ґен. Денікіна, чи переходити ріку Дністер і йти до Румунії та дати себе там розоружити.

В той час появилися відозви Галицького Ревкому з Винниці із закликом до старшин і стрільців, щоби за військами ґен. Денікіна не відступали.

Нарада в місточку Чечельнику.

Це тяжке і складне питання чи з Денікіном, чи з большевиками мала розвязати нарада старшин в місточку Чечельнику. Воно яких 6 км. на захід

від Ольгополя. В Чечельнику був штаб І-го корпусу. Штаб ІІ-го корпусу був у м. Бершаді, а штаб ІІІ-го корпусу в німецькій кольонії біля Роздільної. Отож в Чечельнику в осідку команди І-го корпусу зїхалися дня 6. лютого 1920 року по одному представникові від кожного куреня і артилерії, щоби рішити куди йти Українській Галицькій Армії. Зїхалися тут представники І-го і ІІ-го корпусів. Представників ІІІ-го корпусу не було. Корпус розташований був в околиці Роздільної, отже трохи задалеко. Одначе ІІІ-ий корпус заявив, що підчиниться рішенню представників І-го і ІІ-го корпусів. А нарада скликана була вже в останній хвилині. Вже був випрацьований наказ Начальною Командою Укр. Гал. Армії і даний корпусам до виконання. Наказ доручував частинам УГА перейти Дністер на румунську територію. В приказі мало бути написано, що оскільки Румуни не дозволять переходити нашим частинам на їх сторону і будуть нас острілювати, треба силою перейти до Бесарабії.

На нараді в Чечельнику було коло 40 старшин з І-го і ІІ-го корпусів. Наради почалися коло 16-ої години. Проводив ними підполковник Бізанц.

Дуже жива дебата йшла до год. 21-ої вечером. Після докладного майже 5 годинного обмірковування питання, чи Українська Галицька Армія має відступати до Румунії і там евентуально капітулювати, чи залишитися на місцях і підчинитися Революційному Комітетові, що працював вже у Винниці вислід голосування був такий: на усіх коло 40 учасників тої наради всього 12 представників висказалися проти злуки з большевиками. Решта голосувала за злукою нашої Армії з большевиками.

Сам акт голосування на тій нараді, викликав у присутніх дуже поважний настрій. Усі відчували якесь душевне пригноблення. А після відбутого вже голосування те душевне пригноблення далося відчути на салі ще більше.

Після офіційного голосування постановлено приказу Начальної Команди Української Галицької Армії до переходу ріки Дністер не виконувати. Місце Начальної Команди УГА заступив Революційний Комітет, а начальником штабу вибрано тимчасово полковника Альфреда Шаманека. Він командував, по обнятті начальництва штабу Н. К. УГА ґен. Ціріцом — І-им Галицьким Корпусом.

Полковник Шаманек приступив негайно до праці. Він повідомив команду ІІІ-го корпусу про рішення представників І-го і ІІ-го корпусів. Повідомив також всі інші частини про чечельницьке рішення і візвав усі частини, щоби залишилися на місцях аж до одержання дальших приказів.

В нараді в Чечельнику брали участь із знайомих мені старшин: підполковник Бізанц. Він, як провідник наради зберігав повну невтральність і не висказував своїх особистих поглядів за чи проти переходу. Як предсідник, проводив нарадами, щоби питання переходу було всебічно і всесторонно обговорене. Дальше були там отаман Роман Волощук, отаман Фердинанд Лянґ.

ІІІ. З большевиками.

Як тільки повстанці довідались про чечельницьке рішення, опустили місто Ольгопіль. Наша бриґада переняла команду міста. Та не на довго. В кілька днів появилися на домах міста відозви місцевих большевиків. Вони взивали населення до зорґанізования большевицької влади в місті і повіті. Відозви ті були друковані лише російською мовою. Нас Галичан це вражало.

Дня 7. лютого ранком чути було сильну гарматню стрілянину в напрямі міста Бершадь. В Бершаді була Команда ІІ-го Галицького Корпусу. Ми були тим сильно затрівожені. Ми були вже певні, що большевики близько. Що правда, про вчерашнє чечельницьке рішення про перехід галицьких частин до большевиків вони не могли ще знати і могли вести на наші частини наступ. Ніхто в бриґаді не знав, чому йде бій — і стрілянина.

Як показалось в полудне — то большевики стріляли на пострах, щоби наші частини коло Бершаді чи в Бершаді зложили зброю. Та про це докладніше не знаю.

Дня 8. лютого 1920. ІV бриґада із своїм командантом от. Шашкевичем залишила ряди Української Галицької Армії і відступила за денікінськими військами. Із частинами ІV-ої бриґади відійшов із VII бриґади сотник Маріян Кречковський із своєю батерією. Решта частин Української Галицької Армії залишилася на місцях — значить з большевиками.

З великим напруженням і цікавістю очікували ми всі — як старшини так і стрільці — як уложаться наші відносини із большевиками. Та про дальші події, що робилося „на верхах" нашої Армії, знали ми дуже мало.

В самому місті Ольгополі в кілька днів по появі російських большевицьких відозв — появились також відозви українські. Були це відозви большевиків-боротьбістів. Відозва закликала населення вступити до партії большевиків-боротьбістів. Зараз повстав Повітовий Революційний Комітет, в склад котрого ввійшов також предстаник нашої бриґади. Був ним поручник Самуель Вайс, командант саперської сотні, зглядно технний референт бриґади.

Команду міста і повіту перебрав від нас большевик грузин Табакушвілі. Головою Повітового Революційного Комітету був росіянин Попов. Урядовою мовою була мова російська. Місцеві українці відказались від співпраці з большевиками. Лиш декілька боротьбістів співпрацювало з ними.

Реорґанізація Української Галицької Армії. Ліквідація VII. Львівської Бриґади.

Коли договір з большевиками був уже підписаний, тиф постепенно уставав, зглядно не так уставав, тільки майже усі вже перехорувались. Та були й такі, що зовсім не хорували на тиф. Їх орґанізм був відпорний на заразки тифу. Але таких щасливців було мало. В сотні було їх може трьох-чотирох. Решта все хорувало.

Настала реорґанізація нашої Армії. Офіціяльна назва Української Галицької Армії була тепер:

„Червона Українська Галицька Армія" — в скороченні ЧУГА. Штаб нашої Армії перенісся до м. Балти.

З II-го Галицького Корпусу зорґанізовано I. бриґаду Червоних Українських Січових Стрільців в скороченні ЧУСС. Назву УСС присвоїла собі новозорґанізована бриґада від того, що в складі II-го корпусу була бриґада Українських Січових Стрільців.

З давної бриґади УСС зорґанізовано тепер „1-ий полк ЧУСС". Із давної III. бережанської бриґади створено „3-ий полк ЧУСС", а із давної VII львівської бриґади зорґанізовано „7-ий полк ЧУСС".

З тою хвилиною перестала існувати офіціяльно „VII-ма Львівська Бриґада". В дійсности не перестала вона духово існувати. Якось усі, що перебували в ній так зжилися, що після її зреорґанізування, полк і курені стало вживали назви VII-ої бриґади. Також другі бриґади, коли йшла якась дебата про частини 7-го полку, мимохіть називали нас „VII-а бриґада". Нові назви приймались з трудом.

Переорґанізовано також артилерійські частини. При бриґаді сформовано кавалерійський полк та інші технічні відділи, інтендантство-провіянтури, запасний кіш і ін.

З IV-ої бриґади не сформовано полку тому, що вона в більшости відлучилася від Української Галицької Армії і відійшла з військами ґен. Денікіна. Останки тої бриґади приділено до наших полків

З I-го корпусу Української Галицької Армії повстала „II-га бриґада Червоної Української Галицької Армії", а з III-го корпусу „III-та бриґада Ч. Української Галицької Армії".

Таким чином під большевицьким командуванням були три бриґади Української Галицької Армії.

В 7-ім полку повстали три курені піхоти. Два курені були повні і мали около 600 мужа. Курінь третій щойно орґанізувався і доповнювався людьми, які приходили з лічниць.

I-ий і II-ий курені мали по три сотні піхоти і по сотні скорострілів. Курінь III-ій мав лише одну сотню піхоти і сотню скорострілів. В сотнях скорострілів було подостатком скорострілів, прим. в II-ій сотні скорострілів було їх 12 з повною обслугою.

Старшин було подостатком. В кожній сотні найменше по 2—3. Решта старшин перейшла в розпорядження полевого штабу (відійшли із села Фльорини коло Бершаді).

Тут помер на тиф дня 21. лютого 1920. комендант давньої I-ої сотні скорострілів при 14-тім полку піхоти, четар Василь Воробій. Похоронений на кладовищі в Ольгополі. Покійний високого росту, чорнявого обличча, взірцевий старшина і добрий комендант. Покійного прощав на кладовищі поручник Олександер Кліш. Хоронив його ольгопільський православний молодий священик. Нашого священика не було. Якось так нещасливо склалося, що полеві курати наших полків при VII-ій бриґаді поумирали. А були ними: бл. п. о. Василь Чарнецький, о. Юліян Гординський та о. Микола Романюк.

Мазепинщина в освітленні турецької історії

Написав: *Корнило Заклинський.*

Переглядаючи стару, в нас мабуть зовсім незнану історію османської держави, я найшов дещо такого, що вважаю своїм обовязком подати до відома публиці. Книга називається:

Geschichte des Osmanischen Reiches grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven durch Joseph von Hammer. Zweyte verbesserte Ausgabe. I. Band 1300—1520. Pesth C. U. Hartleben's Verlag 1834. Zweyter Band 1520—1623. Pesth 1834. Dritter Band (1623—1699) 1835. Vierter Band (1699—1774). Pesth 1836.

У IV. томі на ст. 98—101. оповідається про турецьку участь у шведсько-українській трагедії таке:

„В наступному році (1708) появився в османській державі після полтавського бою Карло XII., наче бомба, що по довгому вогнистому леті вибухла воєнним пожаром. Одначе великий везир Алі із Чорлі сам підготовив цю появу. Історія османської держави оповідає про її причину, яка европейській історії не зовсім відома. Комендант із Бабатаґі, намісник Очакова, везир Юсуф-паша посилав подрібні звідомлення про події у війні поміж Петром, якого називають османські історики „білим усом" і Карлом XII., якого вони називають „залізною головою": про здобуття Торуня й Данціґа, Львова й Варшави, про бій під Фрауенштадтом, про алтранштадський мир, та про Станіслава Лещинського, як польського короля.

На це Юсуф-паша одержав припорученння, вислати від себе посла до Карла XII. Очаківський намісник вибрав до цього діла простодушного, чесного мужа, Могамеда ефенді з Єркей. Дорога через Польщу була небезпечна. Здовж мадярської й німецької границі, криючись із своїм характером і припорученням, зайшов він до Торуня. Тут передав він королеві письмо Юсуф-паші, що запрошувало до ближчої приязні з високою портою. Король запитався, яка причина такої приятельської вважливости паші, бо досі він не мав ніякого особливого відношення до високої порти. „Мій паша — сказав посланець —

Мапа України з кінця XVII. ст. (Бібліотека Баворовських у Львові).
(З ілюстрацій до книжки д-р В. Січинський „Чужинці про Україну").

дізнався про твою хоробрість і почув до тебе прихильність". — „Яке ж імя я маю в високої порти?" — питався Карло далі. „Не маєш там ніякого, відповів посланець — бо там немає ніякого посла від тебе, як і від інших франконських королів. Тільки від одного посла і через купецькі зносини відоме там твоє імя й твоє положення". Король спитався, чи має очаківський паша силу, бути посередником у навязанні приятельських відношень, та чи може забезпечити шведських купців від грабіжницьких держав. Посланець відрік, що його пан досить могутній, щоб міг стати за посередника в приязні; а як буде шведський посол при порті, то й легко можна буде досягти бажаної забезпеки перед альжирськими кораблями. „То ж віддайте шведський корабель, який тільки-но заграбили альжирці!" Ефенді поручився, що це станеться. „А чи не дала б мені порта помочі проти Росії?" — запитався король. — „Занадто велика віддаль не дає спромоги прийти з військом". — „Ну бо — сказав король — і це стане можливим. Я саме йду на Камянець, а звідтіля зможе порта стати мені на поміч із військом".

Посланець обіцяв зробити в цій справі, що тільки буде можна. Карло відпустив його з письменним домаганням умови; на її основі мав на будуче шведський посол бути при порті як інші; купці з обох сторін, зложивши мито, могли б свобідно торгувати, заграблені альжирцями кораблі мали бути повернені, Лещинський мав бути визнаний польським королем, і мало бути поставлене турецьке військо, щоб вигнати росіян із Польщі; так Карло, як і Станіслав мали вислати послів до порти.

Очаківський намісник повідомив про успіх посольства та й одержав відповідь від великого везиря, на чотири поставлені точки: що не має нічого проти приятельства й торговельних взаємин, та що порта не може ручити за безпеку шведських кораблів перед альжирцями; також не може вислати війська без порушення мира з Росією. Усе, що може зробити порта, це намагання, щоб мир із Росією не був заключений без її згоди. Якщо король бажає доброго порозуміння з портою, хай вишле якнайскоріше посла до неї. Очаківський намісник писав у такому дусі до короля й вони кілька разів обмінялися листами. (Рашід II., ст. 71, р. 3).

Великий везир, який прямував до війни з Росією, без згоди султана піддержував тим часом через намісника з Бабатаґі в королеві надію, що йому на поміч прийде хан із військом. Він мав написади (Рашід II., листок 71) потайки до хана в тому змислі та сповістив про це короля. „Коли ж султан почув про це, остро зганив його, та негайно як найрішучіше заборонив ханові порушувати мир з Росією. Король не знав про цю заборону та на основі обіцянки великого везиря покладаючися з певністю на поміч кримського хана, пустився з вісімнадцятитисячним шведським військом, з яким було майже стільки ж запорожських козаків, — яких турки називають козаками з Поткуле й Берабаш, — проти багато більшої російської сили до відомого бою під Полтавою (8. липня 1709.). (Після La Motraye, Voltaire, Gordon і Levesque 8-го, після Rühs-a 10. липня, після інших жерел 9.).

Звідтіля він, ранений в ногу, утік, а з ним ґрафи Піпер і Понятовський, канцлєр Міллєрн, секретарі Нейґебауер і Клінковстрем, Городенський, гетьман донських козаків, і Мазепа, гетьман козаків Поткул і Берабаш, значить мешканців острова Поткула і свобідних шибайголов.

Карло XII. дійшов у своїй утечі до козацької твердині Переволочної, на березі Дніпра. Там він два дні боровся з погонею росіян і калмуків. Найлегша дорога звідтіля була би до Криму. Та, вважаючи, що хан його обманив (Рашід II., листок 72.), волів Карло звернутися до Очакова, якого комендантом був попередній ґенерал військових ковалів Абдуррахман-паша. А що росіяни вже перед цим спалили йому всі судна й порони, збито, так як було можна, сплави з очерету й возового дерева, на яких переправився король, не без утрати багато війська, яке втонуло в ріці. Коли він прибув до так названого Руського броду, на півтора години вище гирла Бога в Дніпро, саме мало переправитися пятьсот шведів і три до чотири тисячі козаків Поткул і Берабаш, які з ними ішли,

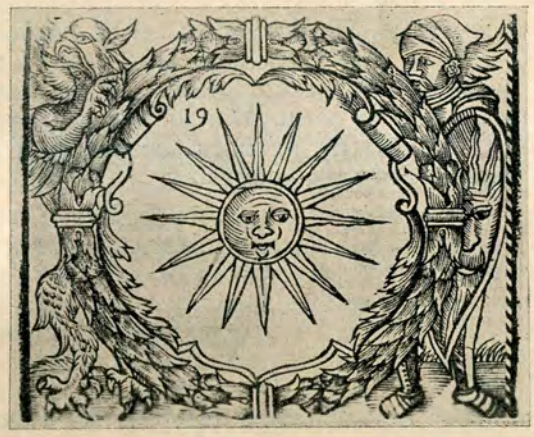

Мапа України (деталь) J. B. Homanno, 1716 р.
(З ілюстрацій до книжки д-р В. Січинський „Чужинці про Україну").

появилися увечері російські війська, з якими велася всю ніч і другий день до полудня люта боротьба. Із тих, що в ній не загинули, багато втопилося, перепливаючи ріку. На другому боці Дніпра, прибувши до захисту Кантеміра, який лежить на півтора години вище Очакова, король розлучився тут із обома гетьманами, які з дванадцяти тисячами козаків залишилися в Братньому лісі, що належав до Криму. Король перебував у захисті Кантеміра й хотів саме рушити на Бендери, коли йому приніс головний коморник намісника з Бабатаґі, Юсуф, дари, а разом із тим усе необхідне й щоденний прожиток (Рашід II., листок 72.)".

Так представляє автор мазепинщину. Рашід, на якого він найбільш покликується, це: Таріхі Рашід, значить історія Рашіда, друкована в Царгороді в р. 1153, значить 1740. Описані вище події представляють інші історики не зовсім так. Борщак і Мартель кажуть (Іван Мазепа, Львів 1933, ст. 122), що треба було полтавським утікачам рішитися „куди втікати, на Крим, чи в Туреччину; гетьман вмішався тут. Знаючи прегарно ці околиці, радив дібратись як найшвидше до Бендер, ближчих і легше доступних, ніж Крим". Далі (ст. 127—28) пишуть про нелюдяність очаківського паші при переправі через Бог.

Ще варто навести уривок із Гаммерової історії про перекуплення великого везиря (в часі Петрової Прутської виправи), на ст. 112, під датою 28. липня 1711: „Не було ніякого засобу ратунку проти голоду і проти оточуючої переважної військової сили. Тоді позбирала Катерина, добрий ґеній Петра й Росії, розбиту думку свого мужа,

Герб Поділля з книжки: A. Guaghi, Sarmatiae Europae Descriptio. 1581 р.
(З ілюстрацій до книжки д-р В. Січинський „Чужинці про Україну").

Львів з вид. „Rogni Poloniae", Амстердам 1659 р.
(З ілюстрацій до книжки д-р В. Січинський „Чужинці про Україну").

прикраси й золото, щоб вибудувати з того міст ратунку. Шереметєв написав до великого везиря із предложенням мира, з яким канцлєр Шафіров (Ратід II., лист 87.), подався в табор великого везиря. А мав він тим більший вплив на великого везиря, що він був оруддям його другого вивищення. Везир приняв дарунки, вартости ледве кількасот тисяч рублів. Цю суму поділили поміж себе великий везир і Кіая. Вел. везиря могли спонукати до заключення мира ще: переважаючий голос Кіяї, особистий нахил до мира й вигляди, придбати державі як найкорисніший мир, хоч і як противилися тому Понятовський, що був приявний підчас переговорів в імені шведського короля, а татарський хан в імя державного добра".

Др. Б. Крупницький пише у своїй моноґрафії „Карл XII. і Петро I. під Полтавою й над Прутом". (Літ.-Наук. Вістник, річник 30, у Львові 1931, ст. 652—3) про цю справу: „Що великий везир з нагоди миру з москалями прийняв від них багаті подарунки, в цьому не може бути сумніву. В ті часи й особливо в умовинах турецького життя — явище цілком нормальне. Це одначе не значить, що він зовсім забув про інтереси турецької держави". І др. Крупницький вичислює цілий ряд джерел, які закидували вел. везирові перекупство. Наведені вище Гаммерові відомості не заперечують погляду др Крупницького.

Зате справа приваблення Карла на Україну турецькими обіцянками відчиняла й вимагає прослідження з боку наших істориків.

Три помилки четаря Павла Модрини

Гумореска.

Написав: *Володимир Сас.*

—Бодай тебе ясний грім тріс! Бодай тебе суха ялиця втяла!.. Де тобі, чоловіче, в бріджа грати!— кляв зденервований Сивий. — Прошу я вас, — звернувся до грачів, — чоловік вчить його (не дасьте віри, скільки я з ним намучився), показує як грати, врешті думаючи, що усі мудрощі вбив в його лепетину, сідаю з ним грати і зараз в першій грі дістаю його за партнера. Якась кара, а не партнер... Деж я міг припускати, що з такою картою, своєю і його, буду лежати аж без пятьох... Як можна так ідіотично виходити? — гремів Сивий. — І того діждався чоловік за своє добре серце, за науку... — бідькався жалісливо.

Два другі партнери злорадно всміхалися.

Павло Модрина флеґматично зложив карти. подивився спокійно на Сивого і сказав:

— Ти все кажеш про себе: чоловік і чоловік. Як би ти направду був чоловіком, то я щось від тебе скористав би і вмів би грати.

Склонився грачам і відійшов до стола з часописами. Голосно перевертав листки нецікавого часопису, врешті позіхнув і присівся до знайомих, що сиділи в куті.

— Що там за авантура зі Сивим? — спитав один.

— Дрібниця. Поклався по усім правилам бріджевої штуки, а я винен. Хоч може й винен. Але я усе маю такого пеха. Часто так було, що добре думав, а зле вийшло... Хочете послухати? — запропонував. Слухачі зрезиґновано кивнули головами.

Перша помилка.

...Чи не в початках березня 1918 р., по заключенні берестейського мира, пішли ми знад Збруча на широку Україну.

Окопи над Збручем смертельно надоїли. Сидиш у глині, з якої ніг не годен витягнути, або мерзнеш, як собака. Хлопці ходять на другий бік, москалі до нас, взаємно торгують. Війна і не війна. Якась диковина, військо деморалізується. Ходять слухи, що мир з Україною заключений і ми маємо піти туди разом з німецькими дивізіями. Ніби то поміч, ніби окупація, реквізиція збіжжя і усього того, що бракувало голодній Австрії та Німеччині.

Врешті приходять точні прикази. Холодним ранком переходимо міст коло Скали. Російські окопи порожні. Напрямок маємо північно-східний. Переходимо через якісь села, яких мешканці дивляться на нас вовком, або здивовано. По ріжних пригодах дійшли до Бару. Там приказ: пів куреня зі скорострілами ваґонується і їдемо до Могилева Под.

Погода прекрасна, тепло. Поїзд весело стукотить колесами. Тяжкі двері тягарових ваґонів поотвирані, а в них, з обох боків в напрямі їзди, виглядають дула скорострілів. На всякий випадок.

Приїхали до Могилева над Дністром пізним вечором. На двірці чекала якась делеґація під гумором. Нашого команданта взяло двох цивілів під рамена. Щож зробиш?... „Свабода" і братання навіть з учорашніми ворогами. Ідемо на кватири. Примістили нас в якійсь школі. Виставили стійки і спимо майже в поготівлю, бож ніщо не відомо. Край ніби свій, а чужий, можна напоротися на всіляку біду тим паче, що усюди повно бувших військових.

На другий, чи третій день малий алярм. Ранком найшли на вулиці чорну шапку австрійського старшини. Когось вбили. Розшуки, слідство. Показалося, що згубив її рітмайстер від гусарів. Піячив десь й то так сердечно і ґрунтовно, що навіть не завважив згуби.

Зачинаємо освоюватися з містом, обставинами, порядками і людьми. Всюди російська мова, або жидівська.

Ми молоді шукаємо свого. Требаж собі найти якусь „флямму". В окопах ми досить здичавіли і треба вже вернути трохи до людей.

Вийшло раз нас трьох вечором на тзв. корзо, Майже усі мужчини на корзі в одностроях, або в одягах з матерії і на лад військовий. Жінки вдягнені добре, багато шовку. Усі здорові, добре відживлені, навіть діти виглядають богато здоровіше, як у нас.

А ми шукаємо. По російськи ми не розуміємо. По українськи вони висміють, цеж у них „хлопська" мова. „Ґерманської" мови знову вони не розуміють. Чорт з вами. Аби ми тут, на широкій Україні, не найшли якогось дівчатка, з яким можна би зробити знайомство?!

Бачу, йдуть дві „баришні". Та, що йшла з мого боку, гарний тип південної краси, що її можна там надибати. І, бачу, стріляє оком в мій бік. — Ану, Павле, в атаку! — заохочую сам себе. Більше як середнього росту, якраз мені до пари, добре збудована. На грудях мала припняту прекрасну рожу. — Гаразд! — думаю — попросимо помочі цього невтрального посередника. Кокетую її гостро, гордо випняв груди з медалями і коли була вже на крок від мене, кажу голосно (ніби до товаришів):

— Яка гарна рожа...

І у відповідь, як випал зі старого Вернідля, чую:

— Фу! Нахал!

Що значило слово „нахал", я цілком вже не знав. Зрозумів тільки, що стрілив якусь дурницю. Розумів це по тоні її голосу і по лютій міні.

Щойно потім довідався я, що слово „рожа" значить в російській мові просто „морда". Але звідки я міг це знати?

Я хотів добре, направду хотів добре, а вийшло, як кажуть наддніпрянці „ерунда". І дівчину образив і не познайомився...

Друга помилка.

— Стефцю! — кликнув Павло Модрина до клюбової кельнерки. — Що маєш, серце на вечерю? Ні, дитино, мяса ні. Не вільно. Є кулеша? Добре, давай кулешу. І квасне молоко? Гаразд. І молока. Дві шклянки. Це є тепер „футраж" для „старої войни" — додав, звертаючися до сусідів. — А заки принесе так звану вечерю, то послухайте другої історії.

...Вже не тямлю, яка це була причина, що я поїхав до Києва. (Це було тогож самого року, на Україні. Третя історія також тамжеж і тоді мала місце.) Чи це мала бути якась союзницька парада з гетьманськими військами, чи що інше, вже собі не пригадую. Досить, що закликали мене до полкової канцелярії. Полковник злюстрував мене від ніг до голови, запитав, чи маю парадний однострій і заявив, що є приказ вислати з кожного полку одного відпоручника до Києва. Його вибір впав на мене як українця. Маю до нього завтра явитися в параді і якщо люстрація випаде вдоволяюче, то дістану папері та гроші і гайда до Києва репрезентувати полк. Наказ, то наказ — думаю собі. — Чому не поїхати до Києва? Їдемо.

Мій чура Степан прів за всі часи. Сподні прасував, лякери мив молоком, остроги чистив „на ґлянц". Вечором я усе провірив, рано пішов до стрижія і в означену годину зголосився в полковій команді. Трохи боявся. Не полковника, бо він мене навіть любив, але свойого пеха. Ануж, щось не так випаде, ануж в команді роздумаються і я не поїду. А страх хотів їхати.

Але усе покінчилося гаразд. Дістав папері, гроші та інструкції і на другий день поїхав одеським поїздом до Києва. Їхав прекрасно. Миж були „союзниками", то нам належалася вигода. І ми їхали вигідно тимбільше, що по дорозі назбиралося нас більше таких делеґатів і ми заняли майже цілий ваґон першої кляси.

До Києва приїхав, на жаль, вечором. Зголосився на стаційній команді, дістав кватиру і поїхав до готелю. Переспав як вбитий, зїв сніданок і пішов зголоситися, де слід.

Ви думаєте, що я був на тій параді? Де там? Як пех, то пех.

Зголосився, сказали де і в котрій годині маю бути і що робити. Був ще час, тож я пішов оглядати місто. І хіба ніхто не візьме мені за зле, що я, Галичанин, пішов оглядати Київ і його памятки. Носило мене по усіх усюдах. Не їв, не пив, а лазив. Аж вечір наскочив і парада минула. Мені стало неприємно. Щож я скажу, як вернуся до полку? Чейже полковникові мушу здати реляцію. Може ще схоче мати її на папері?

Так мене це згризло, що я пішов на вечерю і переборщив трохи „спірітуаліями". А потім поплентався до готелю. Спати і забути. Забути, що тогож дня в ночі я повинен був відїхати до полку. Бо рішив, коли зробив одну провину, то зроблю ще й другу. Лишуся ще один день в Києві, а потім вже побачимо.

Рано подибав знайомого з дивізії, який також дав собі ще один день відпустки (тому знова сподобалися дівчата) і при сніданню зачав я його дискретно тягнути за язик. Хотів довідатися, на чім полягала парада, де була і як виглядала. Якось так вдалося мені ставити йому питання, що він не спостерігся, а що був добродушний віденчук, то оповів мені усе з деталями.

Значить, звіт для полковника я мав готовий і з легким серцем попращав віденчука, хоч він просився до товариства з огляду на моє знання мови.

Я пішов знову на мандри. По дорозі купив якусь ґазету і читав справоздання з паради. Тепер міг я оповідати про цю параду так, немов би я був на ній в перших рядах. Тогож дня надолужив страти попереднього дня. Позволив собі на друге снідання, потім на добрий обід, а по полудні понесло мене до цукорні на каву.

І там мав я знову пеха.

Вже сьогодні не памятаю, де це було. Щож, двайцять літ це не жарт. Зрештою, що я міг за цих два чи радше один день, бачити в Києві основно і запамятати.

Пригадую, що цукорня була обширна і елеґантно уладжена. Найшов вигідний столик в куті, побіч лежали якісь ілюстровані журнали. Взяв один до руки і чекаю на прислугу. Я вже знав, що на кельнера кликали там тоді офіціянт, як передше кликали „челавєк" (не знаю тільки за кого уважали себе тоді гості, коли кельнера кликали просто чоловіком). Чую смаковитий запах кави. А я так давно вже не пив доброї кави зі сметанкою. А там вона була. І прекрасні, великі тісточка.

Мимоволі слухаю людського гомону. Чую, від одного столика кличуть прислугу. Сиділо трьох військових і елеґантна жінка.

— Офіціянт! Кофе зі сливками і пироги.

(Що? Невжеж я добре чую? — сам себе питаю).

— Сколько? — і знова чую сливки і знова пироги.

Протер пальцем в усі. Ні, справді, чи я добре чув? Слово кофе я зрозумів. Але решта? Що за дикий, перверзний смак. Кава зі сливками, ще й до того пироги?.. Ні. Це хіба жарт. Колиж я чув цілком виразно. Зрештою вони повторили замовлення. І бачив, що прислуга відійшов від столика з чемною байдужністю, немов би усе було в повному порядку і немов би жадання гостей не відбігало від нормальних замовлень, що їх він десятками щодня чує.

Тепер вже я дивився в їх бік, як сорока в кість. Я також хотів замовити собі кави і був цікавий бачити, що вони дістануть.

Бачу несе і кладе по черзі на столик. Усе, як звичайно. Біла кава з приличним кожушком і ціла гора тісточок.

Що за мара? Деж ті сливки і пироги? Може пироги є між тісточками, а сливки в каві. Може тільки сок зі сливок. Але пригадав собі, що це не час на сливки. Не розумію... Знав, що їдять хробаки, черепахи і інші делікатні річи, то може й тут є якась комбінація для мене незрозуміла... Треба спробувати.

Прийшов він й до мене. Відважно замовляю:

— Кава зі сливками і пироги.

Слухав мене неуважно, бо рівночасно кликали його з двох місць і він мимоволі розглядався за голосами. Сказав кілька разів: да, да — і пішов

За хвилину приносить повно добра так, як це вони вміли. Приглядаюся тому усьому — ніщо надзвичайного. Звичайні тісточка. Нюхаю, пахне солодощами. Нюхаю каву: запах звичайний, кожушок симпатичний. Замішав каву ложочкою, що один лик. Звичайний смак кави зі сметанкою.

Не розумію.

Зїв усі тісточка, випив другу каву, заплатив і вийшов, не розуміючи й далі в чому заковика.

Щойно за якийсь час вияснили мені цю загадку. Кофе со сліфкамі — це була звичайна кава зі сметанкою. Сліфкі (зливки), це, що зливається, збирається з молока, себто сметанка. Пироги, це пережния (і так я це чув, але мені помішалося з пирогами), себто тісточка, по російськи.

І я — прошу вас — так довго денервувався, підозрівав людей не знати про що, а це тільки тому, що в Києві в 1918 р. не міг я в цукорні почути звичайного замовлення звичайною українською мовою.

Третя помилка.

А кулеша добра і молочко смакує — говорив Павло Модрина облизуючи губи. — Добре, що тут вас розуміють і ви розумієте і не маєте ніяких клопотів з кавами зі сливками. Нема то як Европа — зітхнув збираючись закурити папіроску.

— Чекай, Павле. Ти, бачу, хочеш „змаркірувати". А де третя історія?

— Маєте охоту на ще одну? Ще вам не надокучило? — спитав зіваючи Модрина.

— Не викручуйся, говори далі.

...Отож, братчики кохані, було так.

Мабуть в червні 1918 р. вислали мене деташовано на шлях Жмеринка—Одеса. Дали мені три залізничі стації і щось понад 40 сіл під опіку. Деякі села великанські, кілька цукроварень, усюди фільварки і т. д. На це усе мав я мав свою сотню — правда моцна, австрійська сотня — і 8 скорострілів.

Не маєте поняття, що це були за комічні часи. Чим я там не мусів бути. Приходили дідичі (поміщики) і управителі фільварків, цукроварень, горалень, приходили селяни з ріжними справами, жиди, війти, чи там старости. Шукали помочі, ради. Кажу вам, як в театрі.

Приходить пара селян. — Ґаспадін командір. Ми хочемо розійтись. Дайте нам „бумаґу", що ви нас розвели. — Що я їм не натолкувався, що це є чейже чисто церковна справа, що я не маю права. Не дали себе переконати. — Бумаґа вистарчить, батюшка мене звінчає з другою, а цеї не хочу. Тепер „свабода", усе можна зробити і батюшка казав, що повінчає, аби тільки була бумаґа. Переконав їх щойно тим, що викинув їх за двері.

На захід від залізничого шляху лежав фільварок, на схід оселя. Ні то селе, ні то містечко. Розлоге, чисельне. Належала до дідича-багача, якого землю рахували на міліон десятин (а не забувайте, що десятина, це морґ і три четвертих) з ріжними фільварками, цукроварнями, горальнями і т. д. Ріжні такі дивовижі не могли помістися в голові чоловіка зі заходу, де навіть життя звичайного селянина, якщо йде про його добробут, відбігало далеко від того, до чого ми галичани привикли.

Я був, значить, „командір" з великими правами і повновластями. Але був тоді молодий, тож поза службою обходили мене також „молоді справи".

В селі було також трохи інтеліґенції, між ними й панни. Щож дивного, що я хотів навязати якесь знайомство тимбільше, що мої підкомандні вже давно понаходили собі симпатії. Я мусів бути — зрозуміла річ — обережний, хоча би з огляду на своє становище, бож там дивилися на кожний мій крок, а моя команда також мала там свої вуха і очі.

І я поробив деякі знайомства, попри офіціяльні. От, як це між людьми водиться. Але нічого не було для мене.

Аж врешті одного дня, коли я, вернувши з раннього проходу верхом, вийшов на стацію до поїзду, що їхав з Одеси до Києва, побачив якусь незнайому панну. Висока білявка, в шовковій, зеленій суконці, без капелюха, сиділа на лавці, щось читала і курила папіроску.

— Павле! Тримайся — сказав я собі.

І я рішив триматися, бо чуло серце моє, що цим разом буде історія.

Бачу, одна знайома підійшла до неї, щось говорили і дивилися в мій бік. Крадьки обсервую і бачу, що моя білявка обоятно кивнула головою і вернула до перерваної лектури. Зле! Виходить, що моя особа не зробила ніякого враження. А може то тільки дівоча тактика?.. Показалося, що ні. Через кілька днів, щодня рано і вечер, бачив її на стації, також в товаристві моїх знайомих, але не завважив з її боку ніодного руху, чи спроби зробити зі мною знайомство. Я також тримався осторонь, хоч признаю, що дуже хотів перелєзмити леди. Я вже знав, хто вона.

Одного пополудня пішов я до місцевого пароха. Там застав її (бо там вона й мешкала) і ми пізналися. Але заразже сіла до пяніна і зачала щось бомкати на клявішах.

На другий, третій і в дальші дні бачив її все на стації. Я холодно салютував, вона зимно відповідала. Але нам обоїм було глупо. Ми це чули... Аж врешті найшли ми спільну мову.

І тоді зачалося найкраще літо. Цілий час ходив я як підхмелений. До цього стану причинялася прекрасна погода і велика ріжноманітність щоденної програми.

Кожного ранка по сніданку виїзджав я верхи на прохід. Вертав парком, а сторож, що мешкав біля брами, отвирав її широко, здіймав низько шапку і витав мене голосним: „Здравя желаю вашему високородію". Переїзджав алєї парку, потім дорогою вздовж залізничих рейок виходив на переїзд і вертав домів. Потім урядові справи, сотенний звіт, відправа, обід, по полудні звичайно більша прогулька верхом і повозками до ліса. Вечері на приходстві, або телячо-невинні проходи в двійку по парку. Як ми наївно думали і поводилися, як приклад нехай вам буде це, що од-

ного вечера зїли ми в двійку три чверти літровий слоїк варення. Потім захотілося нам страшенне пити. Рад-не-рад мусів я піти до скорострільчиків по воду. Випили ми дві повні жовнірські їдунки. Як коні.

Але так нам було добре і ми були щасливі.

Аж одного дня впав грім. В теплий, погідний вечір.

Звичайна дурниця, звичайне непорозуміння, але воно часто валить і нищить усе, коли мається такого пеха, як я.

Сиділи ми обоє в приходському саді. Десь в кущах терликав якийсь спізнений соловейко, а може це була інша пташка, що терпіла на безсонність. Було гарно і приємно і мені ні в думці не постояло, що це мав би бути наш останній вечір. З приходства кликали нас, але ми усе своє: сейчас — і сиділи далі та гуторили. Врешті її стало холодно.

— Підемо? каже.

Я знова хотів похвалитися своїм знанням російської мови і поважно питаю:

— Пайдьом в ґастініцу? — і чую у відповідь:

— Ви є протівний нахал.

Різко встала з лавки і не пращаючися швидко відійшла.

Я міг усього надіятися. Що хтось ненадійно кине на нас з дороги ручну ґранату, що провалиться стація, або станеться якась інша катастрофа. Але цього різкого, ображеного тону і цих слів — ні! — того я не сподівався.

Мене це так заскочило, що стояв як вкопаний, врешті спостерігся, що годі так глупо стояти в саді, найшов бічну фіртку і вийшов на дорогу.

Світив місяць. Мені здавалося, що він пяний, бо якось невиразно плив по небі (а може це мені крутилася голова?). Дорогою думав на усі лади. Що могло статися? Що такого я сказав? Яж хотів сказати, аби ми пішли до вітальні, до гостинної комнати. Хиба ж в цьому нічого злого не було... Не було кого поспитати, зрештою і не мав би відваги.

Вернув на кватиру і пішов спати. Довго вертівся я в ліжку. На другий день сотня і старшини мали пекло. Двері тріскали, падали слова важкі, як удар прикладом по голові.

Вечір довідався, що вона відїхала ранішним поїздом.

В якийсь час потім довідався, в чому полягала моя помилка і мій прогріх. Просто перекрутив. Слово „ґастініца" значить готель, себто, я поставив їй неморальну пропозицію. Стрілів дурницю, що більшої не можна.

Я себе оправдував на усі лади, ганьбив себе, обвинувачував її. Вонаж знала, що я „австріяк", по російськи не вмію, от, хотів похвалитися і не вдалося. Чейже можна було справу вияснити і мені вибачити. А може? А може мої слова впали якраз тоді, коли по її головці бігали якісь непристойні думки (щож? — людська річ!) і тільки несвідома брутальність висказу усе знищила...

Пех! Що робити...

Рецензії і замітки

Д-р Микола Андрусяк: МАЗЕПА І ПРАВОБЕРЕЖЖЯ. Львів, 1938. Квартальник Вістника, ч. 2 (18), 106 сторін. Ціна 2 зол.

Питання прилучення ґетьманом Іваном Мазепою правобережної України до Ґетьманщини, для нас першорядної ваги. З огляду на те, що акт цей — наглядний доказ соборницької політики того Великого Гетьмана та що собою творить ясну сторінку у соборницьких змаганнях українського народу.

Та досі питання це не знайшло дослідника, щоб спеціяльно старався його опрацювати. Не тільки біоґрафи Мазепи, старі та нові — маю на думці Костомарова, Уманця, Борщака, — але і дослідники правобережжя (Антонович, Вовк-Карачевський, Руліковський) — займались тим питанням лише принагідно, висвітлюючи головно — і то тенденційно — останні фази мазепинсько-паліївських відносин.

Цю прогалину в нашій історіоґрафії виповнює нова праця визначного дослідника доби Мазепи — д-р Миколи Андрусяка. Основою праці — відносини Мазепи до Палія, що був головним речником правобережної козаччини. Автор досліджує ті відносини від початку гетьманування Мазепи (1688 р.) і виказує, що між Палієм і Мазепою була якнайкраща гармонія і кооперація, бо „змагання Мазепи і Палія зєднати правобічне і лівобічне козацтво зблизило цих колишніх дорошенківців" (стор. 10).

Дотеперішні дослідники, давши верх народнім пісням та переказам, менше звертали увагу на джерельний матеріял, хоч були між ними такі, що самі видали документи до тих часів (Антонович, видавець II. частини III. тому „Архиву Юго-Западной Россіи"). І оцінюючи події крізь окуляри тенденції народньої традиції доходили до висновку, що Мазепа і Палій були представниками двох противних принципів, а мотивом боротьби між ними був демократичний характер діяльности останнього. Праця д-р Андрусяка зриває з Палія етикету провідника козацької голоти, бо ж сам Палій жив в достатках, двічі відкинув предложення запорожців бути кошовим, та „як оборонець гор одового козацтва разом з Мазепиним військом громив тих запорожців, що займалися „гультайством" (стор. 9—10). „Не можна — пише дальше автор — вважати Палія й Мазепи за представників двох принципів, тільки навпаки, можна навіть добачувати в їх політичній діяльности деяку подібність" (стор. 10).

Вишукуючи причини неприхильности Мазепи до Палія по 15 роках дружби та спільної праці, ставить автор гіпотезу, що „можливе, що лівобережна старшина і Самусь очорнювали Палія перед гетьманом" (стор. 59).

Крім друкованих праць використав автор рукописні матеріяли, головно з бібліотеки Оссолінських у Львові й Чарторийських у Кракові, та виказав чималий історично-критичний змисл та інтуїцію. Доводилосьби йому — у відсутности від головних джерел (що по московських архівах) — спиратися на екстрактах документів з авторів XIX століття (Костомарів, Соловйов), що часто-густо підбирали джерельний матеріял згідно з їхніми тенденціями, цебто так, щоб підтверджував неприхильність Мазепи до Палія.

Омелян Пріцак.

Ол. Бабій: ПОЖНИВЯ. Поеми. Видавництво „Сад". Львів 1938. Обгортка М. Бутовича.

Книжочка невелика, 95 сторін, малої вісімки. Автор уложив свої поеми, як видно, в ріжному часі та в ріжних ситуаціях. Це видно зі змісту. Поема: Світ і людина — пісня кращої майбутности людства, що випливає з містичної віри в перемогу добра над злом та віри в еманацію людського духа, як найвищого ідеалу життя. Це наче інтродукція до дальших десятьох поем, що оспівують моменти з недавніх визвольних змагань за волю України. „Лицар Сам" присвячений памяті Чупринки, нагадує дещо Франкового Івана Вишенського своєю тематикою. Лицар-опортуніст переживається й на його місце приходить борець-суспільник, що любить боротьбу і його бажанням: умерти за справу.

Тишина, бібліотек мури
Щастя не дали мені;
Спокій мій знайшов я в бурі,
А спочинок у борні. —
Хто не вмів так щось любити,
Щоб за нього вмерти міг,
Той не варта був і жити,
Смерти він не переміг.

„Син отамана", по смерті батька, тікає з еміґрації в рідний край і гине, як емісар повстання в Черезвичайці. Тема гарна та поема дещо розводнена й хаотична. Проблему національної атрофії і прозріння по втраті „землі і волі" заторкнув автор у поемі „Степ" — де провідною ідеєю стає потреба національного перевиховання, що мусить прийти крізь муки і кров народу. Темою всіх поем узагалі боротьба за найвищий ідеал нації. Траґедія в Базарі не має емоціональної сили. В „Могилі над морем" дає автор трохи екзотики — мотив з італійських змагань за волю. „Дідусь" це ліричне інтермеццо, що каже нам відітхнути після довших поем. Сюди належить білий вірш у нерівному ритмі „На Маківці". Вірш: „Під Крутами" надто реторичний. Цінність літературну мають передусім три поеми: „Пісня про вязня на Соловецьких островах" — (памяті Дмитра Фальківського, розстріляного в московській тюрмі). Це візії й думки перед гробом у московській тюрмі, де герой прощається зі світом і сам розраховується з власним життям, що має його віддати за Україну. У підвалах большевицьких конає цвіт України: і вириває ться з душі крик:

То всеж нераз була й така хвилина,
Що вірю я, як дивлюсь в ваші лиця:
Все, що найкраще має Україна,
Те скрилось — у вязницях.

„Пісня про вязня" є циклічна. Нагадує тюремну лірику Франка, але вона має свій окремий світ і є наскізь оригінальна. Своїм ліризмом і картинністю, динамікою й глибиною щирости показує вона автора, як лірика, в його справжнім жанрі. Підсичена поема глибокою рефлєксією, що ніяк не псує поезії. Поет усім серцем вживається в світ героя й стає його, так сказати б, alter ego. Це прегарна, чиста лірика, де не скрегоче форма.

Формою й змістом сильні є два вірші (бо ж це не поеми!): „Отаман Петлюра" і „Пальма", що має в собі мойсеївський повчальний тон. Надаються вони обі безперечно на святочну гарну деклямацію.

Та, на жаль, в попередних поемах автор не подбав про форму вірша, що прийшло на шкоду цінній цій зоірці. Все ж таки збірка поем „Пожнивя" з огляду на виховну тематику й мистецькі вальори є дуже вартісна і вона повинна находитися в руках масового читача.

Богдан Чорногор.

Вартоломей Євтимович: ВІЙСЬКО; ВІЙНА. Наклад В-тва „Рекорд", Львів 1938.

Державні народи творять цілу пребагату воєнну літературу. Український нарід все занедбував ту ділянку життя і наша військова література дуже убога. Тому на тим більшу увагу заслуговують обидві брошури б. полковника армії У. Н. Р. Євтимовича. Брошури ці популярні, призначені не лиш для читачів військових, але і для всіх, хто цікавиться війною, чи військом. А війною і військом ми повинні цікавитись, якщо не хочемо, щоби в майбутній війні ми не опинились знов у ролі дилєтантів, які мусять воювати, прагнуть воювати, а не вміють, не знають найтруднішого мистецтва — воювання.

Автор обидвох брошур знаменито знає предмет, про який пише: Він обговорює завдання війська в мирний і воєнний час, прикмети доброго вояка, як сміливість, рішучість, честилюбство, обережність, вірність, любов батьківщини. Далі полк. Євтимович звертає увагу на прикмети спеціяльно українського вояка зокрема, та на хиби українських старшин і вояків.

Просто і приступно представлена система орґанізування військових одиниць, військової влади і т. д. Окремий розділ присвячений справі складу війська та його ролі, родам зброї й військовій адміністрації.

Автор підкреслює ті прикмети, які повинні мати вищі старшини, та накреслює відношення між державою і військом та горожанами, при чім автор покликається на твори, чи висновки великих воєвників і політиків про військо й війну.

Більший розділ брошури присвячений культові дисципліни в армії.

Автор кінчить свою брошуру оптимістичними словами віри, що скоро українські полки під наказами свого вождя помашерують проти Москви.

Не менше цікава й цінна друга брошура того автора „ВІЙНА". Автор цього твору ворог пацифізму. Він не вірить у вічний мир і вважає, що війна це вічний і конечний елємент життя держав і народів.

Свої погляди підкріпляє автор цитатами з творів, чи висловів ріжних завойовників і будівничих держав.

Далі полковник Євтимович вказує на факти з сучасних воєн, які доказують, що і Союз Народів і віра в вічний мир це — відспівана пісня.

З користю читаємо в тій брошурі розділи: Війна і політика, Війна і право.

На думку автора майбутня війна буде війною не армії проти армії, але цілого народу проти цілого народу.

Не оминув автор і проблєми техніки сучасної війни та підготовки народу до війни.

Автор кінчить брошуру словами: „Щоб здобути Київ, треба знищити Москву".

Обидва твори полковника Євтимовича зродились не лиш з любови до військового діла, але і з віри, що хоч війна це тверде діло, грізне і жорстоке, то воно неминуче, тому до війни повинен бути готовий кожний нарід, отже й український.

Брошури „Війна" і „Військо" Вартоломея Євтимовича це цінний вклад в нашу військову літературу. Жаль тільки, що В-тво „Рекорд" видало ці брошури надто скромно, без обгортки, через те ті книжки звертають на себе менше увагу, ніж заслуговують своїм змістом, важністю справ, які порушують.

Ол. Б.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

Четар Яросевич зі своєю батерією проганяє большевиків. „Кал. Черв. Калини" на 1922 р. Жовква 1922. 8°, календаріюм — січень; „Приятель Укр. Жовніра" — кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, календаріюм — січень.

Святошин біля Київа. Гер. вчинок. З іл.

Четар Богдан Гнатевич на Маківці. „Кал. Черв. Калини" на 1930 р. Львів 1929. 8°, календаріюм — травень.

Подав Л. Веринський. УСС. Гер. вчинок.

Четар 3-тої бат. У. С. С. Паїс ратує батерію з небезпеки. „Кал. Червоної Калини" на 1926. р. Львів-Київ 1925. 8°, календаріюм — листопад.

Гер. вчинок. З іл.

Шандрук П., ґен.-хор. Армія УНР та її боротьба за державність. „Гуртуймося". Прага—Горні Черношице 1932. 4°, ч. 9, ст. 7—14.

Іст. нарис.

Шандрук П. ґен. Бої 3-ої стрілецької Залізної дивізії з большевиками під с. Сидоровим над Збручем 16—26-го липня 1920 року. „Табор". [Каліш] 1923. 8°, ч. 1, ст. 94—111.

Шандрук П. ґен. Думки про еволюцію тактики піхоти. „Табор". Каліш 1924. 8°, ч. 2, ст. 87—98.

Шандрук П. Сулятицький П. Замісць вінка на могилу полковника Михайла Фролова. „Шляхом Незалежности". Варшава 1930. 8°, ч. 2, ст. 162—164—165.

Причинки до біоґрафії.

Шандрук П. Мілітарне та моральне значіння Зимового походу. „За Незалежність". Варшава 1935. 8°, ч. 12, ст. 2—3.

Шандрук П., ґен. Орґанізація збройних сил С.С. С.Р. „Табор". Каліш 1924. 8°, ч. 2, ст. 94—114.

Шандрук П., ґен. Паніка на війні. „Табор". Каліш 1927. 8°, ч. 3, ст. 44—65.

Шандрук П. Роля українського війська в справі поширення національної свідомости. „Вісти У. Ц. К. в Польщі". Варшава 1927. 4°, ч. 14—17, ст. 38—41.

Шандрук Павло, ґен.-хор. Симон Петлюра — творець і вождь українського війська. „Вісти У. Ц. К. в Польщі". Варшава 1927. 4°, ч. 11-13, ст. 14—21.

Шандрук П., ґен.-хор. Українська Армія в боротьбі з Московщиною (18 жовтня — 21 листопада 1920 р.). „За Державність". Збірник 4. Кіліш 1934. 8° в., ст. 201—236.

Воєнна ситуація 18. X.; склад армії на 10. XI.; забезпечення; сили ворога; топоґрафія району операцій; наші оперативні заміри; ситуація на 10. XI.; наступ москалів 10. XI.; операції 11—21. XI.; висновки. Накази. 5 схем.

Шаповал М[икита]. Військо і революція. „Вільна Спілка". Прага 1923. Збірник 2 і окремою відбиткою.

Шаповал Микита. Велика революція і українська визвольна проґрама (Виклади в Америці). Прага 1927. 8°, ст. 324. Вид. „Вільної Спілки".

Узгляднена військова боротьба.

Шаповал Микола. На теми війни. „Вістник укр. громади у Франції". Прага 1938. 4°, ч. 41, ст. 1—4.

Проти орієнтації на війну.

Шаповал Микола, отаман. Українська культурна праця на Підляшу й Поліссю. „Розсвіт". Раштат 1917, ч. 83, ст. 1—3.

Сині.

Шаповал Ол[ександер]. На порозі відновлення гетьманської державности на Україні. Короткий перегляд важніших подій 1917 р. на Великій Україні. Уложив... „Січ". Шикаґо 1929. 4°, чч. 15, ст. 1—4; ч. 16, ст. 2—4; ч. 17, ст. 3—5; ч. 18, ст. 3—4; ч. 19, ст. 2—4; ч. 23, ст. 5—7; ч. 24, ст. 5—6 і далі.

[Передмова]. В дні нац. весни на землях Наддніпрянщини. „Поглиблення" революції. Маніфестація 19. III. Рішення про орґанізацію Клюбу Полуботка; ухвала Богданів. полку; зміст його статуту. Відозва і діяльність Ради Клюбу. Творення укр. полків на території і поза нею. [Описи траґічної смерти Луценка і Міховського]. І-ий військовий зїзд. Кроки Винниченка проти армії. Характеристика членів Військ. Ґенер. Комітету. Міховський. Керенщина і т. д.

Шах Ст. „Бляхарі" в Сокалі. (Військовий спомин). Кал. „Просвіти" на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 46—49.

18. IV. 1919. От. А. Долуд. Коз. Загін ім. Ґонти. Приборкання Шурмяківців.

[*Шашкевич Богуслав*, отаман]. З записок бл. п. отамана Богуслава Шашкевича (Частина автобіоґрафії, написана в Берліні 3-го липня 1922 р.). „Літопис Черв. Калини". Львів 1936. 4°, ч. 1, ст. 6.

До р. 1920. З порт.

Шварцбарт і паризькі опришки. Нові ревеляції в справі смерти св. п. Симона Петлюри. „Неділя". Львів 1935, ч. 2, ст. 8; ч. 3, ст. 8.

Офінору Париж. Два рази друковано через конфіскату ч. 2-го.

Шевченко В., сотник. До 15-ої річниці Україн-

ської Армії. „Гуртуймося". Прага—Горні Черношіце 1932. 8° в., ч. 9, ст. 17—19.

Шевченко В., інж. IV. Універсал слово, ще незавершене чином. „Табор". Каліш 1931. 8°, ч. 15, ст. I—VIII.

Реферат.

Шевченко І. З правительством (Факти й враження). „Трудова Громада". Камянець Под. 1919, чч. 119, 120.

Є про стан армії по листопад 1919 р.

Шекерик-Доників Петро. Свято злуки українських земель (Уривок із споминів). Кал. „Громада" на 1924 р. Львів 1923. 8°, ст. 140—144.

Станиславів постанова про свято 2—3. I. 1919; опис свята у Києві. Вітовський. СС. на параді.

Шекерик-Доників Петро. Січові Стрільці. „Вістник СВУ". Відень 1916, ч. 104, ст. 418—419.

Побут.

Шелестинський Іван. Голубячий приятель. З переказу очевидців. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 8—9.

Поділля. Вапнярка. Побут.

Шелестинський Іван. „Як підростете, то пригадаєте їм"... (Спомин). „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 1, ст. 3—5.

1919. УГА. З 3 іл.

Шелухин С., проф. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р. Прага 1926. 8°, ст. 40. Вид. „Нова Україна".

Шемет С. Відповідь Олександрові Шульгинові. „Хліб. Шлях". Львів 1935, ч. 4, ст. 5.

Шемет Сергій. Полковник Петро Болбочан (Замітки до історії Запорожського Корпусу 1917—1919 рр.). „Хліб. Україна". Відень 1922/23. Книжка IV. 8°, ст. 200—236.

Причинок до біоґрафії.

Шемет Сергій. Микола Міхновський. (Посмертна згадка). „Хліб. Україна". Відень 1925. Книжка 5. 8° в., ст. 3—30.

Причинок до біоґрафії.

Шемлей Й. Охоронна сотня мосту на Дністрі в Заліщиках у травні 1919 р. (Спогад). „Літопис Ч. К." Львів 1937. 4°, ч. 11, ст. 21—22.

Заліщики—Чортків. Пор. Мойсеович.

Шендрик І. Козацька очайдушність. „Кал. Ч. К." на 1936 р. Львів 1935, календаріюм — липень.

Геройство. З іл.

Шендрик І. Наступ українського війська на книгарню. „Кал. Ч. К." на 1937 р. Львів 1936. 8° в., ст. 108—111.

Шендрик Іван. Матеріяли до бібліоґрафії Січових Стрільців. „Золоті Ворота". Історія Січових Стрільців 1917—1919. Львів 1937. „Історія визвольної боротьби України в моноґрафіях. II. том. Історія Січових Стрільців. 4°, ст. 321—381.

Шендрик Іван. Матеріяли до бібліоґрафії Січових Стрільців. „Матеріяли до української бібліоґрафії". Том VII. Львів 1937. 4°, ст. 1—62.

[*Шендрик І.*]. Та одно не гаразд. „Кал. Ч. К." на 1936 р. Львів 1935. 8°, календаріюм — квітень.

Геройство. З іл.

Шендрик Іван. Гл. І. Ш., Ів. Ш., Захарович Ів.

Шепарович Федак Олена. З повстанцями (Спомин). „Кал. Ч. К." на 1922 р. Жовква 1922. 8°, ст. 99—108; „Приятель укр. жовніра" — кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 99—108.

Шепель Зинаїда. Батько повстанця. Спогад. „Літопис Ч. К." Львів 1932. 4°, ч. 2, ст. 5.

Батько повстанця от. Якова Шепеля.

Шепель Зинаїда. До Редакції „Літопису Черв. Калини" у Львові. Львів 1937. 4°, ч. 9, ст. 21: З листів до Редакції.

Заперечення вислову Б. Чорномора в рецензії на оповідання Ю. Косача в ч. 1 за р. 1937. „Л. Ч. К." про повстання от. Я. Шепеля.

Шепель-Майстер Зинаїда. „Літопис Ч. К.". Львів 1936. 4°, ч. 9, ст. 8.

Пояснення до світлини „Відділ української кінноти" на ст. 11, ч. 7/8 з 1936 р. Літопису Ч. К.

6-го грудня 1919 р. „Літ.-Військовий Вістник". Каліш 1921. 8°, ч. 1, ст. 1—3.

З приводу роковин Зимового походу. Значіння його.

Шестопал, сотн. З минувшини. „Зал. Стрілець". Каліш 1922, ч. 17 (28), ст. 1—2.

Дещо до боїв у Києві в січні 1918 р.

Шило Михайло, сотник. В книжці 7. „За Державність" в статті „До історії I-го пішого Лубенського ім. М. Залізняка полку"... „За Державність". Збірник 8. Варшава 1938. 8° в., ст. 248.

Спростування.

Шило Михайло, сотник. До „Зимовий похід" ґен. М. Омелянович-Павленка. „За Державність". Збірник 5. Каліш 1935. 8° в., ст. 276.

Спростування.

16-ті роковини подій на Великій Україні. Відчит полк. Доценка про повстання проти б. гетьмана Скоропадського. „Діло". Львів 1934, ч. 309, ст. 4.

Ш—к Ю., У. С. С. В четверту річницю боїв на Маківці. „Стрілець". Камянець Под. 1919, ч. 26, ст. 1.

Ш—ко, хор. В заставі (Спогад). „Зал. Стрілець". Каліш 1921, ч. 23 (34), ст. 4.

XI. 1920. Могилів Под. 3-я Зап. дивізія.

Ш-ко, хор. З минувшини. „Зал. Стрілець". Каліш 1922, ч. 11 (22), ст. 2.

Спогади хор.-добровольця, що перейшов до укр. Армії до куріня Вільна Україна, що переформувався в 3-й Зал. дивізію.

Ш-ко, хор. Спогад. „Зал. Стрілець". Каліш 1921, ч. 19 (30), ст. 4.

VIII. 1920. Під Бучачем, протибольшевицький фронт. 3-я Зал. дивізія.

Ш—ко, хор. Спогади. „Зал. Стрілець". Каліш 1921, ч. 13 (24), ст. 2.

Бій під Іванківцями Новоушицького пов. з большевиками. 1-й Могилівський полк і Окремий Галицький Курінь. 1920 (?).

Школа вкраїнських пластунів у таборі інтернованих Щипйорно в Польщі. Щепйорно 1923. 8°, ст. 44+2 табл. + 2. Видання Школи.

Шкравій С. Про оборону Замостя Українською Н-ською стрілецькою дивізією. „Коз. Думка". Похідна друкарня Штадармії 1920, ч. 14.

Докладні дані.

Шкрумеляк Юра. Боєві хрестини. З дневника. „Діло". Львів 1916, ч. 131, ст. 3.

Шкрумеляк Юра. Вірна наречена. „Кал. Черв. Калини" на 1922 р. Жовква 1922. 8°, ст. 90—92.

Побут.

НОВІ УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

АЛЬБОМУ У. Г. А.

Для замовлень, присланих **впродовж місяця липня 1938 р.,** обовязують такі умови передплати:

1. Ціна, платна **готівкою** найдальше **до 31. липня** 1938 р., зол. 19. і 60 гр. на порто, разом зол. 19·60. — Для членів „Червоної Калини“ зол. 16·—.

2. Ціна, платна **місячними ратами по зол. 5·—**, починаючи **від дня замовлення**, а кінчаючи дня 31. жовтня 1938 р., зол. 21. і 60 гр. на порто, разом зол. 21·60. — Для членів „Червоної Калини“ зол. 17. і 60 гр. на порто, разом зол. 17·60.

Ті ціни та умови перддплати обовязують лише до **30. вересня 1938 р.**

Після того реченця листа замовлень буде замкнена, а ціна буде значно підвищена.

З уваги на високі кошти друку та технічні труднощі, висоту накладу узалежнюємо від кількости зголошених передплат, так що Альбом УГА зможуть дістати лише передплатники.

Світлини-портрети можна присилати вже тільки до дня 15. липня 1938 р., пізніще прислані, з технічних причин не зможуть вже бути поміщені в Альбомі.

Замовлення просимо присилати на адресу:

Видавництво „Червона Калина“

Львів, вул. Зіморовича ч. 12. почт. скр. ч. 43.

ВЖЕ ВИЙШОВ — ЦІНА 2.50 ЗОЛ.

IV Український Статистичний Річник

у виданні Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка
накладом Українського Економічного Бюра
з текстом українським і анґлійським
під редакцією Проф. Др. В. Кубійовича, Ред. Л. Лукасевича і інж. Є. Гловінського.

КРІМ СТАТИСТИЧНИХ ВІДОМОСТЕЙ РІЧНИК ПОДАЄ РЕЄСТР
української преси та адреси установ у всьому світі

Ґоловний склад: Книгарня Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка ЛЬВІВ, РИНОК 10.

ЗАМОВЛЯТИ можна вплачуючи на ПКО конто 21.776 Ł. Łukasewicz Warszawa зл. 3·— вартість річника й порто або листовно: Ukraińskie Biuro Ekonomiczne, Warszawa I, Skrz. poczt. № 608.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ!

До цього числа долучуємо почтові складанки Промислового Банку ч. 506.778. та просимо Л. Т. Передплатників прислати ними біжучу передплату за II. піврік згл. III. чвертьрік 1938 р

Л. Т. Передплатників, що залягають з передплатою, просимо негайно вирівнати залеглість.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. річник / Число 7—8. / Липень—Серпень 1938.

ЗМІСТ:

Полковник Євген Коновалець
Петро Сагайдачний 2
Удар на Чортків
Др. Іван Борковський 5
„Адмірал і кок"
Святослав Шрамченко 11
Гірська Бриґада УГА та її перехід на чехословацьку територію
О. З. 13
Ніч після бою
Степан Лисак 14
Штаб південного фронту
Гнат Пороховський. 15
Український галицький полк в роках 1920-1922-1923 на Великій Україні
о. Іван Левицький 19
IV. Зїзд Українського Воєнно-історичного Т-ва
(ір) 22
На панцирці
Ф. Ш. 23
При VII-ій Львівській Бриґаді на Великій Україні
П. Мигович 25
Мазепинщина в освітленні турецької історії
Корнило Заклинський 30
Три помилки четаря Павла Модрини
Володимир Сас 32
Бібліоґрафія
І. Ш. 37

Редаґує: *В. Софронів-Левицький.* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.* З друк. Н.Т.Ш. у Львові.

КАВУ „ПРАЖІНЬ“

пє кожний, хто раз спробував.

„Суспільний Промисл“ – Львів 24. Жовківська ч. 188.

УКРАЇНСЬКА НОВОЧАСНА ФАБРИКА КОСМЕТИКІВ

МЕРІДА

ПУДЕР РІВНИЙ НАЙКРАЩИМ

МУЖЕСЬКІ

капелюхи сорочки краватки

ЖІНОЧІ

панчохи білля блюзочки рукавички купелеві костюми

поручає

Е. ДУМИН

Львів, Коперника ч. 4.

ЗБІРНИКИ

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Видає: Українське Воєнно-Історичне Товариство.

Вийшов богато ілюстрований, люксусово виданий восьмий Збірник. Містить спомини й розвідки наших визначних учасників визвольної війни.

В цім Збірнику: З боротьби українського народу, ґен. П. Єрошевича; Вапнярська операція, полк. М. Крата; Укр. рух у IX. рос. армії, полк. В. Савченка; Окремий Чорноморський Кіш, полк. К. Смовського; Інструкторська Школа Старшин, сотн. С. Левченка; Козацький похід Язловецького, д-ра М. Антоновича; Київські переживання, К. Коваль-Медвєдзької; Вступ укр. військ до Києва, полк. В. Чабанівського; Похідна церква 6-ої дивізії, о. П. Білона; Матеріяли до історії полку ім. М. Залізняка, інж. пполк. А. Марущенка-Богданівського; Волинські повстанці в кривавих днях 1920—1924 років, сотн. Е. Філоненка; Сторінка виправлень.

Адреса Управи Товариства й Редакції:

Варшава 22, вул. Опачевська ч. 54, м. 15, полк. М. Садовський.

Продають усі книгарні.

Хто ще не знає?,

що

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

(повноватки)

„КАЛИНА“

є найліпші

КАЛИНА

Видавайте все трохи менше,

ніж маєте, а решту для кращої майбутности складайте на ощадність — — — —

у Земельнім Банку Гіпотечнім

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. СЛОВАЦЬКОГО ч. 14.

(ФІЛІЯ: Станиславів, вул. Собіського ч. 11).

НА СТОРОЖІ ТВОЙОГО ЗДОРОВЛЯ І КРАСИ

ТОАЛЕТОВІ МИЛА

„Центросоюз“

ПАСТА

ЕЛЄҐАНТ

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1938

М. Бутович.

„Літопис Червоної Калини".

Умови передплати:

Річна передплата виносить	зол. 13.—
Піврічна передплата виносить	„ 7·—
Чвертьрічна „ „	„ 3·50
Ціна поодинокого числа	„ 1·20
Для членів „Червоної Калини" чвертьрічно	„ 3·—
П. Т. Передплатники з Чехословаччини платять таку саму передплату, з інших країв річно	зол. 14·50

Точні П. Т. Передплатники отримують в 1938 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах цінної праці проф. Володимира Січинського **„Чужинці про Україну".**

Передплату просимо слати виключно чеками **Пром. Банку** ч. конта 506.778.

Адреса Редакції і Адміністрації: „ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ",
Львів, вул. Зіморовича 12. почт. скр. ч. 43.

ВЖЕ ВИЙШОВ — ЦІНА 2.50 ЗОЛ.

IV Український Статистичний Річник

у виданні Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка
накладом Українського Економічного Бюра
з текстом українським і анґлійським
під редакцією Проф. Др. **В. Кубійовича**, Ред. **Л. Лукасевича** і інж. **Є. Гловінського.**

КРІМ СТАТИСТИЧНИХ ВІДОМОСТЕЙ РІЧНИК ПОДАЄ РЕЄСТР
української преси та адреси установ у всьому світі

Головний склад: Книгарня Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка **ЛЬВІВ, РИНОК 10.**

ЗАМОВЛЯТИ можна вплачуючи на ПКО конто 21.776 Ł. Łukasewicz Warszawa зл. 3·— вартість річника й порто або листовно: Ukraińskie Biuro Ekonomiczne, Warszawa I, Skrz. poczt. № 608.

ГОТЕЛЬ

Народна Гостинниця

Львів вул. Костюшка 1
(тел. 208-88)

поручає:

соняшні, спокійні, вигідні і чисті кімнати по найнищих цінах. Для П. Т. гостей вінда, лазнички і телєфон. Готель центрально огріваний. — Доїзд з Головного Двірця трамваєм ч. 1 (Перестанок біля готелю). Кімнати в ціні від зл. 3·—

БІЖУЧА ЗИМНА І ТЕПЛА ВОДА.

Opłata pocztowa uiszczona gotowką

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. Річник

ЧИСЛО 9. ВЕРЕСЕНЬ 1938

Начальний Вожд ґен. Мирон Тарнавський на катафальку у Соборі св. Юра.

Ґенерал Мирон Тарнавський

(Спроба характеристики).

Написав: Дмитро Паліїв.

СЕРЕД УСУСУСІВ.

Уявимо собі розмову у вищих військових командах австрійської армії в 1916 р.:

— З тою цивільною бандою треба врешті зробити порядок. Треба дати їм чоловіка, який взяв би їх в руки.

— Я знаю такого одного.

— Хто він такий?

— Капітан Тарнавський з 35 п. стрільців. Він вже дасть собі раду.

— Ну, то добре, пишіть назначення.

І сотник Мирон Тарнавський прийшов на команданта Вишколу Українських Січових Стрільців, як караюча рука, що мала з „цивілів" зробити „військо".

Австрійська команда помилилася у цьому випадку дуже основно. Зрештою не перший і не останній раз. Тарнавського оцінювали австрійські команданти по його відношенні до них. З Тарнавським мали вони постійні клопоти. Він був неуступчивий і мав одне „недомагання": свій погляд на справи. Тож припускали, що й у відношенні до підчинених, він такий самий, значить „пес", отже для бойких Усусусів якраз підходячий.

І до УСС — проти всяких інтенцій — приділила австрійська команда типового Усусуса по психіці.

Ані Усусуси не потребували нагинатися до свого нового команданта, ані Він не потребував у чомунебудь змінюватися. Він був вояк з крови і кости, але й стрільці були вояки. Що про вартість війська рішає не лише сам „дріль", але перш усього дух й інтеліґенція, про те не було ніяких сумнівів ані у Тарнавського ані у стрільців. Тому теж по приході Тарнавського в УСС не зайшли ніякі зміни, а хіба наступила петрифікація істнуючого стану, для вузьколобих полковників і ґенералів тим небезпечніша, що тепер мали до діла ще з Тарнавським, людиною високого воєнного стажу.

Тарнавський уявляв собі військо саме на таких принципах, на яких були побудовані УСС. Дисципліна випливала з почуття чести формації, а не зі страху перед карою. Приналежність до формації була гордістю, а боєвість виростала зі зрозуміння цілей, за які УСС боролися.

Те останнє Тарнавський засвоїв собі дуже скоро. Не було би згідне з правдою, якщо твердити б, що Тарнавський на початку свого приходу до УСС був українським державником. Українські державницькі стремління були ще надто свіжі, щоби вони запустили коріння аж до австрійських кадрів. Але український примітивний патріотизм — любов землі і привязання до свого народу, винесений з патріярхальної священичої родини — не заснув у Тарнавського ні на мить. І на його появі дуже скоро виріс у стрілецькій атмосфері Тарнавський-державник, здібний боронити стрілецької чести навіть коштом своєї карієри, готовий навіть на державну зраду в розумінні тодішнього кодексу.

Тарнавський був найбільш любленим командантом з поміж усіх, що були перед і після Нього. Бо любив Він нас усіх і навіть, якщо карав, то як батько.

⁂

Чотири роки воєнних переживань вплинули дуже радикально на психіку не лише українських січових стрільців, але й на австрійські формації, зложені з українців.

Під впливом революційних подій в Росії й відродження політичного українства над Дніпром, приходило освідомлення власних національних цілей, австрійські державні й династичні почування сходили на десятий плян.

Похід австрійських військ в Придніпрянську Україну на початку 1918 р. Тарнавський зрозумів як поширення своєї діяльности для у к р а ї н с ь к о ї справи. У Нього не залишилося з австрійського патріотизму дослівно — нічого. Чи то на пості штабового старшини для окремих доручень при дивізії, чи пізніше на пості команданта табору поворотців з російського полону, — Тарнавський руководився завжди українською рацією. Для Нього не було сумніву, що майно треба зберегти для української держави та що важніше є поповнити полоненими ряди Січових Стрільців, як відсилати їх на скріплення італійського фронту. Він може навіть не запримітив, як і коли перестав бути австрійським старшиною й став українським, призначеним для сповнення великого й відповідального обовязку.

В У. Г. А.

Листопад 1918 р. застає підполковника Тарнавського на пості команданта полку, зложеного майже з самих поляків. Його перша думка, яку Він і реалізує, — недопустити той полк на терен Сх. Галичини, де йшли українсько-польські бої. Тарнавський перевозить полк через Волинь до Кракова, а сам вже й не сумнівається, що Йому діяти: Їде у Львів, щоби відтіль добитися до своєї Армії. Він вже не молодий, але плян у Нього зовсім молодечий: ніччю перекрастися через боєву лінію і зголоситись там, де — Він про це знав — Його нетерпеливо вижидають. Не щастить, Його арештують у Львові й відвозять до табору полонених, але Його ум працює дальше над тим самим і Тарнавський симулюючи недугу, добивається дозволу на переїзд до Австрії, звідки негайно виїзджає у Станиславів.

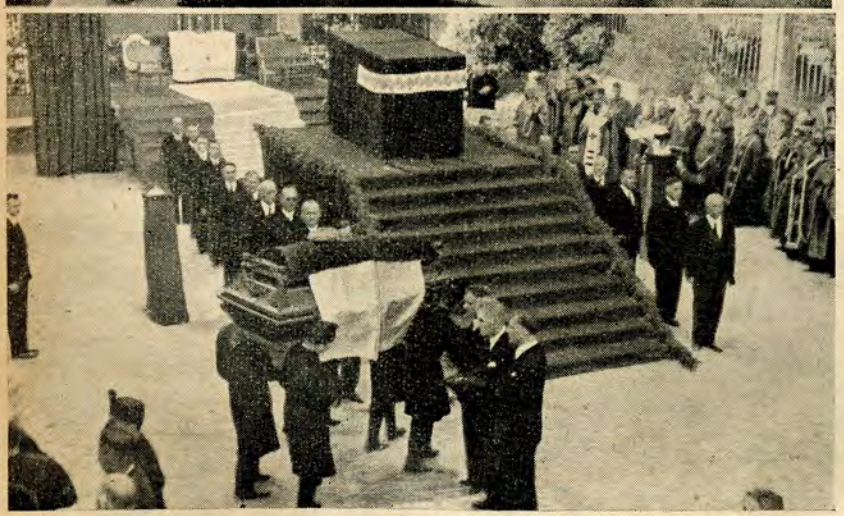
Призначення на команданта найбільш відповідального II. Корпусу, що стояв перед брамами Львова, Тарнавський приймає — не як почесть, бо за нею Він ніксли не ганявся, але як тяжкий обовязок. „А може маєте кого ліпшого на те місце" — це була Його відповідь полк. Вітовському на пропозицію переняти Команду Корпусу.

Як командант корпусу і пізніше Начальний Вождь, Тарнавський не почувався вдоволеним. Його ж стихія була боєва лінія, не штаб. До того в початках, це була імпровізація, штаб творили люди припадкові й непідготовані. В такій ситуації

Домовина Ген. Тарнавського у Соборі св. Юра.

Вгорі: Виносять домовину Ґен. Тарнавського з Собору св. Юра.
Вдолині: (На площі св. Юра). Несуть домовину на катафальок.
В глубині вівтар, поруч вівтаря фотель Ексц. Митрополита.

можливі ріжні непродумані акції, нерозважні потягнення. Тарнавський вносив спокій у нервозну атмосферу, Він був завжди чинником розваги, хоч ніколи не вагався тоді, коли ситуація вимагала рішучости.

Годі уявити собі краще доповнення до Тарнавського, як полк. Шаманек у ролі Його Начальника Штабу. Та двійка була немов сотворена для себе. Й коли Корпус, а згодом Армія доказувала чудес і проти всяких правил держалась без виряду й муніції в Галичині проти реґулярної, сильнішої числом і технічними засобами польської армії на 3 місяці довше, як це обчислювали чужі штаби; й коли Армія серед бою переправившись через Збруч, на другий день була здібна розпочати свій побідний похід аж до Києва, — то це у величезній мірі заслуга тієї найвищої двійки, до якої Армія мала беззастережне довіря.

На обличчі Тарнавського ніхто ніколи не відчитав безрадности чи тривоги. Зрівноважений у найтяжчих хвилинах, ґенерал впливав на самопочуття Армії, як олива на розбурхані филі моря. З подивугідним стоїцизмом Він зносив удари, що їх доля зовсім не щадила. Коли йшло про добро Армії, Він був здібний на всякий вчинок, навіть, якщо це переходило Його компетенції. Коли ж йшло про Нього самого, Він — уступав. Це найяскравіше виявилося підчас „денікіяди". Ґенерал пішов на переговори з Денікіном, бо вважав, що в той спосіб рятує поручену Його опіці Армію. У тому випадку Він не оглядався на ніякі компетенції. Але Він без найменшого шемрання передав команду й дав себе арештувати, коли прийшов такий наказ від Його влади — диктатора. Його один кивок вистарчав, щоби ґенер. Ціріца, котрий приїхав з наказом диктатора — унешкодливити. Але в тому випадку йшло про Нього самого і таку думку Він з місця відкинув, хоч був свідомий великої кривди, яку Йому заподіюють.

Треба великого самовідречення, щоби після арешту й процесу, погодитися знов взяти на свої плечі відповідальність і то в час цілковитої безвиглядности. А все ж просьби старшин не тривали довше, як пів години, щоби ґенерал дав свою згоду, в заступстві недужого ґен. Микитки, переняти Команду Армії. І знов: Відійшов, як тільки ґен. Микитка зажадав цього від Нього.

Такий був ґенерал Мирон Тарнавський, як Комендант Леґіону УСС, як Корпусний Комендант, як Начальний Вождь і як великий самотник по програній війні.

Тільки двічі у рік — на Першого Листопаду й Зелені Свята покидав ґенерал самоту й приїздджав у Львів репрезентувати велике минуле. Сімнадцять літ втікав перед людськими очима, щоб не виставляти на глум і злобу достоїнства, яке в Його дужі руки зложило призначення.

Похорони Начального Вождa.

Написав: *Павло Маґас,* кол. пор. УГА.

Доля хотіла, що в останній хвилині я таки виїхав на похорони колишнього Начального Вождa.

Потяг переповнений виключно майже самими українцями у вишиванках та членами УГА, яких пізнати можна по військових відзнаках у кляпі сурдута. Погода гаряча, спека, у ваґонах душно, язик присихає в горлі. Усі невигоди і труди бліднуть в обличчі цілі, яка веде нас у столичний город кн. Льва, та зносимо їх тому без нарікання і слова протесту.

Віддаль з кожною годиною маліє і на далекому овиді маячіють вже сірі вежі львівських святинь та високих будівель. Звільна вїздимо на гамірний перон головного двірця і ось ми вже у Львові.

Я з моїм товаришем подорожі, рівнож ветераном УГА, пішки спрямовуємось бічними вуличками, щоби лиш чимскорше добратись до цілі.

Чим ближче св. Юрської площі, тим число наших людей збільшується. Переходимо у товпу, з трудом перебиваємося через розколисані у барвних строях селянства. Здовж вулицею витягнулися ряди луговиків в одностроях, а дальше чвірками взірцево і карно уставлені делеґації з різних сіл і повітів чекають на дальші прикази.

Товпа напирає на св. Юрську площу здержувана кордоном власної міліції та впорядчиків. І нас обох не пускають, та на вид ветеранських відзнак з належною пошаною уступають місця та вказують нам найкоротшу дорогу до собору, місця, де спочивають тлінні останки нашого Вождa, місця, де формуються колишні Його Корпуси, які мають віддати Йому свою чолобитню та останню військову прислугу.

На бічному, камінному подвірю св. Юрського собору стоять у тіні дерев вистроєні в чвірки 3 корпуси славної з визвольних змагань Гал. Армії. Розходжуся зо своїм товаришем, він до III-го, я до II-го корпусу і займаємо місця.

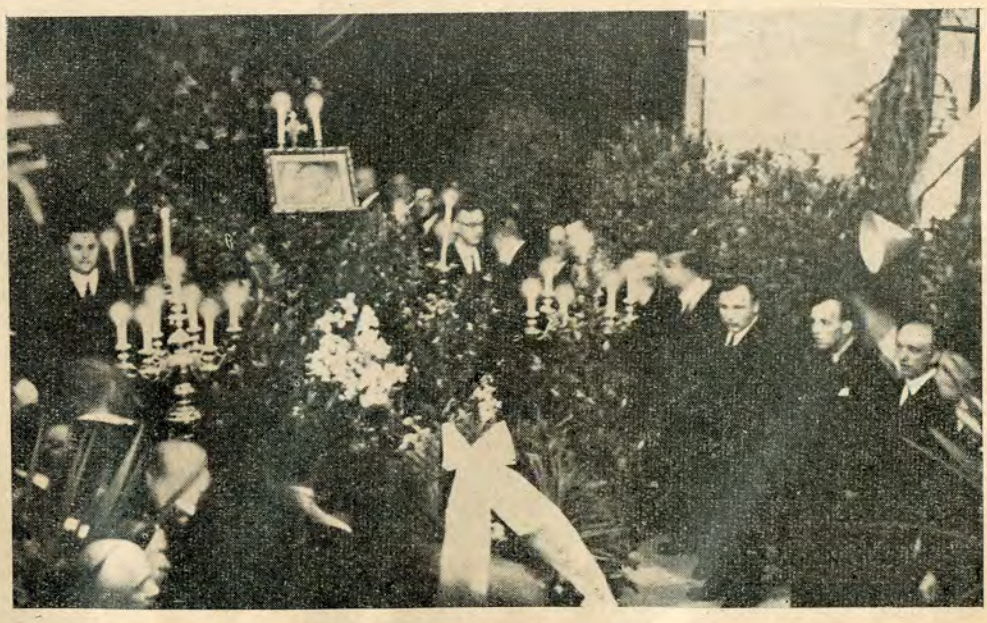
Побіч мене стоїть у тяжких чоботах та селянській полотнянці старший віком селянин з бобрецького повіту, дальше священник та якийсь інтеліґент у скромному вбранні доповнює нашу чвірку. І так майже в кожній чвірці. Лікарі, адвокати, священники, урядовці, селяни і робітники без ріжниці стану, суспільної кляси і військової ранґи формують ряди трьох корпусів, а кожний з нас нам дорожчий в цій хвилині понад найвищого пана, понад наймогутнішого багача, понад найбільше ученого. Ми почуваємо себе такими близькими тому, бо ми звязані одною присягою, бо ми разом міряли шлях Львів—Київ, бо ми разом червонили його своєю кровю, бо ми разом вкривали густими могилами степи і придорожні рови, бо ми разом кували кращу долю і світліше Завтра нашої Батьківщини під проводом саме Того, Котрого тлінні останки спочивають тепер за грубими мурами Святоюрського Собору.

На обличчі кожного з нас малюється сувора повага і біль, між рядами стелиться німа тишина, а душу розривають рефлєксії з минулих Великих Днів. Спина кожного уже пригорблена, сивина припорошила голову, з лиця видко тяжко пережиті ці 20 років, — з очей лишень бє надія, а заразом віра і певність нового Воскресення.

Команда: Позір! Ходом руш! виводить нас Корпусами на обширне подвіря, замкнене з одної сторони митрополичою палатою, з другої собором, з третьої високим підвищенням на катафальок та за ним полевим вівтаром. По середині вівтара високо в гору стріляє жовто-блакитний прапор, прикрашений військовою відзнакою УГА, а по обох його боках 2 чорні, жалібні прапори. Здовж входових дверей, з високого балькону собору звисають рівно 2 жовто-блакитні, а між ними чорний прапор. На бальконі біліють 4 постаті ґуцулів з довгими трембітами в руках.

Поза 3-ма Корпусами нікого не пускають більше на подвіря, як видко, при поминальнім молебені асистувати буде своїому Вождові виключно тільки Його колишнє вірне Військо.

В соборі утихає спів парастасу і в дверях указується світське духовенство у чорних ризах, що

Домовина Ґен. Тарнавського в Соборі св. Юра. Обабіч почесна сторожа б. старшин.

сходить двійками і уставляється перед престолом. А далі слідує монаший чин з ігуменом студитів о. Шептицьким, а дальше фіолєти каноніків і пралатів, а дальше золоті мітри 2-ох мітратів, а за ними 2-ох князів церкви з жезлами в руках. А за ними... чорна, металева домовина на плечах 6-ох старшин, прикрита прапором у жовто-блакитних красках, на ній червона китайка, а зверха ґенеральська шапка. За домовиною старенька, зболіла пані ґенеральша у тяжкій жалобі з донькою, сином і зятем та дальшою рідньою, за ними три адютанти з військовою відзнакою на подушці, а за ними відпоручники з землею в урнах з рідного села Барилова, з гори Маркіяна Шашкевича у Підлиссю, з села Черниці, де останніми часами стільки років жив у самотині Начальний Вождь і чимало інших урн.

Народ перед Собором св. Юра, в якім зложено домовину Ґен. Тарнавського.

Коли дорога домовина указалася на порозі собору, заплакали трембіти з балькону св. Юра, заплакали гіркими сльозами серця поставлених на позір трьох корпусів, заплакала багатотисячна товпа народу, зібрана перед брамами і на Святоюрській площі. Плакали всі...

Домовину умістили на високому катафальку, яка заблестіла понад нашими головами у гарячому, липневому сонці.

Ми все ще стояли „позір" з вліпленим зором в чорну домовину, віддаючи останній, військовий салют і чолобитню Начальному Вождові.

Розсунулись чорні, залізні двері митрополичої палати, через які винесли у фотелі старенького, хворого тілом Митрополита, що мимо свойого лихого стану здоровля хотів віддати колишньому Вождові Рідної Армії поклін і останню прислугу.

Липневе сонце стояло високо на небі і пекло своїми золотими промінням, у повітрі уносився плач гуцульських трембіт та хор дзвонів зо всіх львівських церков.

Слова панахиди підхоплював сильний, мужеський хор, що сумним гомоном розливався далеко... далеко поза брами святоюрських будівель, заливав площу і відбиваючись об високі мури, губився в далеких вулицях.

Перший пращав колишнього Начального Вождa, пралат о. Куницький, який змалював постать Начального Вождa, як людини і вождa взагалі. Другим і останнім бесідником, який прощав Начального Вождa від імени колишнього Його війська був б. пор. інж. А. Палій. Найбільше зворушливою хвилиною в обох мовах був останній — звіт інжиніра Палія, зголошений Начальному Вождові:

„Пане Ґенерале! Голошу слухняно, що до звіту явилось кільканацять тисяч Твоєї старшини і козацтва. Пане Ґенерале вибач, що військо Твоє ставилось не в одностроях, але Ти не дав такого наказу..."

Три корпуси стоять на „позір", останній звіт...

Не було між нами ні одного, який цю хвилину пережив би без глибокого зворушення. Три корпуси вояків зі своїми старшинами, підстаршинами і стрільцями ставали на останній звіт перед своїм найвищим командантом.

Фронтом звертаємося до середини, творимо шпалір і пропускаємо домовину, яку виносять знову старшини і уставляють на підвищенні за брамою, перед якою починають дефіляду ветерани УГА та зібране громадянство.

Похід спрямовується у сторону міста вулицями Міцкевича, Ягайлонською, Леґіонів, побіч М. Театру, вулицею Казимира Великого і Янівською в сторону кладовища. На чолі походу хрест, за ним отаман Ст. Шухевич з адютантом і сурмач. За ними довжезний ряд, цілий ліс зелених вінків з живих квітів з жовто-блакитними шарфами, дальше орхестра, дальше II-ий, I-ий і III-ий корпуси, відділені від себе належними відступами. За ними духовенство, хор, домовина, рідня, парляментарна репрезентація в комплєті, орхестри, а дальше, хто годен збагнути і злічити скількість молоді і старших, витягнених у військовому ладі.

На хідниках, у вікнах і на бальконах товпляться люди, які приглядаються похоронам колишнього українського Начального Вождa. Впорядчики удержують лад. Сходимо на вулицю Леґіонів. Широкі хідники, вулиця і бульвар перед театром битком заповнені народом. Трамваї, авта та ріжного роду поїзди стоять на місцях, де захопив їх похід.

Сонце хилиться до заходу, спека не устає. Звуки дзвонів колишуться у гарячому воздусі та зливаються з мельодією похоронного хору та орхестр в один могутній акорд, що лляється широко по цілому Львові.

Начальний Вождь Ґен. М. Тарнавський підчас зелено-святочного походу на Янівське кладовище у Львові на два тижні перед смертю.

Ці самі непроглядні товпи народу залягають Янівську вулицю до самого кладовища. Цвинтарна брама зачинена кордоном впорядчиків перед публикою поза походом.

Перед цвинтарною брамою уставляється з боку орхестра і грає жалібний марш.

Перший корпус увійшов вже в браму і потонув у тіні широких дерев. За ним другий і третій і дальші чвірки. Заходяче сонце продирало червоне проміння крізь гілля дерев і золотило в останнє дорогу Начальному Вождові. Пісчаними стежками тяжко машеруємо горі кладовищем, аж перед нами починають сіріти ряди стрілецьких хрестів. І тут військовий лад, навіть хрести витягнулись у військову лаву широко і довго — а перед ними викопали нову, свіжу могилу, викопали могилу для Команданта оцих стрільців.

На пятьох рядах стрілецьких хрестів в цілу ширину військового кладовища зложили на кожному хресті по одному вінкові, які галицька земля принесла на могилу своєму Вождові. Три корпуси уставилися лавою між стрілецькими хрестами, дальше парляментарна репрезентація і 110 священників з Владиками заняли місця над отвертою могилою. З боку уставився 150 особовий хор, а решту походу розміщено поза стрілецьким кладовищем.

Владика розпочав панахиду: „Святий Боже, Святий Кріпкий" рознеслося у вечірньому сумерку жалібно і рівно поміж сірими стрілецькими могилами і понеслось у низ між старі тінисті дерева, геть у найдальший закуток янівського кладовища.

На небо виплив ясний місяць і блідо усміхався до машеруючих чвірок, що безустанку плили в сторону свіжої могили.

„Вічний спокій подажд Йому Ґосподи" — і сотвори Йому „Вічную память".

Сурмач заграв „Позір". Три корпуси випрямилися струнко, а хор відспівав Начальному Вождові останню пісню, сумну невеселу, стрілецьку пісню, на останню дорогу життя: „Вічная память".

Чвірки орґанізацій плили все ще дальше в сторону, звідки неслись сумні акорди пісні.

Спускали домовину... не гриміли батерії, не били літаври, не впав ні однісінький почесний стріл, а пречінь спускали у могилу не ґенерала, а ґенерала ґенералів. колишнього Начального Вождa. Лиш три корпуси на команду „В ліво глянь" бистрим зором хотіли проникнути стінки металевої домовини.

Останній звіт здавав Нач. Вождові полк. Бізанц: „Пане Ґенерале! голошу слухняно в імені старшин, підстаршин і вояцтва, що всі ми тут стоїмо, як 20 років тому назад під Твоїм приказом..."

„Вічна Тобі, Пане Ґенерале, слава й Память".

Сурмач заграв „Спочинь".

Дріжучим голосом, а кріпкими словами пращав Ґенерала від імени цілого народу голова уряду З. О. У. Н. Р. Д. Кость Левицький, а від імени Митрополита складав о. Лаба на руки пані ґенеральші слова співчування для Неї Самої і цілої рідні.

Делеґації кидали грудки землі і голосили Пану Ґенералові, з яких сторін вона походить.

О год. 9 вечором виходив я з кладовища. Над брамою горіли лямпи і ярким світлом освічували тисячі народу, що зі спущеними головами опускали кладовище.

Спомин селянина про ґен. М. Тарнавського

Написав: *Степан Стечишин,* господар з Глещави, пов. Теребовля.

В 1913 р. асентерували мене до австрійського війська і приділили до тодішнього 35 полку краєвої оборони в Золочеві. В 4-ій компанії того полку був командантом капітан Мирон Тарнавський. Я звернув на нього увагу, бо довідався, що це наш чоловік. Його любили вояки, бо він був справедливий і любив своїх людей, хоч був дуже вимагаючий у службі.

Капітан Тарнавський мав у полку чомусь опінію москвофіла. Її поширювали мабуть наші противники, яким було дуже не всмак те, що українець є старшиною. Зрештою на початку війни наші противники кидали підозріння на весь наш нарід в Галичині, що нібито всі Українці москвофіли і сприяють російським військам. Ці фальшиві підозріння коштували український нарід багато невинних жертв. Досить, що така опінія про кап. Тарнавського була в полку і вона затихла аж після того, коли капітан Тарнавський зараз на початку війни в 1914 р. вславився в боях під Оліевом, Ярославичами і в інших місцевостях східної Галичини.

За весь час моєї служби в 35 полку кр. оборони я не помітив в сот. Тарнавського нічого москвофільського. Сот. Тарнавський весь час перебував на фронті, з виїмком короткого часу, як був на лікуванні в лічниці після свого поранення.

Сот. Тарнавський доказував підчас війни просто чудес хоробрости. За те здобув собі у вищих старшин і в своїх підвладних велику повагу. Звичайно сам всюди заглядав і переконувався, як виконано його прикази. Своїм жовнірам старався догодити: дуже дбав про те, щоб його вояки мали що їсти, в що одягнутися. Дуже часто заступався за своїми вояками у вищих командантів, коли бачив, що їм може статися кривда. На війні в боях шанував своїх жовнірів, не шафував людьми, як це часто робили інші старшини. Його здібність і хоробрість зовсім слушно довели вкінці до того, що він став ґенералом і начальним вождом Української Галицької Армії. Бували часи, що після якогось бою, цілий полк: старшини, підстаршини і жовніри загально говорили про відвагу сот. Тарнавського.

Вертаючись з російського полону в 1917 р. був я якийсь час у Києві і тоді мав нагоду бачити того часу отамана Тарнавського. Він проводжав по Києві німецьких й австрійських старшин і показував їм старі українські будівлі та памятники, і пояснив усе. Я зараз пізнав мого колишнього „компанікоманданта" з Золочева. Він мав на грудях жовто-блакитну відзнаку. Одного разу побачив я от. Тарнавського самого на вулиці нашої столиці і рішив приступити до нього. Приступивши я поздоровив військовим способом і перепросивши сказав, що я був колись у його сотні в Золочеві та брав участь в перших боях на фронті проти Москалів в його курені.

От. Тарнавський дуже радо говорив зі мною, щиро і докладно поінформував мене про те, як треба поступати нашим полоненим, щоб дістатися до Галичини. Крім того він докладно, по батьківськи, виложив мені загально про тодішнє положення на Україні.

Мене дуже приємно вразило, що австрійський майор говорив так щиро і просто зі звичайним вояком, ще до того полоненим.

Так доля судила, що це була моя остання зустріч і розмова з пізнішим Начальним Вождом, одначе вона зістала мені в памяти і я не забуду її до смерти.

Делеґація Старшин, Підстаршин, Стрільців У. Г. А. Белзчини на Похоронах Нач. Вождa Ґен. М. Тарнавського 2. VII. 1938. у Львові.
1. Поручник - інтендант Др. Ілля Салагуб, 2. четар Др. Василь Мизюк, 3. підхорунжий Осип Ґембарівський, 4. десятник Семен Федоришин, 5. десятник Федь Сидор, 6. десятник Кость Мигаль, 7. заступник четаря Степан Середоха, 8. вістун Іван Музика, 9. вістун І. Возняк, 10. десятник Іван Коваль, решта стрільці УГА.

Бережани взяті.

Спомин. Написав: *Теодор Мартинчак.*

Із днів чортківської офензиви, на підставі записок.

Як гураґан покотилася ця вістка вранці дня 21. червня 1919. року на фронті II. Корпусу Української Галицької Армії, що вже від кількох днів стояв у затяжних боях за Бережани.

Поляки ставили запеклий опір. Щораз то нові, свіжі баталіони кидали на вдержання цієї важливої позиції, укріпилися від сходу на горбах над Золотою Липою, між ними й на Лисоні, у старих нездобутих окопах з часів світової війни, очайдушними наскоками із півночі, від Зборова, намагалися зірвати українську офензиву — та не помогло нічого. Обходом з боків, від півдня і від півночі, прорвали наші війська польський фронт під Бережанами, осадили місто із трьох сторін і вирішили його судьбу.

„Бережани взяті! Вперед!"

І все рушило вперед, як та повідь. Боєві частини, а разом з ними допомічні формації й численні обози, що вже попереднього дня підтягнулися тісно до боєвої лінії, а сьогодні від досвідків стояли в поготівлі, під запрягом. Бо в команді корпусу вже в полудне 20. червня знали, що Бережани ось-ось мусять бути наші і стягнули все разом у похідному поготівлі.

Погідний, теплий день подільського літа. Легкий ранній дощ навіть не прохолодив кількаденної спеки. Випила його без сліду спрагнена земля й рістня, тільки на дорозі, по злегка скропленій порошні видко, що недавно падав дощ.

Між Козовою і Бережанами ще свіжі сліди завзятих боїв. Зараз за Козовою лежать попри дорогу цілі стирти гарматніх гільз із вистріляних набоїв. Зложено їх рівнесенько, під ряд, видко, дбайливими руками, що знали вагу й ціну військової зброї. Шанували навіть ці порожні гільзи.

Дехто з військових та з обозних пристав й вибирає собі одну з таких гільз. На памятку. А може і з людської слабости. Бо манять око ці луски з убивчого стрілива, виблискують золотим мосяжем до ясного червневого сонця, наче яка весела дитиняча цяцька. Особливо ці малі, вузькі гільзи, від полевих гармат. Їх і носити лекше, не такі важкі й обємисті, як від гавбиць, і на стіл поставити їх зручніше, замість вазонка під квіти.

Цілі стирти отаких „вазоників" стоять осьтут під Козовою, на хлопа зависоко. Це батерії VII. Львівської Бриґади гатили звідсіля під Бережани, засипували польські позиції градом заліза і разом з батеріями інших бриґад вирішили бій за Бережани. Крісової ж муніції для піхотного наступу в нас обмаль, а гарматньої ще трохи знайшлося. Головно у Тернополі, звідкіля возили її під Бережани день і ніч селянськими підводами, бо залізнича сполука була тоді перервана. Польські війська у відвороті позривали мости.

А далі до Бережан, на полях і на горбах цілий лябіринт старих воєнних окопів, тут і там свіжо підсипаних. Та на тих горбах під Бережанами, що їх ще тому пару годин залягали польські війська, творяться дивні речі. Наше стрілецтво забігає туди з дороги цілими гуртами, розсипується ніби то безцільно, то сюди то туди. Та ні, не безцільно. Вони чогось то шукають, один поперед одного забігає, нахиляється до землі та знову біжить далі, як у якій лихорадці.

Вони справді шукають. Шукають за крісовими набоями, що їх у поспіху чи з легкодушности покидали польські вояки. Бо в нашій армії найтяжчий голод, який може навістити військо — голод набоїв! Кожний крісовий набій вартніший золота, вартніший найцінніщого діяманту. Одна з бриґад, чи не новосформована XII., наступала на Бережани ліворуч, майже зовсім без крісової муніції, без вистрілу! Старі вояки проклинали світ і людей та очі сльозами їм заходили, затискаючи в руках порожній кріс.

А тепер розбігаються по полях, перешукують здобуті окопи, чи не залишив їм противник нехотя трохи муніції. І благословлять його за кожний крісовий набій.

Вже обози зїзджають у Бережани, а стрільці-боєвики все ще увихаються по польських окопах. Муравлями обложили горби і незнати котрим вже наворотом перешукують кожний закамарок.

Менше їх на залізничій стації в Бережанах, де наші захопили цілий поїзд польської інтендантури. Там тільки дрібні гуртки стрільців, по кілька люда. Розбирають всіляке майно: французькі черевики, анґлійські уніформи та американське сало й консерви. Найшли й трохи крісової муніції, але здебільша німецької, непридатної до наших крісів. Все те розділюють між боєві частини, трохи поживи роздають окремим стрільцям — решта піде до магазинів.

Великий міст на Золотій Липі в Бережанах поляки з усіх чотирьох кінців облили нафтою і підпалили. Але грубі бокові бальки з твердого дерева не ймилися, тільки обгоріли від нафти і назверха вогонь погас. Та від сторони міста, під мостом, горіло дальше, тільки спершу ніхто цього не запримітив. Вже частина обозів переїхала коли полумя високими стовпами знялося раптом в гору. Щойно тоді вогонь остаточно загасили, та ще в пору.

*

У старшинській харчівні у Бережанах, яка щойно розташовується, гамірно і глітно. Тут загальна збірка, тут новини. Польські війська вийшли з міста на досвітках.

В хаті, де примістилася харчівня, страшенний нелад. Шафи повідчинювані, шухляди повитягані, скрізь по долівці і по ліжках валяється порозкидана мужеська й жіноча ґардероба, найбільше цеї останньої. В їдальній кімнаті ще на-

критий обрусом стіл, з рештками вечері на тарілках, по всіх усюдах повно сміття.

Це хата польського коменданта міста Бережан, пана Б., бувшого австрійського капітана, який перебув тут часи української влади і став комендантом щойно з приходом польських військ, тому три тижні. Тепер відїхав в останній хвилині за військом, з жінкою та двома чи трьома доньками, залишаючи мешкання в жахливому неладі.

Наші стрільці від кухні приводять хату поволи до порядку.

В одній кімнаті на малому столику лежить обемистий шкільний зшиток. Перекидаємо з цікавости картки. Це щоденник одної з донечок пана капітана, писаний за часів української влади, які в хоробливій уяві цеї панночки були часами „гайдамаччини" й „дичі". Інакших назв на ті часи у щоденнику немає. Цікаве, що про довгоожидані авторкою „польські часи" не згадано в щоденнику ні словечком і що авторка так легкодушно залишила свій „твір" на поталу „гайдамацькій дичі". А шкода, бо цей щоденник згорів дня 2. травня 1920. р. в с. Голодьки на Київщині, разом з усіма документами Команди II. Корпусу.

Мало хто з місцевих поляків мав час виїхати з Бережан перед приходом наших військ. Так ненадійно навіть для самих поляків прийшов відворот їх військ. Ба, серед замішання попало тут у полон багато польських військових, між ними й кількох старшин.

*

А через Бережани переходять тепер наші фронтові частини. Задержуються на хвилину в ринку, складають кріси рівними рядами в кізли, відпочивають настоячки й відходять дальше, на Перемишляни, на Львів.

Отак перемашеровують через місто сотня за сотнею, курінь за курінем, твердим відміреним кроком, груди гордо вперед, чоло вгору, а на обличчях повага великого труду й великої радости.

„Бережани взяті!"

Населення Бережан не хоче вірити, що це те саме українське військо, яке тому пару тижнів у мовчавливій розпуці відступало на схід, знеохочене та зневірене. І ми самі протираємо очі. Неначе дивним сном видається нам ця дійсність, що протягом кільканадцяти червневих днів розбиту армію перетворила в одну міцну, горду, переможну і завзяту.

Безгранична радість розпирає нам груди. Ми щойно тепер, після Чорткова маємо Армію, готову на найбільші подвиги. Частини поповнюються в кожному селі, наростають у поході вперед кожної днини. Прибігають назад зневірені, пристають вчорашні байдужники, які щойно тепер, в обличчі загрози, зрозуміли, що це значить своє.

А бережанські діти-недолітки з нашого міщанства обшукують хати, де недавно кватирували польські вояки, чи аби котрий з них не залишив зброю або муніцію. Раз-у-раз прибігають до наших стрільців, приносять у коробках чи платках призбирані крісові набої та радіють разом з нами. Вони вже знають, чого нам найбільше недостає. Щирим діточим серцем бажають помогти своїй армії на дальшу перемогу.

Не довелося.

Бережани залишилися найвищим акордом чортківської офензиви. Але таким могутнім, що дав силу двічі побитій Армії двигнутися на Київ.

ОСИП МОШУРА

Стрілецький записник

Стрілецький записник: чийсь почерк олівцем
на витертих картках, помяті обгортки; —
та пахне димом він, червона кров живцем
струмує крізь оті замазані рядки...

Ось, — записка мала: „Мій кріс — таке число:..." —
О, скільки б розказав страшних пригод з війни
друзяка, що з стрільцем ділив добро і зло,
що смерть слав ворогам, щоб друга боронить!...

І дальші записки: „...Ранило у плече".
„Дістав від Галочки світлину і листа".
„Упав мій друг Дмитро" — і знов уява тче
увесь барвистий фільм стрілецького життя:

Свист кулі... з рамя — кров... темніє ув очах...
Кохання... і розлуки туга... і листи...
І знимка любки все на серці у стрільця...
Останній усміх друга на лиці застиг...

Остання записка: „Лежу у шпиталі;
захорував на тиф" і дальш — картки пусті.
О, як хотівби знать: де вояка є гріб?!
А може він живий вернув у рідний дім?...

О, звідки, хто ти, невідомий стрільче, був,
що пам'ятку мені таку цінну лишив?;
чи ти родився там, на хуторі в степу,
чи тут, де шепчуть думу Довбуша ліси?...

Стрілецький записник у сховку бережу,
неначе талізман, мов джерело надхнінь,
що вчить мене співать про ту війни красу,
де творяться леґенди в крові і вогні.

Хто увільнив 1918. р. Крим від большевиків

Написав: *Б. Галайчук.*

У грудні 1937. р. помістили ми в „Ділі" цикль статтей, в яких подали історію Криму в рр. 1917-20. та висловили деякі рефлєксії на тему відношення Криму до України. Цієї весни появилась у Вильні брошура у польській мові (Kirimli Yigit: W odpowiedzi ukraińskim imperjalistom. Wilno 1938. Drukarnia Bajewskiego, ul. Tatarska 13.), якої автор полємізує з нашими статтями, виступаючи проти якогонебудь обєднання з Україною. На брошуру п. Їґіта зареаґували ми на сторінках „Діла"; на цьому місці хочемо лише устійнити історію між Кримом і Українською Державою в 1918. р., що їх п. Їґіт представляє зовсім інакше як українські історичні джерела.

Подібно, як деякі інші татарські історики, п. Їґіт підкреслює, що Центральна Рада зрезиґнувала з Криму, а всі зусилля українського уряду для приєднання того півострову записує на конто „русофільського гетьмана" Скоропадського. Також голова української делеґації на берестейські переговори п. О. Севрюк розвіяв недавно на сторінках „Діла" розповсюднену опінію, немовби Центральна Рада зрезиґнувала у Бересті з Криму. Крим не був предметом нарад ні декларацій. Українська делеґація відчитала лише III. Універсал. Треба згадати, що той універсал проголосила Центральна Рада ще 19. листопада 1917. р. перед проголошенням незалежности дня 22. січня 1918. р., отже в часі, коли Центральна Рада не була ще владою незалежної України, тим самим не могла робити зобовязань в її імени. Зрештою та сама Центральна Рада перекреслила цю свою заяву ділом, поручуючи полк. Болбочанові заняти збройно Крим. Полк. Болбочан дістав приказ ще від уряду Голубовича і підчас цілої виправи з ним комунікувався; про гетьманський переворот довідався він щойно у Мелітополі, після евакуації Криму. Його війська ввійшли на Крим 21. квітня 1918, гетьман захопив владу щойно 14. квітня.

(Дорошенко: Історія Української Держави, II., ст. 410; Б. Монкевич: Слідами новітніх запорожців, стор. 76, 109, 138—53).

Значить — гетьманський уряд у відношенні до Криму продовжував політику Центральної Ради, змінюючи засоби акції: збройні на дипльоматичні й господарські.

Описуючи похід Болбочана п. Їґіт, не покликуючись на ніякі джерела, дозволяє собі на очевидне тенденційне фальшування історії, заперечуючи і перекручуючи факти загально відомі, стверджені в українській історичній літературі (Д. Дорошенко: Історія Української Держави, І. том, Історія Українського Війська, видання І. Тиктора; Монкевич: Слідами новітніх запорожців; В. Петрів: Спомини, III. том).

„Користаючи з того, що німці ввійшли на Крим, український уряд вислав туди відділ власної кінноти в силі 700 шабель... Гетьман нічого не скористав на „воєнній виправі" на Крим. Татари запротестували, а німецьке командування вплинуло на український уряд, щоб негайно відкликав свої відділи з Криму. П. Галайчук мальовничо описує той „тріюмфальний похід" на Крим, промовчуючи факт, що на чолі німецьких і українських відділів йшли татарські відділи, а українські відділи не становили самостійної оперативної одиниці, лише виступали під німецьким командуванням". Таке пише п. Їґіт на стор. 7—8, а на 15 стор. іронічно додає: „Про „армію" Болбочана смішно згадувати, бож не він заняв Крим, а німецькі війська".

Прикро нам, що п. Їґіт сам не знає, хто властиво перший заняв Крим: татари чи німці, та що не має звичаю покликуватися на джерела. Тому дозволимо собі, на основі споминів учасників кримського походу ґен. Петрова і сотн. Монкевича пояснити п. Їґітові, що

1. сфорсували Сіваш і заняли більшу частину Криму (поза Бахчисарай і Янкой) не німці, ані не татари, лиш українська оперативна ґрупа під командою полк. Болбочана. Татарські добровольці виступали лише в рамах тої ґрупи, зголошуючися до неї масово (Монкевич, ст. 123, 131-3; Петрів, III. ст. 82, 91—2, 98). Українці заняли теж переправу через Сіваш 21. квітня, Джанкой 22., Сарабузи 23., Симферопіль 24.; 25. квітня українська кіннота заняла Бахчисарай і дійшла до Балобека. У тому поході не брали ніякої участи німці. Німецьку 15. ляндверну дивізію під командою ґен. Коша залишив полк. Болбочан у Мелітополі і навіть не приняв її підмоги у формі панцирних поїздів (Монкевич, ст. 100—103). Щойно коли Симферопіль був уже в українських руках, приїхав туди панцирним поїздом німецький старшина, який зажадав, щоб українці припинили наступ. Опісля приїхала на Крим дивізія Коша. Після неї ще дві німецькі дивізії. Вони не брали участи в операціях, лише перешкоджували їм, домагаючися, щоб українська ґрупа евакувала Крим та спинюючи українські військові транспорти. (Петрів III, 62—7, 75—9; Монкевич, 126—158).

2. ґрупа Болбочана складалася не з 200 кінноти-чиків, лише з піхотного полку, кінного полку, інжинірського куреня, автопанцирного дивізіону, 3-ох легких батерій і одної важкої, 2-ох панцирних поїздів та піхотного партизантського відділу (Монкевич, ст. 76). Сам кінний полк під командою полковника Петрова мав у хвилині виїзду до 1.200 шабель (Петрів III, 58), колиж підчас побуту на Кримі повступали до нього місцеві добровольці, він дійшов до 1.500 шабель (Монкевич, 124).

3. ніякому німецькому командуванню полк. Болбочан не підлягав. Стрінувшись у Мелітополі з ґен. Кошом і підготовляючись до спільного наступу на Крим полк. Болбочан йому підпорядкувався в оперативному розумінні, як старшому ранґою. (Ст. 100—103.) Цей факт не мав ніяких практичних наслідків, бо українська ґрупа заняла Крим самостійно, а покинула її на приказ українського міністра війни (Монкевич, ст. 138—153). У цьому напрямі німецьке командування не виступало з ніякими приказами, лише з ультимативними домаганнями, як до чужого війська. Українська ґрупа покинула Крим не з огляду на субординацію, лише щоб охоронити свою державу від конфлікту з Німеччиною.

4. на евакуацію українського війська не мали впливу ніякі татарські протести. Зрештою не мав їх хто редаґувати, бо коли українці освободили Крим від большевиків, не було там ніякої татарської влади; уряд Сулькевича повстав щойно 25. червня. Підчас операцій у горах Яйла українська кінnота під командою полк. Петрова стрінула татарський уряд, що ховався у гірському селі Янкой і ніякої фактичної влади над півостровом не мав; відносини між тим татарським урядом і українським командуванням були приязні. (Петрів III, 94,100—133.). Також і татарське населення відносилось до України дуже щиро; воно служило українським частинам інформаціями, переховувало їх, доповнювало їх добровольцями. У рамах української кінноти зорґанізовано татарський відділ „ескадронців" під командою Андрієнка; він мав 350 татарських добровольців.

Підчас українсько-німецького конфлікту стануло воно по українській стороні та пропонувало свою поміч на випадок збройного зудару (ст. 115—116, 129—131, 133). Громадянські та самоуправні чинники домагалися, щоби прилучити Крим до України. (Монкевич, ст. 121—123, 158; Петрів III, ст. 82, 87, 91—2 94, 98, 100—133).

Так поставився до України татарський **нарід.** Що постава кримського **уряду**, який повстав у червні 1918. р. була інакша, годі дивуватися: занадто сильні були в ньому російські впливи. (Д. Дорошенко II, 209—213).

У нашій статті з 9. грудня 1937. р. подали ми взаємини між згаданим кримським урядом і Україною на основі історії проф. Д. Дорошенка; це стягнуло на нашого, відомого ученого аґресивні випади п. Їґіта. Зрештою закидуючи проф. Д. Дорошенокві, що він у своїй історії невірно описав українсько-кримські взаємини, п. Їґіт обмежується до самих голословних неґацій. Покликується він лиш на одно джерело і то не дуже щасливо його вибрав, а саме на спомини б. міністра уряду Сулькевича, Ахматовича, поміщені в „Татарському річнику" з 1932. р. Коли познайомитеся з тими споминами, зродиться у вас підозріння: або сам п. Їґіт не читав їх уважно, або сподівався, що читач його брошури не буде цікавий провірити одинокого поданого у брошурі джерела. Перш за все п. Їґіт твердить, що кримський уряд Сулькевича зовсім не скапітулював перед Україною, висилаючи делеґацію на переговори до Києва і що економічна блькада Криму з метою: змусити його до послуху супроти України покінчилася невдачею; під впливом німецького уряду Скоропадський занехав митну війну (Їґіт, ст. 8—9).

На якій основі п. Їґіт це пише — годі збагнути, бо п. Ахматович описує ті самі події трохи інакше (ст. 258—60): „Уряд Лизогуба почав митну війну з Кримом. **Ніякі дипльоматичні інтервенції не помогли, ситуація Криму погіршувалася з дня на день... Ґен. Кох (комендант німецьких військ на Кримі) запропонував українсько-кримську унію, в якій провідне і домінуюче становище занялаб Україна...** На запрошення українського уряду, кримський уряд вислав 15. вересня 1918. до Києва комісію під проводом мін. Ахматовича на переговори у справі уреґульовання міжнародно-правних і господарських взаємин з Україною... На другому засіданні (обох делеґацій) відчитано постанову про **тимчасове** припинення митної війни". (Підкреслення й завваги у скобках наші). Значить, п. Ахматович вповні підтримує твердження проф. Дорошенка: Український уряд не уступив перед ніяким дипльоматичним натиском і тимчасово припинив блькаду щойно, коли кримський уряд, загрожений господарською руїною скапітулював, і приступив до переговорів на тему наладнання міжнародньоправного звязку з Україною.

Сам хід київських переговорів описує п. Їґіт одним коротким цитатом зі споминів п. Ахматовича, який заявив українській делеґації, що „кримська делеґація може приступити до переговорів лише при збереженні засади суверенности кримської держави (на основі вільсонівської засади і т. д.) і що коли гетьманський уряд не пошанує цеї засади, це спричинить замкнення засідання; справді до того дійшло. Так покінчилася проба політичного порозуміння між Кримом і Україною".

З цього зручно витятого цитату виходилоби, що кримський уряд стояв на плятформі повної незалежности, тому й чути не хотів про ніяке обеднання з Україною. Тимчасом сам п. Ахматович стверджує (ст. 259), що так воно не було, бо ще заки кримська делеґація виїхала до Києва, кримський уряд приняв на внесок п. Ахматовича таку постанову: „Крим міг би заключити з Україною договір, що згідно з міжнароднім правом звався би **унією держав** (Австро-Угорщина, Німеччина і т. п.) **або федерацією**, при якій кожна одиниця заховує своє самостійне істнування і має правну здібність у міжнародно-правних взаєминах*). Значить п. Ахматович — якого годі

*) Це друге застереження не витримує критики з погляду права народів. Право окремих міжнародніх взаємин мають лише держави, обеднані персональною унією, та ця форма підходить лише до обеднання двох монархій; тимчасом Крим у 1918. р. був республикою. Зате члени реальної унії (нпр. Австрія і Мадярщина до 1918. р., Швеція і Норвеґія до 1905. р.) чи федерації (нпр. швайцарські кантони, північно-американські, мексиканські чи бразилійські стейти) мають лише внутрішню суверенність. Міжнародньої суверенности вони не можуть мати, хіба що найбільше право закордонної репрезентації (як німецькі держави за другої імперії).

вважати прихильником обєднання Криму з Україною**), стверджує, що уряд Сулькевича погодився на те, щоби Крим заключив унію або федерацію з Україною, займаючи супроти неї таке саме правне становище як Мадярщина супроти Австрії або Саксонія супроти Прусії. Виходить, що теза повної незалежности Криму від України — це вже еміґрантський твір, мабуть made in Warshaw...

Треба додати, що п. Ахматович подає лише частину українсько-кримських взаємин. Він не згадує про те, що після зірвання переговорів кримська делеґація доповнилась на домагання українського уряду представниками поодиноких народів, що замешкують Крим і тоді найшла спільну мову з Україною. Вислідом дальших переговорів були прелімінарі договору, на основі якого Крим мав увійти у склад Української Держави з внутрішньою автономією, краєвим соймом, власною адміністрацією, навіть територіяльною армією; при українському уряді мав бути окремий державний секретар для кримських справ (Дорошенко II. ст. 214.). Заки кримські законодатні орґани затвердили цей договір (а це, як твердили члени кримської делеґації — не стрінуло би було поважнішого спротиву), прийшов упадок гетьманського уряду та кінець кримської республики.

Так і не довелось обєднати формально Крим з Україною. Зрештою, не зважаючи на те, природна залежність Криму від України мала свій вплив.

) Бачимо це як з його постави у нарадах кримського уряду та підчас переговорів, так і з деяких фраз із його споминів (ст. 258. і 261.): „Скоропадський **не думав і не чув по українськи та не визнавав засади „Крим для Кримців"... Скоропадський, **всупереч ідеольоґії українського народу** уважав Крим українською провінціею". Цікава та „ідеольоґія українського народу" та „думання й відчування по українськи" в інтерпретації п. Ахматовича...

„Українське морське відомство, не рахуючися з існуванням буфорного уряду Сулькевича, провадило українську воєнно-морську політику на Кримі, розпоряджуючися чорноморською фльотою у більшій чи меншій мірі, що зрештою все більше і більше допускало німецьке окупаційне командування" — пише лейтнант української фльоти С. Шрамченко („Українська воєнно-морська політика на Кримі 1918. р." у „Літописі Червоної Калини" з травня 1932. р.) та опирає своє твердження на низці документів.

Як бачимо, відносини між Кримом і Українською Державою були трохи інакші, як це їх представив п. Їґіт.

Та чи лише п. Їґіт? Ось у двох історіях Криму, що появились у польській мові (Dżafar Sejdamet: Krym. Warszawa 1930. Dr. Abdullah Zihni: Z dziejów Krymu. Warszawa 1937.) не стрічаємо ніякої згадки про виправу полк. Болбочана. Д. Сейдамет представляє кримсько-українські взаємини так, як п. Їґіт, що зрештою не викликує здивування, бо його книжка має більше публіцистичний характер, без наукових претенсій. Зате цікаво, що і д-р Зіні у своїй — зрештою куди поважнішій — праці взагалі не згадав про взаємини між кримським ханатом і сучасною Україною, дарма що так широко розписується про внутрішню історію Криму та його взаємини з Туреччиною, Росією та Польщею; він навіть не вживає слова „Україна" лише „козаччизна". Стоїмо в обличчі якоїсь цікавої „conspiration de silence", якої метою є мабуть затаїти перед молодими татарськими поколіннями факт, що Крим природно звязаний з Україною, що українські збройні сили постійно тримали в шаху той півострів.

Щож — годі вимагати обєктивности від людей, які вважають історію не наукою, а засобом для пропаґанди актуальних політичних гасел. Несмак викликує лише факт, що татарський публіцист в іронічній формі пише про українську оперативну ґрупу, яка увільнила татарський нарід від кровавого большевицького терору.

ОСИП МОШУРА

Після Зеленосвяточних обходів

Затих вже гомін співів і молінь,
лише пташки в кущах щебечуть дзвінко.
Хрести застигли в мовчазний шпалір
над могилками в маках і барвінку.

Ми ще роздумуємо про слави дні... —
Не хочеться вертать до сірих буднів.
Й побачили на гробі ми однім
між маками китицю незабудьків,

а на хресті бетоннім — смерти рік
і напис одинокий: Невідомий. —
Знать, незабудьки хтось поклав на гріб,
чий любко, син, чи брат спочив не вдома,

і може милого якраз найшла
тут любка вірна, цього несвідома?...
Ми прошептали з другом, майже враз:
Ех, так умерти, — славним невідомим!

РОЖІ

Написав: Ол. Бабій.

Розхилялися пупянки рож
У городі Мартусі весною.
Хто дістане ті рожі, гей, хто-ж?
На війні усі хлопці, у бою.
І старці лиш та діти дрібні
Залишились в зажурених селах.
А старцеві квіток на весні
Не дарує красуня весела.
Йде піхота, співаючи йде,
Вже й гармати стоять на вигоні,
Військо рідне, буйне, молоде
Ворогів здоганяє в погоні.
Хоч преславних героїв, борців
Має наша славетна піхота,
То кінnотчиків з давних віків
Все кохає найбільше жінота.
В приворотті, де ясеня тінь,
Де на грядці ще в пупянках квіти,
Хтось просить: — Утомився мій кінь!
Тож позвольте коня напоїти!
— Як-же, як не позволить тобі?
Ти-ж як лицар вродливий хороший!
Ти за волю боровсь в боротьбі.
Ось керниця, відро, — дуже прошу! —
Пан хорунжий коня напував,
На кватирі спинився у Марти;
Чи він зіллям її вчарував?
Покохала Мартуся не в жарти!
Ні, він зілля подати не міг,
Тільки оком на неї поглянув,
Брязкнув шаблею тільки в поріг
І завдав серцю Марти він рану.
Ні спокою нема, ані сну.
Зажурилась старенька матуся:
— Він поїде собі на війну,
Сумуватиме доня Мартуся. —
А Мартуся й хорунжий в саді:
— Доле, доле, що сталось зі мною?
Як лиш брязкнуть остроги, тоді
Я пішлаб навіть в битву з тобою!
А в полях за селом край Дністра
Знов заграли ворожі гармати.
На війні на любов не пора?
Ні, лиш лицар уміє кохати.
Найпалкіші цілунки й слова,
І обійми найбільше все чулі,
Як серця все питаються два:
— Може завтра убють... убють кулі?
Найсолодша і роскіш, любов
Перед битвою в зоряні ночі,
Як почуєте сурми вже зов
І ридання пращальні дівочі.
І ніколи не стисне дівча
Так долоні, як в нічку у тьмяну,
Подумавши: — Чи вістря меча
В те рамя вже завдасть йому рану? —
Зашуміли кущі у саді,
Затремтіли квітки нерозквітлі.
Цілував рученята бліді
Пан хорунжий при місяця світлі.
Затрубів рано в труби сурмач;
— Прощавай! Чуєш? Грають гармати!
Я повернуся з бою, не плач, —
Йди на спомин дві рожі урвати!
Марто, Марто, нарви мені рож,
Щоб в окопах я спомин мав милий! —
— Ні, не можна рож рвати, не мож,
Бо ще пупянки рож не розцвили.
Як із битви повернеш сюди,
То розквітнуть напевно ці рожі!
В сад до мене тоді приходи,
Подарую ті квіти, ті гожі.
— Прощавай! — І помчав на коні.
Сумувала Мартуся і мати:
Все наслухують: Ген в далині
Грають, бубнять і кріси й гармати.
А за три дні в полях за селом
Щораз ближче ті бої криваві;
Хтось молитву шептав під хрестом:
— Хай він вернеться, Боже, у славі! —
Бій все ближче і ближче осель.
А Мартусі так страшно, так дуже!
Біля рож розірвався шрапнель,
В тім саді, де був з нею хорунжий.
Ах, зломили ґранати страшні
У городі дві рожі край дому,
Та кущ третий остався мені,
Дам я рожі хорунжому свому! —
В день четвертий так близько був бій,
Гнали вершники вчвал по вигоні;
— Милий хлопче, вернись, я тобі
Вже зриваю ті рожі червоні!
А в день пятий вертають борці,
І кінnотчиків просить Мартуся:
Ждуть хорунжого рожі ось ці, —
Чи здоровий він з битви вернувся?
— Гей, дівчино, не жди, не чекай!
Пан хорунжий вертати не може!
Впав хорунжий за рідний свій край
Край Дністра та від куль, від ворожих.
Горне Марта квітки до грудей,
А сама наче рожа та біла:
І питався четар молодий:
— Панно, панно, чого ж ти зімліла?

— — — — — — — —

В кожну весну в селі над Дністром,
Йде на цвинтар з квітками в долоні
Скорбна дівчина і все під хрестом
Залишає дві рожі червоні. —

Бувші члени УГА. з Ласковець пов. Теребовля Служили в ріжних частинах: 1. Бриґаді УСС., 4. Бриґаді Золочівській, 3. Бриґаді Бережанській, Корпусі СС.

Український галицький полк в роках 1920-1922-1923 на Великій Україні

Спомин.

Написав: *о. Іван Левицький*, кол. підхорунжий УГА.

(Докінчення).

III. Частина.

Сотня, вже як сотня міліції 1. грудня 1922 р. переходить на закватирування до Р. Духовної Семинарії при Вознесенськім Спуску і занимає цілий третій поверх з видом на Дніпро а далі на Лівобережа.

Резерва міліції складалася із кінної сотні, в якій були самі майже москалі та пішої виключно із Галичан. Начальник резерви міліції Білорусин, московською мовою плавно не володів, партійний, але не злий чоловік — він же заразом був старшиною кінної сотні. До нас відносився він дуже добре та дбав про нас, а сам більше інтересувався перегонами на конях, в яких сам брав участь, як політикою. На чолі пішої сотні стояв комсот, а радше комрот Микитин, що походив з під Львова мабуть зі села Руданці. Сотня мала 3 чети (зводи), командантами комзводів були Скурашівський, Р. Попіль У.С.С., третього назвисько призабув.

Сотня повнила службу як охорона важніших промислових заведень, фабрик. Також тоді у Києві відкрито вперше міжнародні торги і сотня обняла там охорону.

Де було найнебезпечніше, там висилали Галичан. Славний собачий проулок, де знаходились склади тютюну, чи пристань Поділля, там на сторожі завжди стояв Галичанин. Сотня дістала нові мундури міліції, кухня московська, платня вже місячна.

Я держався ще тої сотні, але вже як цивільний, займав місце писаря.

Одна чета в числі мабуть 16 чоловіка під проводом четового Скурашівського, пішла як охорона деревляного моста на Дніпрі, що був тоді понижче Печерської Лаври. Можу сказати, що ця чета найкраще вийшла як морально так і матеріяльно. — Крім стійки на мості більш жадної служби не виконувала, а сама служба не була важка.

Перехід і переїзд мостом від 9 вечором до 5 г. рано був заборонений, але бувало, що дехто запізнився з міста, чи так комусь спішно було у місто, попросять то й пустять, щоб хто лиш не бачив та не зловив. Часом для форми цілі валки ждали по обох боках мосту на час перевозу. На мості було 3 телєфони, два з краю а один в середині. Будинок варти стояв по правім боці Дніпра.

Четі добре поводилось, до того сам Скурашівський її начальник душа дуже добра мав нас часто за гостей.

Друга чета під проводом Попеля весною вирушила на охорону славних манастирських дібр т. зв. Голосіївських хуторів.

Якось літом зайшов я на ці хутори подивитись. Будинки, огорожа знищені, церкви замінені на що хто хоче, галузя дерев поломані. Висисали із тих маєтків, що лиш можна було.

Чета дуже довго там не була. Бодай добре віджившилась. У липні я в товаристві Потопника та

Моцика відвідав по Дніпрі Межигірський Спас, в якому тоді була літнича оселя та мабуть теж і гончарська керамічна робітня.

У Києві тоді повстала т. зв. промишленна міліція, якої члени за добру плату держали варту в день і в ночі біля маґазинів, банків, ріжних складів і різниці, що находилась в боці Велико-Васильківської вулиці. За 4—5 ночей служби, можна було купити добрі хромові чоботи.

У цю міліцію досить тяжко було дістатись, бо жадали певних людей, які справді пильнували б, а не крали. Були там ріжні люди, старшини б. царської армії, але нас Галичан дуже радо приймали. Вже в Погребищу були подібні відділи праці, лиш там платили збіжжям, яке вантажили з маґазинів у ваґони.

Вище начальство носилось навіть з гадкою, цю сотню резерви Галичан перемінити виключно в сотню „промишленну" і ужити її в цілости до вище згаданої ціли.

Такі міліціонери стояли на варті, маючи при собі телєфонічні слухавки, що їх в потребі закладали у сполучники укриті в стіні і так лучилися з осередком міліції. А бувало і таке, що приступить жулик та чемно заявить, що „коли хочеш жити товаришу Галичанине, будь ласка більш не заходи на варту". Такі випадки діялись найбільш біля складів тютюну т. зв. табак-трест.

Такі заяви жуліків спричинювали, що на варту ходило по 4—5 чоловіка.

У Києві користали ми із театрів, трохи квітків діставали за дармо, а як не було дарових квітків, то прийдеш під двері, скажеш що ти Галичанин і радо впускають.

В опернім театрі грали московські штуки, лиш Березіль, що займав театр ім. Ів. Франка і театр Заньковецької, що був на Вел. Васильківській вулиці грали по українськи. Кіна всі по московськи.

Часто у вечір напроти театру Березіля сидів лірник і вигравав приспівуючи „Ой Морозе Морозенку". Вхоплять одного, за час появиться другий. Києвлянин Іван Сябро урядовець від трамвайного парку із Лукіянівки на спілку із нашими деякими артистами за підмогою декого із Березіля давав вистави у театрі на Лукіянівці. На кілька годин перед виставою, брав трамвай, начіплював на ньому афіші про штуку, яка йде та їздив з музикою головними вулицями Києва.

З початку ішли по всіх укр. театрах історичні вистави-пєси, часом по виставах були забави, однак внедовзі Москалі заборонили українські вистави а дозволяли лиш ріжні московські штуки. Протирелігійна пропаґанда велась постепенно, одначе вона не мала великого успіху.

У січні чи лютім 1923. р. приїхав „товариш" Раковський у Київ і „загостив" до нас Галичан. Виступив у циліндрі і плащі а все із голки, сотня вирядилась у віддані почести, дещо поговорив, обіцяв „Землю і волю" — часопись, що тоді виходила у Львові. Відїхав а „Землі і волі" не прислали. По Великодні наступив т. зв. „указ українізації". Знову сотня зібралась і перейшла по наказу у осередній район міліції (центральний район міліції), яка тоді містилась у державних будинках на Софійськім майдані у т. зв. „Присутственних Местах" і тут вже сповняла службу стійкових. Около 15 міліціонерів відійшло на Печерськ в цій самій ціли.

З переходом до центрального району міліції сотня тратить свій первісний вигляд, себто одноцілість. У центр. районі змішують її із москалями. Начальником є жид, помічник українець, б. комсот. Микитин стає взводним себто четовим а четові старшими міліціонерами.

За кілька тижнів я відїхав в Галичину.

Бувші учасники боїв підчас облоґи Львова, вояки УҐА в роках 1918—1919, села Ласковець, пов. Теребовля.

Сидять від ліва до права: 1. стр. Микола Ваврик, 1. Под. полк С. Петлюри. 2. Василь Ґрошко, 4-ий ґарм. полк (пушкар), батерія Бучака. 3. десят. Василь Коробій, 1. Под. полк С. Петлюри. 4. пушкар Антін Притула, 1. батерія Полянучасник боїв у Львові на Гол ського, 4-ий гарм. полк. 5. Павло Коробій, стар. десят. від скоростріл ів, Х. курінь, 4-та Бриґада, Почті. 6. Ілія Рогатинський, стар. десят., 4-ий гарм. полк, 4-а батерія Ґалана, 4-ої Зол. Бриґади, учасник боїв у Львові на Головній Почті. 7. ст. десят. Микола Мотас, 1. п. УСС. 8. стр. Іван Юрчишин. 9. Юліян Сивак, 1. Под. полк С. Петлюри. — Стоять від ліва: 10 стр. Іван Білів, 1. полк УСС. 11—18. Стрільці: Кирило Боцян, Антін Нищий, Павло Петрик, Дмитро Заборний, Іван Юрчишин, Михась Ваврик, Микола Чмир, 1. полк С. Петлюри. — Сидять на долині: пушкар Василь . . . . . 4-ий гарм. полк, 1. бат. і стр. Дмитро Ґрошко, 1. Под. полк С. Петлюри.

Штаб південного фронту

(14-го грудня 1918 р.—15-го січня 1919 р.)

Спомин.

Написав: *полк. Гнат Пороховський*

(Докінчення).

Ті частини шукали звязку з Директорією, минаючи штаб фронту, про існування якого може і не знали. Отже, в момент мого прибуття на високу посаду Головнокомандуючого південним фронтом мені треба було: або з дозволу Директорії окреслити територію, на яку розтягалася влада цього фронту та навязати свою волю цим частинам, або самоліквідуватися.

Так виглядала мені справа в перший же момент. Що торкається першого рішення, то на мою скромну оцінку, штаб, в тому вигляді як я його застав, не надавався на перейняття на себе такої великої та відповідальної ролі. Він був витворений з випадкового елєменту, що не мав відповідної підготови. Але зрештою я вирішив не робити жадних різких змін, а добре до всього придивитися і лише тоді приняти такі міри, які будуть необхідні.

Під оглядом матеріяльним всі старшини та урядовці штабу знаходилися в тяжкому становищі. Отримували лише паї провізії. Грошей в касі штабу не було. Штаб був обтяжений десятками арештованих селян та робітників, що їх надсилали з ріжних околиць, як шкідливий елємент. Там же сиділо декілька „отаманів" затриманих на гарячих вчинках.

Крім справи властиво неіснуючого фронту, штаб вів всі справи по адміністрації краю. Мав відношення до всіх громадських та державних установ у Бердичеві. Отже, діяльність Мійської Управи, суду, тюрми, земської управи, школи та таке інше все входило в компетенцію штабу.

Він мав всім цим кермувати, спрямовувати, затверджувати їх постанови, дбати про забезпечення їх грішми та таке інше. Одним словом, Головнокомандуючий фронтом ніс відповідальність за нормальний хід життя на великому просторі, кордони якого не були яскраво окреслені. І все це в умовах таких психологічних настроїв, коли на кожному кроці вибухали інциденти, непорозуміння, провокація, саботаж. Тяжке завдання! Було б великим нахабством з мого боку, коли б я тепер сказав, що я був тоді підготований до тої ролі. Далеко навпаки! Молодий, без твердого розуміння засад і законів, на яких управління цивільного населення малоб базуватися, я надіявся лише на здоровий хлопський розум, як кажуть в Галичині. Але в тих умовах, думаю, що і сам здоровий розум міг прийти до розпуки. Та про це дальше.

В умовлену годину зустрівся я в готелі з бувшим Головнокомандуючим південного фронту полк. Яницьким. Це була ще молода людина, може років тридцять пять, чорнявий, симпатичний. Ні до того часу ні потім я його не стрічав. Можливо, що він носив прибране прізвище. Полк. Яницький урочисто представив мені всіх старшин, що займали вищі посади в частинах бердичівської залоги. Виголосив повну патріотизму промову. Я відповів в кількох словах, бо признатися, мене вражав контраст між дійсним станом річей та голосною назвою посади, на яку мене призначено. Між присутніми старшинами знайшлося декілька старшин, що знали мене як з часів Винниці, де я в грудні 1917 року кермував 12-тим Гайдамацьким полком (бувший 612-й з І-го українського корпусу) так і з часів моєї боротьби проти москалів у Житомирі в часи гетьмана Скоропадського. Деякі з них виступили тут же з відповідними промовами, освітлюючи мою скромну особу так, як того вимагав момент. Після цього там же в готелі відбувся бенкет, який затягнувся до ранку. Це здається одинокий бенкет, на якому я взяв участь за всі часи визвольної боротьби, якщо не рахувати обідів та вечер в старшинських їдальнях. Пили багато. Говорили палкі промови. Хто знає може така вже у людини вдача, щоб і в найтяжчі моменти життя своєї батьківщини, а тоді був дуже тяжкий час і всі це відчували, треба для неї створення такого настрою, який би давав їй запал для боротьби та самопожертви? Мені про це тяжко судити. Знаю тільки, що підчас визвольної боротьби і мені і воякам не раз і не два приходилося тижнями голодувати і то при найтяжчій праці. І все це переносилося без нарікання. Отже, хай наші судді з майбутніх поколінь, візьмуть і це на увагу.

На другий день я оглянув частини фронту, що були розгашовані на Лисій Горі. Там було чотири піші полки та один технічний. Склад людей в частинах не був рівний. Орґанізація частин не була одностайна. Це була помилка нашої тодішньої Головної Команди. На мою скромну думку, можна було Головній Команді і в тих умовах розіслати всім частинам, чи військовим залогам, штати, по яких мали творитися та існувати збройні частини. На це часу не треба так багато. А це було так важливе. Відсутність штатів частин мала як наслідок те, що під оглядом орґанізації ті частини уявляли з себе хаос. Одні полки мали три курені, другі чотири. Кількість сотень в курінях була нерівна. Що до чот в сотнях то теж саме. Кількість людей в частинах та підрозділах ріжна. Отже, вищий начальник ніколи не мав змоги оцінити сили частини по її назві. В одному курені сто вояків, в другому вісімсот. Розділення старшин в частинах і навіть підрозділах одної і тої ж частини теж не було рівномірне. Вояки жадних відзнак не носили. Не носили їх і старшини. Гетьманські відзнаки для рангґ були скасовані, а вміcто них не заведено нових. Отже, для вищого начальника, що відвідував частину вона уявлялася як маса самого ріжнородного люду, бо і одягнені вояки і старшини були дуже ріжноманітно.

Зброї частини мали досить. Вояки — рушниці російського зразку. старшини пістолі. Було в частинах багато кулеметів ріжного зразку, більше Максіма.

Перевозочних засобів було мало.

Постачання не налагоджено.

Санітарна обслуга примітивна.

Касарні знаходилися в жалюгідному стані. Без вікон, без дверей. Нар для спання не було. Вояки не мали не тільки накривал та сінників, а навіть соломи не було. Спали на голих нарах. Бруд був скрізь страшний. Дисципліна в цих частинах стояла низько. Жадні накази старшин, щодо підтримання чистоти не находили послуху. Поки стояли морози, ще можна було терпіти, але в передбаченні весни з таким станом миритися не можна було.

Отже, минаючи свою буцлючну назву Головнокомандуючого фронтом. я рішив перше всього привести ці частини та касарні хоч в приблизно відповідний стан. Це була тяжка праця. У всіх ділянках життя був розгардіяш. Все було в Бердичеві і матеріял і фахівці. але треба було нелюдських зусиль, щоб на той матеріял покласти руку, а людей заставити працювати.

Я звільнив з тюрми хінців. що там сиділи ще з літа. Приділив їх до одної частини і дав їм за обовязок заведення чистоти в касарнях. Вони були дуже раді і звільненню і харчам, а тому працювали дуже добре. Технічна частина будувала нари, вставляла вікна, двері, ремонтувала печі. Не пригадую собі всіх подробиць. Знаю тільки, що все моє тодішнє життя полягало в подорожуванні між штабом отамана Оскілка, моїм штабом, Лисою Горою та ріжними державними і громадськими інституціями. Все було так переплетене, звязане такими формальностями, що на кожному кроці стояли великі перешкоди. Затримання в Бердичеві та околицях порядку. орґанізація частин. забезпечення їх усім, що було потрібне для життя. упало на мою особу. Мій штаб був дуже бюрократичний, без ініціятиви. Ні одної дрібниці не вирішили без мене. А для вирішення кожної треба було цілих студій взаємовідношень, що панували між ріжними інституціями як державними так і громадськими та військовими. Не хотілося б мені обтяжувати читача прикладами. але для зрозуміння того часу треба їх навести.

Скажемо, є в Бердичеві маґазин військового постачання. Він має те. що нам треба. Але завідуючий не хоче нічого видати. якщо він не отримає наказу від свого начальства по лінії постачання. А де те начальство, він і сам не знає. Є склад ліків, але і там теж без наказу по лінії свого начальства нічого не хотять давати. І так в кожній ділянці. Тюрма набита селянами. Їх не має чим кормити. Начальник тюрми плаче, бо не знає. що йому дальше робити. а прокуратура не дає згоди на звільнення тих селян, що їх в тюрмі нищить тиф. Отже. приходилось робити все так. як то видавалося найбільше доцільним Під баґнетами розшукували завідуючих ріжними складами і примушували їх видавати під поквітування, а то навіть на мою особисту розписку те. що нам так було необхідне. Всіх селян, що сиділи в тюрмі за вчинки аґрарного характеру з часів гетьманського режіму, я сам на повну свою відповідальність випустив з тюрми. В тюрмі залишилися лише карні злочинці. Тюрму казав дезінфекувати, давши для того всі засоби.

В шпиталях брак лікарського персоналу, а багато лікарів сиділо арештованих як при штабі фронту так і в тюрмі. Таких всіх наказав випустити. приділити до шпиталів та до частин, маючи за ними лише догляд.

Мав там я суперечки і з Земською Управою, і з Мійською Думою і з ким тільки їх не мав. Хаос, саботаж, бюрократизм, комуністична настановка — все це міцно переплелося і ставило тяжкі перешкоди на шляху до унормування життя та викресання з тих збройних мас. що були на Лисій Горі бойових частин. З провінції слали ріжних арештованих без яких будь матеріялів щодо їх вини. Не перебільшую, коли скажу, що траплялося так. що я мав змогу спати лише тоді, коли мене голяр голив. Це був жидок. Засипляючи я часами думав: „Чикне по горлянці і кінець!" Але він того не зробив. Голив він мене в тому ж Бердичеві і в 1920 році під час українсько-польської офензиви. „Ви все такий же худий. пане полковнику!" сказав. А де там було в тих умовах не бути худим Я кормився гірше ніж вояки в частинах. Грошей не мав. Жив в проголодь, а працював дні і ночі.

Крім турбот про частини, та адміністративних. я мав дуже багато клопоту з комуністичною пропаґандою, що так інтензивно велася тоді в Бердичеві. Жидівське населення кипіло в огні комуністичних настроїв та всіми своїми силами намагалося збольшевичити наші частини, щоб з їх допомогою улаштувати комуністичний переворот в Бердичеві. Кожної ночі стіни будинків покривалися комуністичними відозвами. Наша аґентура доносила про таємні збори комуністів. В місті часто і навіть серед білого дня падали стріли проти вояків. Комендантура міста була безсильна боротися проти всього цього. Частини з Лисої Гори не були національно витримані. Вони знаходилися в стадії коли над їх національною свідомістю треба було ще довго працювати. Покищо приходилося їх тримати ізольовано від населення. Лише на випадок дійсного заворушення в місті на Лисій Горі держано вартовий курінь в бойовій готовости.

Так і жили і працювали як на вулькані!

Ознайомившись остаточно зі станом фронту. я зробив отаманові Оскілкові доклад в тому дусі, що існування південного фронту, немає змислу, якщо штабові цього фронту не буде определена територія. на яку його права та обовязки мають бути зафіксовані також, як йому не підчинять всі частини, що на тій території знаходяться. Якщож такі права та обовязки штабові фронту не будуть надані, та якщо тримання цього „штабу та фронту" немає певної мети для майбутнього, то його треба ліквідувати. Щож торкається частин, що перебувають на Лисій Горі. то з них треба утворити бриґаду, чи дивізію. Наколиб денебудь в околицях Бердичева знайшлися ще наші частини, то їх треба притягнути до формування нової дивізії. Формування частин і підготова їх до відправи на фронт була тоді

моєю провідною думкою. Неуспіхи наші на Лівобережжю мене глибоко турбували. В створенню частин для фронту я вбачав свою дійсну місію. Щодо решти справ то я уважав їх як щось додаткове, що мене лише обтяжувало в військовій моїй праці.

Отаман Оскілко, погодився з моїм докладом і ми вирішили справу в тому змислі, що південний фронт має поступово ліквідуватися. Штаб його, затримуючи всіх своїх старшин та урядовців, стане Штабом Начальника Залоги. Все те, що входило в обовязки штабу фронту перейде на штаб залоги. Увага начальника залоги має бути більш яскраво сконцентрована на підготові частин до фронту. Взаємовідношення начальника залоги до державних інституцій остаються такимиж, як були раніше, з тою лише відміною, що в своїх поступованнях начальник залоги має опиратися на штаб отамана Оскілка.

Щодо мене то мене призначили отаманом особливих доручень при штабі головнокомандуючого південно-західним фронтом та призначили начальником залоги міста Бердичева.

По суті нічого не змінилося, але змінилася форма в тому сенсі, що всі вояки зрозуміли, що вони не на фронті, а в запіллю та що їм треба готовитися до відправи на дійсний бойовий фронт.

Державне життя трохи наладжувалося. Мене вже менше турбували справи державних інституцій та мійської самоуправи. Я мав більше часу на справу частин. Правда всі полки рахувалися покищо окремими, але вже відчувалося, що їх окремішність не довго протягнеться та що скоро наступить час, коли їм прийдеться не на словах а на ділі доказувати свій патріотизм та дисципліну.

Той елемент, що пристав до повстання лише в силу того, що ішли інші, або навіть, з більш низьких мотивів, почав потрохи зникати з частин. В частинах начали переводити навчання.

В ті часи приїзджав до Бердичева Шаповал. Здається Олександер. Частини були уставлені на Лисій Горі в гарне каре. Побачивши самохід з отаманом Оскілком та Шаповалом я вийшов назустріч і скомандувавши „струнко" хотів скласти рапорт, але машина пролетіла біля мене, не затримавшись. Раніше ніж я міг дігнати авто, Шаповал став на авто і дав знак воякам оточити його. Отже, фронт частин порушено і місто гарної паради вийшов мітінг. Що говорили Шаповал та Оскілко, я не чув, бо був вражений їх поведінкою і навіть не пробував пробитися через натовп до авта.

Слово „товариші" звучало щораз.

Все це пригнобило мене. З того часу я тільки і почав мріяти, щоб при першій змозі відправитися хоч з маленькою частиною на фронт. І то як можна скоріше, бо бачив, що чим дальше, тим справа на нашому протибольшевицькому фронті стає все гіршою. Не хотілося чекати того часу, коли фронт докотиться до самого Бердичева. А крім цього я побачив, що чим гірше на фронті, тим більше наші політичні керманичі поглиблюють демократичність в армії, понижують авторитет старшин та зменшують дисципліну в частинах, нібито цим всім хотять підняти їх боєздібність. Треба було навпаки. Чим гірше на фронті, тим суворіша дисципліна мусіла бути у війську Зрештою не про це хочу тут говорити.

Комуністичні настрої в місті набирали все більшої сили. Відчувалося, що скоро може дійти до кривавої боротьби. Раз мене повідомлено серед ночі, що в одному з театрів зібралося на нараду біля трьохсот комуністів, все жиди як з Бердичева так і з інших міст. Був здогад, що ця нарада скінчиться збройним вибухом проти нас. Наказавши вартовому куріневі бути в повній поготівлі, я рішив всеж таки уникнути пролиття крови, а попробувати вплинути на тих комуністів словами. В супроводі свого адютанта подався я в театр.

Комуністи були такі певні своїх сил, що мимо того, що Бердичів був у стані облоги, зробили цю нараду без дозволу та не приняли мір для того, щоб про нараду не було відомо командованню.

Мене пізнали при вході, але так розгубилися, що навіть не успіли попередити промовця про мій прихід. Отже, я чув декілька слів, які не оставили жадного сумніву про те, що нарада має чисто політичний в большевицькому дусі характер.

Промова раптом припинилася і один з головачів виступив з промовою привитання до мене підкреслюючи, що моя зацікавленість професійним життям робітників є така велика, що я сам прибув на їх професійну нараду.

У відповідь на це я сказав, що мене як представника української влади не можуть не цікавити наради професійного характеру місцевого населення і мене радує, що, як то я чув, нарада розвивається лише в ділянці професійній. Потім добавив, що мене вразило б, як би на цій нараді, що скликана без попереднього дозволу штабу залоги, обговорювалися справи політичного характеру. Сказав, що при цій нагоді рахую своїм обовязком попередити всіх присутніх, що на майбутнє будьякі збори мають робитися лише з мого дозволу. Що такий дозвіл буду давати лише на наради професійного характеру, які мають відбуватися в присутності мого представника, а що торкається будьяких зборів політичного характеру, то дозволу на такі давати не буду, а як би такі всежтаки де небудь відбулися, то всіх учасників їх чекає найсуворіша кара. Просив всіх присутніх, щоб вони прийняли ці мої слова на увагу, тому що занедбання їх може мати трагічні наслідки.

З цими словами я залишив зібрання. Думаю, що я зробив на всіх велике враження, бо всі мовчки піднялися і в салі панувала гробова тиша. Я чекав, що хтонебудь стрілить мені в спину.

Звичайно, що після мого відходу збори продовжувалися в тому дусі, про що мені донесли наші агенти. Я рахував, що на майбутнє моя совість буде чиста, якщо я улаштую комуністам криваву баню при других таких зборах.

Про цей випадок я зголосив отаманові Оскілкові, який сказав мені, щоб я не турбувався, бо

комуністичний рух в Бердичеві буде скоро назавжди придушений і без участи частин Бердичівської залоги. Сказав мені, щоб я сам без охорони не виходив на вулицю та посилив варту біля готелю, де жию. Згадую про те, щоб яскравіше підкреслити ті умовини, в яких старшинам приходилося працювати в самому, можна сказати, центрі України.

З того часу я посилив варту в місті та суворіше вимагав бойового поготівля від вартового куреня.

В один з вечорів в мійському театрі я познайомився в льожі отамана Оскілка з отаманом Палієнком, що тільки що прибув до Бердичева зі своїм відділом. Цей відділ мав спеціяльний добре озброєний кулеметами та гарматами потяг. Отаман Палієнко був людина висока, чорнява. Років в той час мав може трийцять шість, сім. Носив уніформу кубанського старшини без старшинських відзнак. Говорили про те про це, а найбільше про комуністичну пропаґанду та настрої в Бердичеві та Житомирі.

На другий день, десь так біля години третьої, коли я тільки що вернувся в готель, щоб пообідати, раптом на вулиці піднялася стрілянина. Мені блиснула думка, що це комуністи підняли повстання. Схватив зброю і кинувся до виходу. Внизу два козарлюги з довгими мало не до пят чорними шликами рушницями загорожують мені дорогу.

— Хто ви такі? — питаю. — Яке маєте право затримувати мене начальника залоги?

— Не виходьте з готелю, пане полковнику, — відповідає один з них. — Тепер тут батько Палієнко господарює...

Що робити? Мушу вернутися в свою кімнату. Шукаю звязків по телєфону. Централя не дає мені звязку з Лисою Горою, а теж просить бути спокійним.

Ходжу по кімнаті безсильний. Кімната на поверсі, на розі. З вікон видно дві вулиці. Стрілянина продовжується. Видно трупи і видно як палієнківці стріляють направо і наліво у всякого, хто їм попадається на очі. Стріляють вздовж вулиці і з кулеметів. По одному хлопчикові, що біжить вниз по вулиці строчить кулемет. Я бачу, як зі стін сиплеться вапно. Але всеж таки хлопча успіває вскочити в якісь ворота. Якийсь жид іде перед самим готелем. Несе в руках якусь завернуту в папір посуду. На нього наскакує палієнківець і за секунду жид лежить мертвий серед дороги. Посуда розгорнулася з паперу і лежить поруч нього. В мою кімнату набивається все жидівське населення готелю. Ляментують. Заспокоюю їх, як можу. Раптом стрілянина стихає. На возах палієнківці мчаться в напрямку залізничого двірця і дають лише рідкі стріли. До мене вбігає мій джура і з ним входить покривавлений мій візник козак. Вони розповідають, що гайдамаки напали на них подорозі, як вони їхали на Лису Гору, побили їх до крови і забравши силоміць екіпаж поїхали на залізничу стацію.

Приходять ріжні старшини. Всі обурені, схвильовані. І вони мусіли переждати цей час в тих помешканнях, як їх застали палієнківці. Ми сходимо в місто. На вулицях лежать убиті і поранені. Є не тільки жиди, а навіть і наші козаки. Навіть один урядовець штабу начальника залоги попав під кулю кулемета.

Хочу їхати в штаб отамана Оскілка, щоб докласти про все, що трапилося. Не маю на чому їхати. Візники всі поховалися. Вертаюся в готель і доношу по телєфону. Там дивляться на інцидент як на наслідки провокації комуністів. Обіцюють мені дати новий екіпаж і дійсно за деякий час я отримую нову пару коней і екіпаж.

Отже, на моїх очах відбулася дика стрілянина у всіх, в кого попало. Це не був погром спрямований проти жидів. Які там національні справи, коли кулемети раптом зажарили вздовж переповнених ріжними людьми вулицях.

Не знаю, хто за цей кривавий бешкет несе вину?

Знаю, що отаман Оскілко і сам потім жалів, що доручив Палієнкові ліквідувати комуністичний рух в Бердичеві. Він не уявляв собі, що той поведе справу в такий безглуздий спосіб.

Палієнко зі своїм відділом зразу ж подався в Житомир, я з горсткою своїх гайдамаків оточив його і при підтримці гармат з потягу зліквідував там збольшевичену дивізію, здається в найбільш кривавий спосіб.

Немає жадного сумніву, що все жидівське населення з самих початків українського визвольного руху зайняло дуже вороже становище до нас. Робило нам великі прикрости та всіми можливими засобами боролося проти нас перебуваючи ідеольоґічно в лавах большевиків. Це населення робило все можливе в нашому запіллю, щоб нас обезсилити не тільки на протибольшевицькому фронті, а і на фронті нашої національної свідомости та відпірности. Все ж таки, думаю, що так боротися проти жидів, як то зробив з відома чи без відома отамана Оскілка отаман Палієнко не треба було. Це була лише вода на большевицький млин. Треба було боротися проти комуністичного руху в нашому запіллю більш жорстоко, більш систематично та послідовно направляючи криваві удари лише проти тих, хто був спійманий на комуністичній пропаґанді, або вживав зброю проти нас. Таких треба було нищити.

Тепер я в деякій мірі аналізую наші взаємовідношення з жидами. Там в Бердичеві тоді на це не було часу. Кожний день, кожна година несла для українського військового командування нові завдання. Треба було працювати.

В такій праці і застав мене наказ взяти з Бердичівської залоги два піші полки та податися на польський фронт.

Мене залишено все в тій же основній посаді отамана для особливих доручень при Головнокомандуючому Південно-Західнім фронтом і призначено комендантом Володимиро-Волинської оперативної ґрупи. В склад цієї ґрупи мали ввійти згодом ще три піші полки, частини кінноти та гарматній відділ.

Про те, як ці частини билися на фронті проти польських військ, розповім іншим разом.

Полева сторожа при VII. Львівській Бриґаді.

Спомин.

Написав: *Василь Джус*, б. чет. УГА.

Десь з початком грудня 1918. р. зайшла потреба зорґанізування більшої скількости полевої сторожі. Були це часи, коли сподівались здобути Львів і та полева сторожа мала виконувати поліційну службу в новоздобутім місті.

І в станиславівськім повіті на приказ Секретаріяту тоді ще здається з Тернополя зібрано таких людей з дооколичних сіл Ямниці, Тязова і Павелча разом около 100 людей. Я з тими людьми відїхав до Бережан, де була Начальна Команда. В Бережанах орґанізував полеву сторожу отаман Красіцький, бувший майор австрійської жандармерії.

В Бережанах зібралась більша скількість тих людей з ріжних околиць краю. Там їх умундурували, узброїли і порозділювали на поодинокі станиці в підльвівських селах. Команда полевої сторожі була в Бібрці, командантом був от. Красіцький.

Я з своїми людьми зорґанізував 4 станиці з головним осідком у Щирці, де містилась тоді Команда Ґрупи Південь, пізніше VII. Львівська Бриґада. Командантом ґрупи був тоді підполковник Слюсарчук, вже старший чоловік.

Нас не дуже радо бачили в Команді Ґрупи Південь, бо зразу ми зовсім не підлягали тій ґрупі. Зазначую, що при Ґрупі Південь була вже якась полева сторожа під командою четаря Купчанка, брата сотника Купчанка з Буковини, що також був при Ґрупі Південь. Тому нас уважали за інтрузів, а найбільше уїдав на нас командант булавної сотні в Щирці поручник др. Володимир Ґеринович. В перших днях мусіли ми дещо реквірувати по селах, щоби виживитись, бо зразу на удержання тих людей я дістав лиш трохи мяса з Бережан, а платні жадної. Аж десь пізніше виплатили мені в Бібрці якусь квоту на полеву сторожу, а зрештою я з Командою Пол. Сторожі в Бібрці не мав жадної стичности. За ті реквізиції скаржились селяни в Команді Ґрупи Південь, а найбільше ремствував на це поручник Др. Ґеринович.

Аж по якімсь часі четара Купчанка перенесли зі Щирця, а частину його пол. сторожі злучили з моєю під моїми приказами і віддали на етат до Ґрупи Південь. Це була сотня полевої сторожі VII. Львівської Бриґади. Від того часу стрільці тої частини велись бездоганно і навіть сам Др. Ґеринович хвалив їх за добре виконування служби і карність.

Роботи під фронтом було без міри. Що дня треба було вишукувати по селах підводи для війська, збирати робітників до військових робіт, а найбільше роботи було з вишукуванням дезертирів. Тих укривалось по селах досить під ту пору. Фронтовики не любили нас. Трапилось раз, що мої люди вислані до якогось прифронтового села за дезертирами вернулися звідтам розоружені, бо фронтовики відобрали від них кріси. Аж на другий день командант тої частини фронтовиків прислав назад кріси і перепросив за те, що сталось.

У фронтовиків всі частини, що не були на фронті були в погорді. Телефоністів називали дротярами, а людей з полевої сторожі — лапайдухами, шпаґатами і кричали за ними гав! гав! Мої люди запитані, до якої частини належать, ніколи не казали правди і все викручувались, щоби не наразитися на глузування. Таке вороже наставлення до полевої сторожі було не тільки при VII. Бриґаді, а в цілій Українській Гал. Армії. Всюди замітна була у фронтовиків ворожнеча до частин, що не були безпосередно на фронті. Таке відношення фронтовиків до полевої сторожі спонукало мене вже на Вел. Україні інтервенювати в Команді VII. Бриґади. Командант Бриґади підполк. Альфред Бізанц, що зараз в початках ще в Щирці обняв команду Бриґади по підполк. Слюсарчуку, видав вслід за цею інтервенцією приказ до частин, упоминаючи стрільців і наказуючи тактовну і військову поведінку супроти полевої сторожі, підносячи з признанням її тяжку працю і заслуги, але це мало що помагало. Полева сторожа була всюди з Командою Бриґади. На Вел. Україні повнила поліційну службу, нпр. в Житомирі і Бердичеві.

В Немирові на Вел. Україні на південь від Винниці лежала вся поголовно хора на тиф (70 людей). Всього трьох людей (ст. дес. Яцків з Милошович коло Львова, стр. Обух з Ямниці пов. Станиславів і стр. Мазур здається з Брідків к. Львова) і я були здорові і ті ходили як могли коло хорих, котрі лежали на долівці в школі в лахмітю, завушивлені і в нехлюйстві. Лежали в горячці, стогнали і кричали, а декотрі діставали якогось божевілля-шалу. Я перебув тиф в Ольгополі, а тоді ще був здоров і також ходив коло хорих і робив, що міг, щоб бодай в дечім допомогти. Кілько з них померло не можу докладно сказати, думаю, що буде кільканацять.

Після договору з Денікінцями (VII. Бриґада була ще в Немирові) ми ще дальше хорували і команда денікінської армії в наші справи не втручалась, аж по договорі з большевиками (команда VII. Бриґади була тоді в Ольгополі, на південь від Немирова) зайшли зміни в орґанізації VII. Бриґади. З двох піхотних полків (полк сот. Дибуляка і полк сот. Волощука), що належали до VII. Бриґади утворено один полк. І тут зробили також конець з Полевою Сторожею. Мене і людей, що ще остались, приділено до полку. На цім місці слідби згадати бодай деяких з тих людей з Пол. Сторожі, що велись під кожним оглядом бездоганно і виконували свої обовязки сумлінно. Най хоч в той спосіб вирву їх з забуття і заховаю їх в памяті для грядущих поколінь, а то: ст. дес. Юрко Рурак з Трофанівки к. Балинець, дес. Юрко Шкандрій з Павелча к. Станиславова,

дес. Цимбала з Брідок к. Львова, ст. дес. Дацків, брат поручника Дацкова з Милошович к. Львова, сумлінно виконували службу також вістун Іличук, стр. Бойчук і стр. Дидерчук, всі три з Ворохти пов. Надвірна.

При Пол. Сторожі VII. Бриґади було також двох німців, в службі також дуже докладні.

Матеріяли до зіставлення історії VII. Бриґади збирав довший час пор. Др. Ярослав Пастернак, що на Вел. Україні був також приділений до сеї Бриґади, я теж подав там дещо про Полеву Сторожу при VII. Бриґаді. Старшини подавали йому знимки. Працю сю плянував пор. Пастернак на більші розміри і вже зачав її писати, але прийшло розбиття УГА і полон. Недавно питав я при нагоді пор. Пастернака в справі тої історії і він сказав, що всі ті матеріяли до історії VII. Бриґади в тій суматосі пропали.

Рецензії і замітки

За Державність. Матеріяли до історії Війська Українського. Збірник 8. Варшава 1938. 8° в., ст. 248+8 н. н. + 28 вкл. карток. З 6 схемами і 112 світлинами.

Є видання, на які читач чекає, власне, на їх появу на ринку, як молодик на свою кохану. Як досі не знаємо, що тягне одних людей до других, як повстає симпатія, де й які ті співзвучні струни, що одночасно починають бренїти в душах (і чому?), так тим більше загадковим є привязаність і симпатія до певних книг. Хіба, що книга теж має свою душу, а її зовнішні прикмети очевидно відзеркалюють її.

З любовю беру до рук новий 8-ий Збірник „За Державність". Давній і добрий знайомий! Як не пізнати його миле лице! Правда, він тепер кокетує в помаранчевій шаті. Все такий же чепурний, виставний, чистесенький елеґантик.

Титул. Зміст... Ґай-ґай! Скільки струн відразу забреніло: завалилася стара спорохнявіла чужа хата, українізація на фронтах, неоперена Україна вбивається в палочки, радіє як дитина, дитячими руками ліпить собі хатину-державу. Звідки той ентузіязм! Приходять старші і ногою руйнують хитку будову. Упадає Центральна Рада, наступає Гетьманат. Відновлюється на старих підвалинах стара хата. Та вже затісна. Розпирає її і валить збуджена стихія. Директорія. Тяжка праця баґнетом, шаблею і скорострілом. Операції київські, коростенські, звягельські, вапнярські, на Дністрі, на Збручі, на славній Мурафі... А кінець кінцем тиха слезна молитва перед образом Покрови в нужденнім і нуднім Щипіорні... А волинські ліси ще сподіваються, ще вичікують, ґуком ґранат ще зазивають до довершення незакінченого діла... Так промовляє сторінка, на якій стоїть вагове слово: Зміст.

Перегортаєте її і чудовий образок: Вибух артилерійських складів у Києві. Я символ тих ґіґантичних сил, що змагають на українській землі, в склад яких ми, читачі, входимо малими, але спорідненими порошинами.

Такий кістяк змісту Збірника 8-го „За Державність".

А його прекрасне тіло покажуть вам автори. Покаже вам ґен. П. Єрошевич: — „З боротьби укр. нації за свою незалежність". Стиль своєрідний, образний і скорострільний; пливуть події, образи, думки і здається, що то хтось інший їх показує, а автор водить по них скорострілом і розстрілює їх раз-по-раз стрічками вражінь і висновків. Знаменито написана річ. 65 сторін цих цікавих споминів з літа 1917 р. по листопад 1919, себто за 2 і пів року прочитуються, якби відбувалися 2 і пів мінути, а по прочитанні, коли починаєте їх наново переживати, то бігме вони розтягаються більше як на 2 і пів роки.

Решта авторів, кожний відповідно до своєї индивідуальности, доліплює вам тіло до предкладеного кістяка.

Полк. М. Крат: — Вапнярська операція, — досі в „За Державність" не виступав: зосереджений автор, дбайливий начальник. Навіки залишається в памяти та його жура не програти операцію.

Полковників В. Савченків: — Укр. рух у IX. рос. армії, — є це власне талановитий переказ устних споґадів недавно померлого заслуженого ґен. Ґ. Базильського. Зміст цих споґадів характеристичний і повчальний.

Полк. Ів. Рем'болович: — 1918 р. на Чернигівщині, уже дебютував у попередних збірниках. Там він писав про другий Зимовий Похід. Тепер розкриває перед нами майже незнану сторінку нещасливого опору червоним москалям на Чернигівщині, страшну і загадкову. Вплівши в події особисті пригоди, тим дуже оживив свою оповість і її читається з великим зацікавленням.

Жахом віє рівнож і від споминів полк. К. Смовського про окремий Чорноморський Кіш. Ми вже знаємо полк. Смовського, як талановитого, з дещо сумовитою ноткою в оповіданні, автора історії Ґайдамацького Коша. Спомини про Чорноморський Кіш ні в чім літературно не уступають попереднім.

Нашій столиці присвячено аж три спомини. Не оминув її і ґен. Єрошевич. Сотн. С. Левченко подає спомини з перебування в Інструкторській Школі Старшин і переплітає їх з столичним життям і враженнями від нього. Це перший спомин про Інстр. Школу Старшин, і читається з заслуженим зацікавленням.

Два інші спомини: п. Коваль-Медзвецької і полк. Чабанівського якби один одного доповнюють. Це споґади про заняття Києва зєднаними українськими арміями в 1919 р. і нефортунну зустріч там з сумної памяти добровольцями. Обидва спомини написано цікаво і образно. Особливо полк. Чабанівському удалося плястично змалювати момент з московським прапором.

В сумерки таборового життя на інтернації в Щипіорні удалося о. Петрові Білонові внести ясний промінь релиґійного натхнення в „Походній церкві 6-ої стр. дивізії". Під тим поглядом дебют його в „За Державність" вийшов дуже вдалий.

Новим автором в цім збірнику є сотн. Филоненко, з крови і кости повстанець. Його спомини про волинських повстанців 1920—24 рр. вводить нас в таку незвиклу обстанову, в таке пекло боротьби, що нагадує кошмарний сон. Події і відносини так опро-

щені, людська істота так оголена зі всього людського, отсе образ боротьби на життя і смерть.

Пполк. Марущенко-Богданівський подає дальші сторінки своїх матеріялів про полк ім. Залізняка, які чим далі стають все більше й більше займаючими. Найде ще читач коротку, але важну на новім джерелі оснуту розвідку др. М. Антоновича про козацький похід Язловецького.

112 чудово виконаних світлин — це цілий альбом!

Ів. Заровнч.

Посмертні згадки

ІВАН ПИЛИПЕЦЬ

Повітовий Комендант Української Державної Жандармерії у Теребовлі 1918—1919. р.

Уроджений 16. VI. 1864. у Люблинці Новім повіт Чесанів, помер 8. VI. 1936, похоронений у повітовому місті Скалаті, де був довголітним пов. командантом австрійськ. жандармерії.

Ранений у перших боях світової війни 1914. р. дістався до російського полону. По революції в Росії 1917. р. провадив тиху але дуже вперту роботу над національним освідомленням Українців, вояків російської армії. Військові ранені з шпиталів „Союза Городов" — „Земского

Іван Пилипець, Повітовий Комендант Української Державної Жандармерії у Теребовлі 1918—1919 р. Уроджений 16. VI. 1864 у Люблинці новім повіт Чесанів, помер 8. VI. 1936. Похований на цвинтарі у Скалаті.

Союза", які стояли у Скалаті, вояки з Богданівського полку, що стояв на позиціях під селом Колодіївка, були постійними клієнтами бібліотеки Покійного, звідки брали „Кобзаря", „Історію України" Грушівського, та популярні видання „Просвіти". У листопаді 1918. р. Покійний передавши все державне майно австрійської жандармерії в руки представників Української Національної Ради в Скалаті (протокол є в Музею Наук. Т-ва Шевченка у Львові) обіймає Пов. Ком. Української Державної Жандармерії у Теребовлі. На тім становищі працює як фаховий і досвідний комендант та добрий співробітник Відділових Комендантів четаря Коцка, та чет. Свистуна. При відвороті У. Г. А. в р. 1919. дня 16. липня переходить разом зо всіми станицями Теребовельської Жандармерії Збруч. Камянець Подільськ. („Архієрейська дача"), Жмеринка — Винниця — Бар — ось місцевости України, в яких Покійний повнив службу Українській Народній Республиці, та враз з Товаришами Зброї переходив дні безсмертної слави і трагедії У. Г. А.

Визначався великою строгістю та точністю у виконуванні службових обовязків, вимагаючий, але повний такту супроти підчинених.

Був фанатично привязаний до своєї Церкви і не покинув Її, хоч за те, ще перед світовою війною обіцювали Йому блискучу карієру.

Позбавлений належної Йому емеритської платні, до „чужих богів" не кланявся. Був відзначений Хрестом У Г. А. ч. 1287. В. Й. П.

ВІД УПРАВИ ТОВАРИСТВА „МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ" В ПРАЗІ.

17. цього серпня в Празі помер після довгої і тяжкої хороби Голова нашого Товариства акад. проф. Степан Смаль-Стоцький. В особі померлого Товариство „МВБУ" понесло незимовно-болісну втрату, бо відійшов керманич, що до останньої хвилини свого життя болів долею найдорожчої Йому установи — Музею В. Б. У. Навіть стоячи на Божій дорозі, акад. С. Смаль-Стоцький журився тим, що не судилося Йому довести до кінця наміченого Ним плану — пристосувати власний дім Товариства для потреб Музею.

Здійснення того плану стає святим обовязком осиротілої тепер Управи Т-ва „МВБУ", яка оцим і закликає українське громадянство прийти їй на допомогу в завершенні діла, розпочатого Небіжчиком.

В своїй останній волі Небіжчик заповів, щоб на похороні Його не було ні вінців, ні промов.

В згоді з тою волею Небіжчика Управа Т-ва „МВБУ" відкриває у себе збірку пожертв на надбудову нового (третього) поверху в домі Товариства — „замість вінця на могилу акад. С. Смаль-Стоцького".

Прага, дня 21. серпня 1938 р.

ЗА УПРАВУ ТОВАРИСТВА:

А. Яковлів, Заст. Голови.

Ст. Сірополко, секретар.

ЧЛЕНИ УКР. ГАЛ. АРМІЇ ЗІ СЕЛА КУРДИБАНІВКИ, пов. БУЧАЧ, ЩО ПОГИБЛИ В ЧАСІ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ.

1. **Дрогомирецький Петро, син Йосифа й Марії,** ур. 11. VII. 1888 в Курдибанівці, старший десятник при піхоті У.Г.А., по 22. IV. 1920 р. мабуть убитий большевиками на Вел. Україні, як провідник відділу, що охороняв стацію (котру не знати. Інформував 1933. р. б. вояк УГА Василь Кушицький, що помер в Курдибанівці 1934. р.)

2. **Дрогомирецький Іван, син Миколи й Схоластики,** ур 1886 р. в Курдибанівці, санітарний старший десятник, помер на пятнистий тиф у грудні 1919 р. на Вел. Україні (Інформацію подала „Громадська Думка" Львів у липні 1920 р.).

3. **Дрогомирецький Никифор, син Миколи й Евфрозини,** ур. 1894 р. в Курдибанівці, піхотинець УГА, в 1919 р. перейшов на Вел. Україну, де пропав без вісти.

4. **Монастирський Іван, син Якова,** ур. 1887 р. в Курдибанівці, піхотинець УГА., в 1919 р. перейшов на Вел. Україну, пропав без вісти.

СТРІЛЬЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ, ЗІ СЕЛА РАДЧІ, пов. СТАНИСЛАВІВ, ЩО ПОЛЯГЛО НА ПОЛІ БОЮ.

1. Василь Остапяк с. Миколи * 3. II. 1898 † 5. XI. 1915 р в Підгайцях.
2. Василь Остапяк с. Михайла * 5. V. 1893. † 1918 д. під Львовом.
3. Микола Остапяк с. Михайла * 5. IX. 1896. † 1918 р. над Збручем.
4. Микола Вацеба с. Андрія * 4. XI. 1900 р. † 15. V. 1919. на Україні.
5. Іван Вацеба с. Михайла * 19. X. 1894. † 1918 р. у Бердичеві.

Від Видавництва.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ" НА 1939 р. вже появився. В перших днях вересня розішлемо його всім тим Л. Т. Членам „ЧК", що отримують постійно всі видання „ЧК".

Всі інші Л. Т. Члени, що замовляють самі кожне окреме видання, зволять прислати таке замовлення на календар.

Про зміст Календаря просимо прочитати в оголошенні на 3-ій сторінці окладинки „ЛЧК".

Від Адміністрації „ЛЧК".

До всіх Л.Т. Передплатників, що залягають з передплатою за останні місяці, висилаємо рівночасно почтові інкасові доручення.

Просимо ці доручення на почті обовязково викупити!

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. річник / Число 9. / Вересень 1938.

ЗМІСТ:

Ґенерал Мирон Тарнавський
Дмитро Паліїв 2

Похорони Начального Вождa
Павло Маґас 5

Спомин селянина про ґен. М. Тарнавського
Степан Стечишин 8

Бережани взяті
Теодор Марітчак 9

Стрілецький записник
Осип Мошура 10

Хто увільнив 1918 р. Крим від большевиків
Б. Галайчук 11

Після Зеленосвяточних обходів
Осип Мошура 13

Рожі
Ол. Бабій 14

Український галицький полк в рокак 1920 - 1922—1923 на Великій Україні
о. Іван Левицький 15

Штаб південного фронту
Гнат Порохівський 17

Полева сторожа при VII-й Львівській Бриґаді
Василь Джус 21

Рецензії і замітки 22

Посмертні згадки 23

Від Видавництва 24

Від Адміністрації „ЛЧК 24

Редаґує: *В. Софронів-Левицький.* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.* З друк. Н.Т.Ш. у Львові.

КАВУ „ПРАЖІНЬ“

пє кожний, хто раз спробував.

„Суспільний Промисл“ – Львів 24. Жовківська ч. 188.

УКРАЇНСЬКА НОВОЧАСНА ФАБРИКА КОСМЕТИКІВ

МЕРІДА

ПУДЕР РІВНИЙ НАЙКРАЩИМ

МУЖЕСЬКІ

капелюхи сорочки краватки

ЖІНОЧІ

панчохи білля блюзочки

рукавички купелеві костюми

поручає

Е. ДУМИН

Львів, Коперника ч. 4.

ВЖЕ ВИЙШОВ

Історичний Калєндар-Альманах „Червоної Калини“ на 1939 рік.

В Альманаховій частині під наголовком:

„Україна на дипльоматичному фронті“

статті українських дипльоматів і істориків про МІЖНАРОДНІ ЗВЯЗКИ УКРАЇНИ в 1917—1920 рр. та в давнину.

НОВІ, НІДЕ ЩЕ НЕДРУКОВАНІ, матеріяли про Берестейський Мир, Мирову Конференцію в Парижі, про діяльність українських посольств і місій в ріжних державах.

Калєндар-Альманах „Червоної Калини“ на 1939 р. є доповненням двох попередних Калєндарів „ЧК“ за 1937. і 1938 рр., присвячених двацятиліттю будови Української Держави і Українського Війська, та висвітлює, що роблено і що осягнено в українських державницьких змаганнях на міжнародньому форумі.

РЕВЕЛЯЦІЙНІ, ВПЕРШЕ РЕПРОДУКОВАНІ, СВІТЛИНИ українських посольств і місій, на кращому ілюстраційному папері.

Прегарна окладинка арт. мал. М. Бутовича.

Ціна зол. 1·50, з пересилкою зол. 1·85.

Дістати можна по всіх книгарнях або у Вид-ві „Червона Калина“, Львів, вул. Зіморовича ч. 12. II. пов. почт. скр. ч. 43.

Хто ще не знає?,

що

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ

(повноватки)

„КАЛИНА“

є найліпші

КАЛИНА

Не будеш нікого просити,

коли забезпечишся на всяку потребу ощадностями

у Земельнім Банку Гіпотечнім

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. СЛОВАЦЬКОГО ч. 14.

(ФІЛІЯ: Станиславів, вул. Собіського ч. 11).

НА СТОРОЖІ ТВОЙОГО ЗДОРОВЛЯ І КРАСИ

ТОАЛЕТОВІ МИЛА

„Центросоюз“

ПАСТА

ЕЛЄҐАНТ